

З ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА



ЖИВИЙ ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ В КАНАДІ

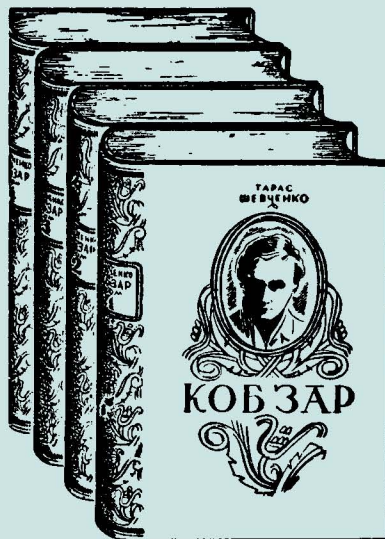
це ЧОТИРИТОМОВИЙ „КОБЗАР”

за редакцією визначного Шевченкознавця —

проф. Леоніда Білецького,

багато ілюстроване видання Видавничої Спільки Тризуб у Вінніпегу і Української Вільної Академії Наук.

Перший том 376 сторінок, другий 468, третій 576, четвертий 556, разом майже 2,000 сторінок. Першоклясний папір, всі томи в люксовій твердій оправі з темносинього полотна, із золотими витисками на хребті і на обкладинках. Кожний том має ще й мистецьку паперову обгортку. Багато статей, інтерпретаційних нотаток і заміток редактора цього видання, різні варіанти, багато малюнків, портретів й автопортретів поета, кілька кольорових.



ЧОТИРИТОМОВИЙ „КОБЗАР” ЦЕ НАЙЦІННІШЕ ВИДАННЯ ПРО ШЕВЧЕНКА, ЙОГО ТВОРЧІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СВІТОГЛЯД.

Ціна \$25.00 за чотири томи, поки їх стане.

Замовляйте сьогодні, щоб не залишитись без цього монументального видання.

UKRAINIAN VOICE

P. O. Box 3629, Sta. B., Winnipeg 4, Manitoba, Canada.

На обкладинці Т. Шевченко з кобзою над Дніпром. Картина К. Трутовського 1875.

Life and Creativeness
of
Taras Shevchenko

PUBLISHED ON THE OCCASION OF THE
CENTENARY OF DEATH OF THE POET

1861 - 1961



Published and Printed by
TRIDENT PRESS LTD.

210 - 216 Dufferin Ave., Winnipeg 4, Manitoba, Canada

**З життя і творчости
Тараса Шевченка**

**ВИДАНО ДЛЯ ВІДМІЧЕННЯ СОТИХ
РОКОВИН СМЕРТИ ПОЕТА**

1861 - 1961

diasporiana.org.ua



*Накладом і друком
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ ТРИЗУБ
210-216 Дафферин Аве., Вінніпег 4, Манітоба, Канада*

З огляду на тривалу вартість матеріалів
вміщених в Шевченківському Альманахо-
ві „Українського Голосу” на 1961 рік, ви-
даємо їх окремою книжкою під назвою
„З життя і творчости Тараса Шевченка”.

Редакція „Українського Голосу”.

Степан Волинець

ШЕВЧЕНКО — ОПІКУНЧИЙ ДУХ НАЦІЇ

А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
Я до Тебе лігатиму
З хмари на розмову,
На розмову тиху, сумну,
На раду з Тобою;
О-півночі падатиму
З чистою росою.
Порадимось, посумуем,
Поки сонце встане,
Поки Твої малі діти
На ворога стануть.

(Т. Шевченко: Сон —
„У всякого своя доля...“).

У тих 12-ти рядках, у скінченій заокругленій формі, бачимо Шевченка як опікунчого Царя-Духа, що стоїть на сторожі нації і стоятиме так довго, аж його діти “на ворога стануть”.

Цей Цар-Дух вже ціле століття стоїть на сторожі нації, і з нього, як з тієї животворної криниці, українська нація черпала цілющу воду, щоб нею підкріпитись у різних етапах затяжної боротьби, яку доля судила їй вести за своє існування, за своє збереження.

Усвідомім собі, на якому етапі боротьби стоїмо в сотім році після його смерті, за що йде та завітня боротьба, і на що загострює сьогодні нашу увагу опікунчий дух Шевченка.

Наш добрий, талановитий, але обездолений нарід видержав на правду героїчно ті часи, коли його роздзьобували різні круки і ворони у виді чотирьох окупаційних держав. Видержав польські пацифікації, советські катівні і ви-

нищування голодом, румунські і мадярські знущання.

Усім хижакам, що терзали живе тіло народу, не вдалось знищити його біологічної субстанції. Ця субстанція збереглася у повній своїй силі, безнастанно відроджується й трискає вітальною силою.

Інша справа з духовою субстанцією народу. Український нарід силою ходу історичних подій, соборно обєднаний, але враз з тим знаходиться, так би мовити, в соборній неволі в одній великій советській тюрмі, якій на ймення Советський Союз.

Сьогодні духову субстанцію українського народу так на рідних землях, як й поза ними виставлена на найбільшу небезпеку. Зі всіх сторін йде на неї наступ, щоб її знищити шляхом винародовлення, шляхом асиміляції. Це грізний ворожий фронт і проти нього український нарід мусить розбудувати свій стрункий оборонний фронт. І знову ж, розбудовуючи цей фронт, треба нам зачерпнути животворної води з Шевченкової криниці, треба промити нею наші очі, щоб ясніше побачити небезпеки, які нам загрожують.

Найбільша загроза існує на головному центральному відтинку фронту, що розгорнутий на рідних землях. Московський окупант, закрившись димовою заслоною, високопарних фраз про рівність, братерство, свободу, в рафінова-

ний спосіб проводить свою русифікаційну політику.

Московсько-большевицькі пропагандисти створили цілу легенду про те, якто Україна, визволившись з-під ляха, добровільно воз'єдналась на віки-вічні із "старшим московським братом" у Переяславській угоді, що під нею поклав свій підпис найбільший герой української історії — гетьман Богдан Зиновій Хмельницький.

Ясну оцінку тому актові дав Шевченко у "Великому Льохові" в образі душі — дівчини, яку Бог покарав за те, що з повними відрами перейшла перед гетьманом дорогу, коли він їхав до Переяславу підписувати ту угоду.

„А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
І вже ледве я на ледве
Донесла до хати
Оту воду... Чом я з нею
Відер не побила?...
Батька, матір, себе брата,
Собак отруїла
Тію клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в рай не пускають!

Ще виразнішу, вже цілком політичну оцінку Переяславської угоди і її наслідків, дав Шевченко у своєму "Суботові". Там читаємо:

„На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Байстриюки Єкатерини
Сараною сіли.
Отаке-то, Зиновію
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!

Кажуть, бачиш, що все — то те
Таки й було „наше”,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам... може й справді!
Нехай і так буде!

З таких московських балачок сміються сторонні люди, але поетові не до сміху. Він підносить свій голос й бадьоро кличе до них:

„Не смійтеся, чужі люди!
Церква-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

Хіба ж в першій частині цитованого тут вірша не представлена велика трагедія великого гетьмана, не представлена віроломність і перфідність Москви, а — в другій візія невмирущої України, що вкінці таки визволиться з московської неволі. Хіба ж це не ота животворна вода, що нею повсякчас відсвіжуємось, зачерпнувши її з Шевченкової криниці.

Москва облесливими словами хоче приспати нашу чуйність на те, що вона намагається з нами робити. Але могутній Цар-Дух, великий опікун української нації, не дає приспати тієї чуйности. Словами першої ворони з "Великого Льоху" він показує, що Москва на ділі затіває:

„І я люта, а все таки
Того не зумію,
Що москалі в Україні
З Козаками діють!
Ото указ надрукують:
„По милості Божій
І ви — Наші, і все — Наше,
І гоже й не гоже!”

Такі укази передбачені віщим духом геніяльного поета вже давно написані і їх громогласно читають сьогодні на всіх перехрестях України.

Потворність московського імперіялізму, якого батьком є цар Петро I, сьогодні великий герой московсько-большевицької історіографії, малює нам Шевченко такими словами у своїй поемі "Сон":

„Кінь басує, — от-от річку,
От-от перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати.”

Сьогоднішня більшовицька Москва день-у-день намагається втовкмачити в голови "молодших братів", що все те, що вони мають, завдячують "старшому братові".

Не було б у нас Шевченка, не було б Франка, Лесі Українки і всіх наших інших визначних письменників, якби вони не вчилися у їхніх Пушкіних, Чернишевських, Горких, говорить "старший брат". Не було б у нас Лисенка, Леонтовича, Стеценка, якби вони не вчилися у Чайковського, Глінки, Муссорґського і інших московських композиторів. За це все ми повинні бути їм вдячні, любити їх і вірно їм служити. Про всі ті речі проречисто говорить Шевченко у своєму "Кавказі". Ось послухаймо:

„Як би ви з нами подружили,
Багато б дечого навчились!
У нас же й світа!... Як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од молдованина до фіна —
На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствує!...

Як ставиться Москва до того, що притаманне покореним нею народам, що вони створили самі, про це Шевченко в тому ж "Кавказі" говорить так:

„Нам тільки сакля очі коле,
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Й чом ми вам —
Чурек же ваш, та вам не кинем,
Як тій собаці? Й чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тільки ж то
Ми малим ситі!

Чого можна надіятись від Москви і чого вона прагне, про це дуже виразно говорить Шевченко в тому ж "Кавказі".

„Просвітілись! Та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем, — тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати,
Як і носить, і як плести
Кнути узловаті. —
Всьому навчим, тільки дайте
Взяти сині гори. —
Останнії, бо взяли вже
І поле, і море!”

Все це ніби стосується в поемі Шевченка до покорених кавказьких верховинців, але яке ж близьке примінення воно має до того, що сьогодні діється в Україні.

Цитовані вище Шевченкові рядки, як ясний рефлектор освітлюють нам сьогоднішню дійсність в Україні і загострюють нашу увагу на всі ті небезпеки, що грозять нам зі сторони Москви.

І ось тепер, коли в цілій грозі бачимо наступ Москви на духову субстанцію українського народу, ми вповні можемо зрозуміти віщі і завітні слова Шевченка із його "Подражання XI псалму:

„Воскресну нині, ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих нищих... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово...”

Оце Шевченківське слово в розумінні всієї його поетичної творчості вже від століття стоїть на сторожі української душі. Сьо-

годні це слово мобілізує нас і озброює до оборонної боротьби за збереження духової субстанції української нації, на яку ворог веде наступ широким фронтом. Опікун душі української нації Тарас Шевченко своїм полум'яним словом кличе нас і загриває до тієї боротьби.

МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога. . .
Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу. . . І не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господне небо і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло — не пекло!

Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось. . .
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, — дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —

Нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого. . .
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози... А дівчина,
При самій дорозі,
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почувала, що я плачу:
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала. . .

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Мое — лани, гаї, сади. . .
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня... А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожити
Малого віку у тім раю!
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і (Бога-б) не прокляв. . .
(Орська кріпость 1847).

В божественній, безсмертній природі багато, безмірно багато прекрасного, але торжество й вінець безсмертної краси, се обличчя людини, оживлене щастям. Вищого і кращого в природі я нічого не знаю.

Т. Шевченко: „Артист”.

Юродивий

Во дні фельдфебеля-царя¹⁾
 Капрал Гаврилович Безрукий²⁾
 Та унтер п'яний, Долгорукий,³⁾
 Україну правили. Добра
 Таки чимало натворили, —
 Чимало люду оголили
 Оці сатрапи ундіра.
 А надто стрижений Гаврилич
 З своїм ефрейтором малим,⁴⁾
 Та жвавим, на-лихо лихим,
 До того люд домуштрували,
 Що сам фельдфебель дивувались
 І маршировкою і всім,
 І “благосклонні перебували
 Всегда к ефрейторам своїм”.
 А ми дивились і мовчали,
 Та мовчки чухали чуби, —
 Німії, подлії раби,
 Підніжки царській, лакеї
 Капралю п'яного! Не вам,
 Не вам, в мережаній лівреї
 Донощики і фарисеї,
 За правду пресвятую стать
 І за свободу! Розпинать,
 А не любить ви вчилися брата!
 О, роде суетний, проклятий,
 Коли ти видохнеш? Коли
 Ми діждемося Вашінгтона
 З новим і праведним законом?
 А діждемось таки колись!
 Не сотні вас, а мільони
 Полян, Дулебів і Древлян
 Гаврилич гнув во время оно;
 А вас, моїх святих Киян,
 І ваших чепурних Киянок
 Оддав своїм прафосам⁵⁾ п'яним
 У наймички сатрап капрал, —
 Вам і байдуже. А між вами
 Найшовсь таки якийсь проява,
 Якийсь дурний оригінал,
 Що в морду затопив капрала,
 Та ще й у церкві, і пропало,
 Як на собаці. Так — то, так!
 Найшовсь таки один козак
 Із мільона свинопасів,
 Що царство все оголосив:
 Сатрапа в морду затопив.
 А ви, юродиві, тим часом,

Поки нездужає капрал,
 Ви огласили юродивим
 Святого лицаря! А бивий
 Фельдфебель ваш — Сарданапал,
 Послав на каторгу святого,
 А до побитого старого
 Сатрапа “навсегда” оставсь
 Преблагосклонним. Більш нічого
 Не викроїлось, і драму
 Глухими, темними рядами
 На смітник винесли.

А я . . .

О, зоре ясная моя!
 Ведеш мене з тюрми, з неволі,
 Якраз на смітничок Миколи,
 І світиш, і гориш над ним
 Огнем невидимим, святим,
 Животворящим, а із гною
 Встають стовпом передо мною
 Його безбожнії діла. . .
 Безбожний царю, творче зла,
 Правди гонителю жестокий!
 Чого накоїв на землі!

А ти, Всевидящее око!
 Чи ти дивилося звисока,
 Як сотнями в кайданах гнали
 В Сибір невольників святих,
 Як мордували, розпинали
 І вішали? А ти не знало?
 І ти дивилося на них
 І не осліпло?! Око,око!
 Не дуже бачиш ти глибоко!
 Ти спиш в кіюті, а царі. . .

Та цур їм, тим царям поганим!
 Нехай верзуться їм кайдани,
 А я почину на Сибір
 Аж за Байкал: загляну в гори,
 В вертепи темнії і в нори
 Без дна глибокії, і вас,
 Споборники святої волі —
 Із тьми, із смрада і з неволі,
 Царям і людям на показ,
 На світ вас виведу надалі
 Рядами довгими в кайданах. . .

13. 12. 1857 р.
 (Нижній Новгород).

- 1) Фельдфебель — цар Микола I.
- 2) Гаврилович Безрукий — Бібіков, генерал-губернатор Київщини, Поділля й Волині в кінці 30-х і 40-х рр. 19 ст.
- 3) Долгорукий — князь Долгоруков, генерал-губернатор Харківщини, Полтавщини та Чернігівщини в 40-х роках.
- 4) Єфрейтор малий — Писарев, управитель канцелярії київського генерал-губернатора Бібікова.
- 5) Прафос — мерзотник.

МЕНІ ОДНАКОВО

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: "Молись,
Молися сину: за Вкраїну
Його замучили колись".

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні. . .
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять. . .
Ох, не однаково мені.

(В Казематі 1847).

ОГНІ ГОРЯТЬ

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом щирим, дорогим
Сіяють очі молодії,
Витає радість і надія,
І любо всім. . . І всі сміються,
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.
(Оренбург. 1850).

У ВЕЛИКДЕНЬ НА СОЛОМІ

У Великдень, на соломі
Против сонця, діти
Грались собі крашанками,
Та й стали хвалитись
Обновками. Тому к святкам
З лиштвою пошили
Сорочечку. А тій стьожку,
Тій стрічку купили;
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові;
Кому свитку... Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
"Мені мати купувала. . .
"Мені батько справив. . .
"А мені хрищена мати
Лиштву вишивала".
"А я в попа обідала!"
Сирітка сказала. . .
(Кос-Арал 1849.).

Як не страждав би чоловік, які б він муки не терпів, та коли почує хоч одно привітне, сердечне слово, слово щирого спочуття від далекого незмінного приятеля, то бодай на годинку, на одну хвилину забуде він своє тяжке горе й почувється цілком щасливим, а одна хвилинка повного щастя заступає, кажуть, безколичні роки найтяжчих терпінь.

Т. Шевченко: „Артист”.

М. Шлемкевич

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

(Це один розділ з книжки одного з кращих знавців творчості Шевченка д-ра Миколи Шлемкевича під наголовком „Верхи життя і творчості“).

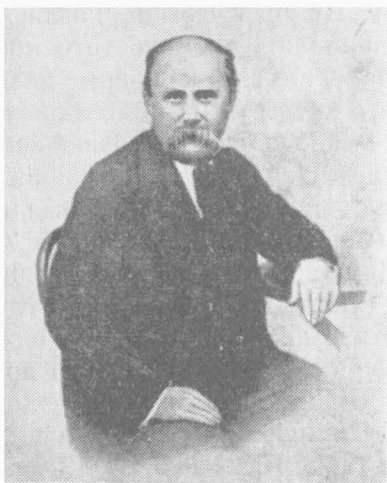
Ну, що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!... Знать, од Бога
І голос той і ті слова
Ідуть меж люди!...

Сьогодні відчуваємо це глибше, сьогодні знаємо це краще, ніж давно.

Були часи, коли Господь промовляв до своїх людей тільки з-поза церковних престолів. Там горіли хоривські кущі і звідтіля лунали слова його наказів, заповідей, приречень. І люди слухали їх і корились. І ми досі втішаємось благословенними плодами того послуху і тієї покори. Ними є внутрішнє утвердження душі народу, визволення її від внутрішнього жаху й непевності походження і призначення. Ними є пізнання цінності окремої людської душі, що створена на образ Божий і подобу, і що сама має стати перед обличчям Творця і звітувати за вчинки своєї вільної волі. Вкінці тим плодом є Божий мир між людьми, що всі в обличчі Творця вільні і рівні. Це підвалини, що на них будували своє життя довгі століття.

На порозі нових часів отверті і вразливі душі почули якісь нові слова, нову таємну мову. Це знову загорілися хоривські кущі, не за престолом церкви, але серед

природи. І люди побачили перст Божий, що вказував їм нове велике завдання: людину, утверджену внутрішньо, визволити від страху серед природи і залежності від випадкових стихійних сил, та визволити її від рабської праці, що потрібна для втримання гоголого життя. Люди кинулися сповняти цей наказ. І ми аж тепер по-



Т. Г. Шевченко.
(Фотографія з 1860 р.).

чинаємо обильно користуватись здобутками. Ми починаємо втішатись нашою цивілізацією й технікою, зрілими плодами пізнання й опанування природи, що дають можливість вільно жити і мати час для вищих, справді людських справ.

Але те, що мало й повинно бути завдатком і основою людського щастя і достойного людського життя, в руках недостойних людей і в руках злих урядів — сьогочасних царів — стало засобом

щораз гіршого поневолення людини людиною — соціального поневолення, і засобом щораз гіршого поневолення народу народом — національно-державного поневолення. Тож тепер саме виразно чуємо голос Божий, третій великий історичний наказ, даний людству: для внутрішнього утвердження і від повної залежності від сил природи визволеної людини, створити добрий і справедливий лад на землі, в якому людина могла б жити на образ Божий і подобу. І щораз частіше з'являються пророки і предтечі того нового ладу, що віщим словом змальовують його і кличуть до здійснення. І щораз рясніше наша земля поливається кров'ю мучеників за той новий лад. Україна складає мільйонові жертви за нього. Але те, що знаємо сьогодні певніше, ніж давно, і що відчуваємо глибше, ніж колись, це те, що одним із найбільших провісників і предтеч справедливості між людьми, їх великої сім'ї вольної, нової — був Тарас Шевченко:

**„Неначе праведних дітей,
Господь, люб'я отих людей,
Послав на землю їм пророка;
Свою любов благовістить!
Святу правду возвістить!
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко!
Огнем невидимим пекли
Замерзлі душі”...**

Сила Шевченка в тому, що він вірно і віддано, до самозабуття, сповняв своє призначення. Зразу ми навіть не бачимо Шевченка, окремої людини, окремого духа. Він стає знаряддям, посудом Божої волі і Божого слова. Він зерна

правди й справедливості, вкладені Творцем у душі українські, збирає в незнищальні житниці своїх творів. Шевченко — це орган, в якому українська душа знайшла силу, щоб огненно заговорити.

**„Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось
І на Україні світилось
Те слово, Божеє кадило,
Кадило істини”...**

В тому слові, в непорочній чистоті й виразності, воскресає давня тисячелітня мрія народу про справедливий лад на землі. Коли прилине правда хоч на годиночку спочить, тоді настане лад, в якому врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі. . . Це споконвічна мрія українського народу про своє щастя і свою справедливу сім'ю. Це та мрія, що її при найбільших жертвах протиставить український народ лжеправді, яку накидають йому духово чужі сили. Лад, якого основою є родина, і в якому українська земля стає подругою української родини, протиставить населення України кочовому ладові несеному в передісторичну добу різними ордами, а в історичний період печенігами, половцями, татарами — аж до останнього виплоду кочового ідеалу, до большевицької орди. Для всіх них земля — це власність всіх і нічия, а родина — це засіб, що має доставляти орді—державі невільничих вояків і невільничих робітників.

Вимріяний, український лад, і його основа: родина, є мірою всіх цінностей. І так цінності краси: —

„У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим”...

Шевченко вдивляється в цю красу і в низці поем возвеличує її, поки дійде до апотеози в образі дівчи-матері, що його краси позадрити можуть найславніші малярі мадонн. Шевченко, і разом із нами всі, стаємо на коліна перед тією красою і молимося їй: —

„О світе наш незаходимий!
О Ти, пречистая в женах!
Благоуханний сельний крине!

Той лад, із родиною в осередку, є мірою добра і зла. Все, що сприяє щастю і здоров'ю родини, це добро, це від Бога. І навпаки, все, що ослаблює, нищить родину, — це зло, це від чорта. І тут найглибші джерела ненависти Шевченка до кріпаччини і до рекрутщини, бо обі підривали і розкладали родину: — дівчину, якої призначення стати матір'ю, робили забавкою для панських забаганок, а юнаків, що мали бути основниками і оборонцями родини, робили вояками-рабами чужих родині сил.

І звідси похвальні пісні в честь героїв-месників за кривди, що їх зазнавала українська родина від панства з його кріпаччиною, від хижої степової птиці, кримських татар, що рвали живе тіло родини, забирали хлопців у неволю на тягло, і дівчат у ясир до гаремів. І як мудрість, що її підняв Шевченко, щиро народна, так само й її оборонці-лицарі — це суто народні герої. Коли приглядаємося їм, отим Підковам, Трясилам, Гамаліям — які вони подібні один до одного. Це не окремі індивіду-

альності, не окремі отамани з виразним обличчям, це збірне, столічне отамання, що як буйна рістня Полтавського чорнозему, вистрілює з чорнозему українського життя до височини героїства.

„Вилітали запорожці
На лан жито жати:
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
Слава Тобі, Гамалію,
На весь світ великий,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти запорожцям
Згинуть на чужині”...

Чудесна мозаїка, що грає блиском і міниться кольорами. Приглядаємося до неї і не знаємо, чи це українські хлопці жнуть срібне жито на українському лані, чи це лицарство українське штурмує тюрми, щоб визволити братів із неволі. І сам Гамалія: — ми не знаємо, чи це достатній український господар, що приглядається, як жінці жнуть на його полі, чи це той славний отаман, що запалив люльку від пожарища Цареграду!

І як мудрість добута з душі українського народу, і як її оборонці — це народні герої, то так само і мова і форма, що ними висловив Шевченко ту мудрість і похвалу її оборони — це щиро народна мова, мова живих, мова люду. Подібно й форма. Кожен народ має свою улюблену форму вияву. Для грецької душі була нею різьба в мармурі. Мова германських племен на світанку історії була моєю заг-розповідей про понурих богів і їх трагічну долю. Але українська задушевна мова народжується з прибою почувань, що вда-

ряючись об скелі життя залишають по собі білу піну пісні. Це стихія, в якій родиться, росте, дозріває, в'яне й умирає наша душа. Це її радість і смуток, я с н и й день і темна ніч. І оце в цій стихійній формі нашої душі, в формі пісні, висловив Шевченко народну мудрість своїх перших творів. І тому така правда в тому, коли називаємо його кобзарем!

Але тільки частинна правда. Було б несправедливо і супроти Шевченка і супроти народу, що його вірним виразом він став, коли б ми на цьому спинились. Шевченко щось більше як тільки кобзар. І народ його виходить, пружиться, вийти поза мудрість тільки родини.

Вслухаймося у те велике духове зусилля поета і народу. Знову родина — це вихідна точка, але вже тільки вихідна точка. Знову найменша родинна спільнота: — мати й син:

„... Радіє мати:
В Алкіда син її росте,
Росте: лицяються гетери
І перед образом Венери
Лампаду світять”.

(„Неофіти”).

Саме в той час над Вифлеємом зійшла зоря правди і любови для всіх. З одного боку родина, з другого загальна, вселюдська ідея. І благовісник тієї нової правди, апостол Петро, з'являється в Римі, де живе Алкід із матір'ю. Драгим елеєм полилась проповідь любови серед оргій і термів римських. Слухав Алкід і пішов за апостолом. Ішов тернистою стежкою переслідувань, в'язниць, аж дійшов до Колізею, де на позорищі перед п'яним кесарем і п'яною юрбою

його роздерли дикі шакалі. І оце ніччю неначе мара, ходить мати попід мури Колізею. Скорбна мати! І бачить як відчиняються ворота, як сіроокі скифи виносять пошарпане скривавлене тіло її мученика-сина, і кидають у ріку — Тибр на жир риbam, що завтра самі підуть на стіл лютого кесаря. Але мати не кляне, як бувало колись у Шевченка, вона зводить руки, і вперше молиться новому, невідомому Бэгові, новій ідеї, що за неї вмер її син. . .

Це та нова мудрість зрілого Т. Шевченка, і це та мудрість, що до неї за своїм великим учителем пробивається народ. Він приносить у жертву мільйони своїх мучеників синів і дочок, і кривавляться серця українських матерей. Але ці жертви і сльози це зведені вгору руки нації, яка вірить, що ними здобувається правда на землі. Родина — це перша цінність, але не найвища! Є щось вище, загальніше: по сучасному є Україна, є людство!

І як мудрість, так само міняються й герої тієї мудрости. Відступають у тінь отамани прославлювані в перших творах. Зате щораз частіше уява Шевченка повертається до наймогутнішої постаті, що її видала новіша історія України, до постаті Богдана Хмельницького. Є щось величне і трагічне в зударі Шевченка з тінею великого гетьмана. З того зудару народжується візія нового Богдана — Вашингтона. Це мрія вже не про народного месника, але про державника, що встановить і утвердить новий, праведний закон на землі!

Вкінці міняється й мова. Раніше це була мова живого люду. Тепер Шевченко, і за ним народ, відчувають, що в нашій крові, що в українській родині живе тисячеліття нашої історії. Так і мова стає мовою не тільки живих але мертвих і ненароджених. Вона вбирає в себе елементи мови священних книг і мови княжих і козацьких літописців. Вона стає мовою тисячелітньої історії і виробленим знаряддям будучої культури, з силою вислову і образовістю, неперевершеною досі ніким.

Так Шевченко-кобзар, співець того, що "було колись в Україні", стає провідником духа і провісником нової доби. Вся наша історія після Шевченка — це повільне здійснювання того, що вже передсказане і передздійснене в його творах. Шевченко ясніє огненным стовпом у пустині: — ми приближаємося до нього, щоб побачити віддаль і знову зніматися до дальшого походу. Шевченко став животворним огнем нашої історії. Вся вона в творах Шевченка, і твори Шевченка в кожному її етапі. Про нього можна сказати те, що сказано в евангелії про Бога-Слова. На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Бог було Слово... І ним усе було, і без нього нічого не було, що було. Так і на початку нової української історії було слово Шевченка. І ним усе було, і без нього нічого не було, що було в українському світі після нього!

І аж таке розуміння місця Шевченка в нашій душі і в нашій історії може пояснити те, що для нас самих буває дивним, і що для чужинців зовсім не зрозуміле. Тим

пояснюється, що всі сили — духові, соціальні, політичні — які з'являлися у нашому світі після Шевченка, всі вони шукали зв'язку, всі вони хотіли знайти свої джерела в Шевченкові і оправдатися ним. Як побожний покликається на святе письмо, так усі ті сили покликалися і покликаються на Шевченка. Тому він по черзі і одночасно буває республіканцем і монархістом, гетьманцем, соціалістом, радикалом, і традиціоналістом, націоналістом і інтернаціоналістом...

Доказуючи свою згідність із Шевченком, ті течії пробують доказати своє походження з душі і потреб народу. Немає сили, що сміла б стояти без Шевченка, що сміла б стояти проти нього! Він дає всім їм цитати, гасла, заповіді.

І цим пояснюється нове диво. Озброєні й неозброєні народні маси, в радості революційного піднесення, чи в смутку похоронного походу, прощаючи жертви і героїв на вічний спочинок: військо розспіване перемогою чи пошарпане поразкою, — а над ними не образи князів, гетьманів, військових і політичних вождів, але завжди портрет провідника духа — Тараса Шевченка. А на прапорах написані його слова, його заповіді: Борітеся — поборете! Вставайте, кайдани порвіте!

Усім цим разом пояснюється безприкладний культ Шевченка. У всіх культурних народів є великі поети, славні мистці, мислителі. Але ніде нема того, щоб дні їх народження і смерті святкувалися що-року урочисто, як Великдень. Навіть большевики не мо-

жуть протиставитися тому культові і тільки намагаються підставляти народові фальшованого Шевченка.

Кожного року в березневі річниці відбувається українська містерія. Люди збираються в святочно оздоблених залах, але їх уява й їхні думки линуть туди, до могил під Каневом над Дніпром. Там відбувається великий збір живих і мертвих. І байдуже де знаходяться сьогодні українські душі, розкинуті по німецьких таборах, бельгійських копальнях, французьких, канадійських фармах, фабриках Англії й Америки, по містах Бразилії й Аргентини, Африки й Австралії, чи на примусовому поселенні в Сибірі, — всі вони в ті дні кружляють довкола могил під Каневом над Дніпром. І немає таких кордонів, граничних сторож, залізних завіс, щоб спинити незримий лет українських скитальських душ у батьківщину на свято з'єднання з усім народом.

І стається друге чудо. Не тільки ламаються державні кордони, але розпадаються тяжкі, залізні засуви советських тюрем і концентрацій, і там залишивши свої змарганіті тіла, за жива погребенні наші брати і сестри духом мчать на свято, під Канів, над Дніпро.

І твориться третє чудо. Не кордони і залізна завіса розступаються, і не тільки безсилами стають кайдани і брами тюрем. Це отвираються гроби і перед нашою уявою живим поруч із нами стоїть оспіване Шевченком козацьке військо, що "як море червоне,

Перед бунчугами, бувало, горить,
А ясновельможний на воронім коні
Блисне булавою — море закипить".

Із могил підводиться і новітнє козацтво, що згідно з заповітом Шевченка продовжуючи славу традицію, своїм умом, своєю працею і кров'ю відбудувало вільну українську державну сім'ю сорок років тому, і далі в вірності для неї боролось, страждало і вмирало — з того часу і аж по сьогодні.

І вкінці твориться останнє, найбільше чудо. Не тільки ламаються державні границі, не тільки розпадаються тюремні ґрати і надгробні плити.

Це розтоплюються і розпливаються і ті внутрішні кордони, що потворились нашим покаліченим життям у душах наших.

В ті хвилини немає провінційних, віровизнаневих, партійних ворожнеч. В ті хвилини є один український народ, що поклоняється із своєї власної душі народженому генієві. Це велика хвилина і хай ніяка брудна думка її не плямить. Хай хоч раз у рік соборне українство переживає свою єдність в обличчі свого духового провідника. Хай воно чистою й отвертою душею зучасняється в обряді тієї щорічної містерії.

На горі-могілі, над Дніпром, займається наш хоривський куш і неначе розкоти грому лунають із нього страшні закликання:

„Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі.
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!

.....

Бо довго довготерпеливий
Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу
І рек во гнів: — Потреблю

Твою красу, твою оздобу,
Сама розіпнешся. Во злові
Сини твої тебе уб'ють
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчата!...
І плача, матернього плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленна земля,
Що я держитель і все бачу”.

Билиною, що її б'є буря, похиляємося під страшною вагою свідомости, що це не закликання, але вже дійсність на нашій розтленній землі! І що ми, як неоперені курчата, клюємо одне одного в наших міжусобицях, тоді як в Україні твердою стопою стоїть ворог і в нинішній своїй самопевності цілий світ і Бога визиває на бій: —

„Та й де той пан, що нам закаже
І думать так і говорити?”

Т. Шевченко

Іржавець

Наробили славні Шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави;
А за ними й Гордієнко. . .
Порадила мати,
Як пшеницю ту пожати,
Полтаву достати?
Ой пожали б, як-би були
Одностайне стали,
Та з Хвастовським полковником
Гетьмана єднали;
Не стреміли б списи в стрісі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не доганяв би прилуцький
Полковник поганий,
Не плакала б Матер Божа

Тоді нам приниженим у розпуці, з верха нашого Мон-Сальвату, нашої Гори Спасення, гримить запевнення: —

„Воскресну я! — той пан вам скаже, --
Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих...”

Містерія кінчається. Ми знову підводимось із вірою, що пониже, неначе столтана трава, і голос той і ті слова... А перед нами отворений, перстом сучасної історії, і виразним заповітом Шевченка вказаний шлях до вільної української людини у вільній і новій державній сім'ї. . . .

Ну, щоб здавалося, слова. . . .
Слова та голос — більш нічого. . .
О, ні! Слова Шевченка — це слова нашої долі, слова Шевченка — це слова нашої будучини.

В Криму за Україну.
Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорожці
Свою стару, та славну Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове вбоге Запорожжя.

Заступила чорна хмара
Та білу хмару,
Опанував Запорожцем
Поганий Татарин;
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошем стати,
Та не звелів, бусурменин
Церкву будувати:
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися

Боже мій з тобою,
 Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
 Хто тебе не нищив? Як-би розказать
 Про якогонебудь одного магната
 Історію — правду, то перелякать
 Саме пекло можна! І Данта старого
 Одним нашим паном можна здивувать.
 І все-то те лихо, все, кажуть, од Бога!
 Чи вже-ж йому любо людей мордувать
 І надто убогу мою Україну?!
 Що вона зробила? За що вона гине?
 За що її діти в кайданах мовчать! . . .

Розказали бандуристи
 Про війни і чвари,
 Що діялось в Україні
 І якії кари
 Ляхи нашим завдавали,
 За що катували.
 Що ж діялось по Шведчині, —
 То й вони злякались,
 Оніміли з переляку.
 Пани католики
 Кров точили. Воеводи,
 Як тії собаки,
 Рвали, гризли. . .

.....

І про те все
 Запорожці чули.
 Як дзвонили у Глухові,
 З гармати ревнули,
 Як погнали на болоті
 Столицю робити,
 Як плакали по батькові
 Голоднії діти. . .
 Чули, чули сіромахи. . .
 З далекого Криму,
 Як конають в Гетьманщині,

На лінії гинуть. . .
 Чули, чули Запорожці
 Чули і мовчали,
 Бо й їм добре на чужині
 Мурзи завдавали.
 Умивались небожата
 Дрібними, гіркими. . .
 Аж поки та Матер Божа
 Заплакала з ними.
 Заплакала Милосердна,
 Неначе за сином
 І Бог зглянув на ті сльози
 І на Україну :
 За козацькі і за тії
 Пречистії сльози
 Побив Петра, побив свата
 На наглій дорозі.
 Вернулися Запорожці,
 Принесли з собою
 В Гетьманщину той чудовий
 Образ Пресвятої:
 Поставили в Іржавиці
 В сотниковім храмі.
 Отам вона й досі плаче
 Та за козаками.
 (Орська кріпость 1847 р.).

Люде матеріалістичні й нерозвинені, що убогу свою молодість прожили в бруді та в недолі й сяк так видряпалися на світ божий, не вірують в ніяку теорію; для них нема інших доріг до добробуту, як ті, котрими вони самі перейшли, а часто до сих грубих поглядів примішується ще грубіше почуття: коли, мовляв, мене не гладили по голові, то за що я буду гладити?

Т. Шевченко: „Артист“.

Оксаїна Іваненко

ТАРАСОВІ ШЛЯХИ

(Уривок з повісті)

КОБЗАР

Десь там на Україні його рідні брати й сестри. . . Як давно він їх не бачив! . . .

“Микито, рідний брате!” пише ввечері, залишившись на самоті, Тарас листа в далеку Кирилівку. Як живуть вони — питає, просить писати.

“. . . А тепер про себе скажу от що: слава Богу милосердному, живий, здоровий, учуся малювати. Коли трапиться—заробляю гроші. Оце на тім тижні заробив трохи, то й тобі посилаю 25 карбованців. А коли буде більше, то й ще пришлю. Так от, бач живу, учуся, нікому не кланяюся. . .

Велике щастя бути вільним чоловіком. Робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить. Поклонись усім родичам від мене, а надто дідові, коли ще живий, здоровий. Скажи, нехай не вмирає, швидко побачимося. Поцілуй брата Йосипа, якби я його поцілував, і сестру Катерину, Ярину і Марусю, та скажи, будь ласка, як і де вона живе, чи одягнена, чи обута. Купи їй що-небудь к святам з оцих грошей, що я тобі посилаю — поки що, а то я буду присилати їй окремо, коли трапляться у мене гроші”.

. . . Маленьке сліпе дівча — сестричка Марійка, наче простягає до нього замурзані худенькі рученята. Він завжди жалів її, коли щастило заробити якогось п'ятака, купував цукерку чи бубличка... Метка Яринка, вірний друг дитинства, кучерява, ясна, наче сонеч-

ко, Оксаночка. Які вони зараз? Що з ними? Що може бути з ними, кріпацькими дівчатами? Хіба змінилося що в Кирилівці? Бур'яни, як хащі першої його школи... Скільки разів ховався він там від п'яного дядка! Останнім часом щоночі бачить їх уві сні — братів, сестер та рідну Кирилівку.

Тарас тяжко зітхає.

. . . Та, будь ласка, пиши мені по-нашому. . . Та нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами. . .”

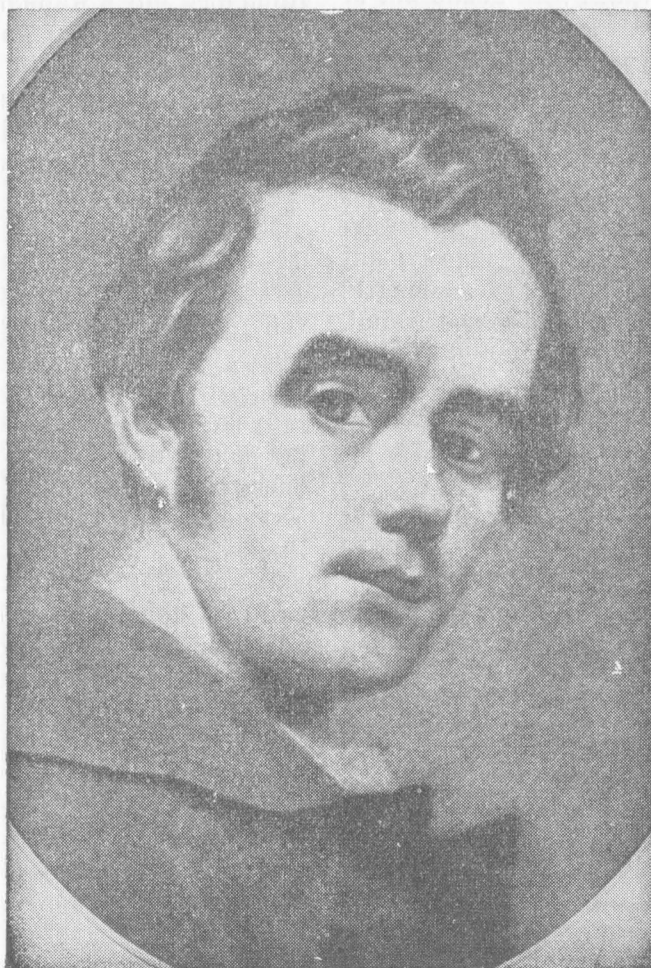
. . . Ні, ні на одну хвилинку не забуває він, уже вільний, що вони ще нещасні кріпаки. Ні на одну хвилинку не забуває він далеку Україну. Безмежні широкі степи. Прекрасна Україна в усій своїй задумливій красі. Білі хатки понад ставами, понад річками. Але скільки горя, скільки сліз у цих хатах!

Красуні-дівчата розцвітають, як польові квіти, а що чекає їх, крім недолі наруги, безпросвітної праці, приниження. Так було з матір'ю, з милою сестрою Катрусєю, її подругами.

Перед очима високі могили, свідки далекої старовини, повстань гайдамаків і селян за волю. Тільки сліпі кобзарі співають про них засмученим знедоленим людям.

Тараса охоплює якесь невідоме хвилювання.

Замислений, відчужений від усього, сидить він у своїй кімнаті “під небесами”, з напівкруглим вікном, з мольбертом і стареньким стільцем-калікою. На столі розки-



Т. Шевченко: Автопортрет.

дане його приладдя художника — пензелі, фарби, ескізи, етюди і багато паперу, списаного дрібним, нерозбірливим почерком.

Він знає, що треба малювати, треба наполегливо працювати над новою академічною програмою, але він не може стримати себе, він кидає початий малюнок і схоплює шматок паперу, а коли нема під рукою чистого, він пише на клаптичках, де трапиться, навіть на шпалерах, те, що вилилося несподівано в його голові.

**Високі ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.**

Йому хочеться написати про — все, що він згадує, про що думає, що переживає.

За цим ділом застає його знову Сошенко.

— От послухай, Соха, — захоплено зустрічає його Тарас, — от послухай, що я написав:

**Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії
Веселі, дівочі?**

— Та одчепися ти з своїми нікчемними віршами, — зневажливо каже Сошенко. — Чом ти справжнього діла не робиш? Як у тебе програма посувається?

Тарас чує ніяково потилицю.

— Соха, я задумав написати велику поему — про дівчину, яку обдурив москаль-паничик, як її з дому вигнали, як вона з дитиною поневірлялася. . .

— А хто малюватиме за тебе? — перебиває його Сошенко. — Кинь, Тарасе, ці дурниці!

Тарас мовчав. Ні, він не міг кинути. Все частіше й частіше брався він за перо. Це було його найсильніше покликання, дужче над усе.

Воля, яку він нарешті мав, дарувала йому і велике натхнення і силу слова.

Те, що лише прокидалося в ньому, коли він у Літньому саду білими петербурзькими ночами пробував писати свої перші вірші, тепер прорвалося, як весняний стрімкий потік.

Він ними, своїми рядками виклик кидав.

**Затоплю недолю
Дрібними сльозами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде серденько
По волі гуляти!**

Тарас таки написав задуману поему. Звичайна історія, така, які часто траплялися у нього на очах, виросла в глибоку трагедію дівчини з народу, трагедію матері, трагедію дитини, покинутої батьком.

Він усім серцем ставав на її захист, протестував проти брехливої моралі та кріпосницьких звичаїв. Він обурювався з недостойної поведінки людей.

**Кого Бог кара на світі,
То й вони карають...
Люди гнуться, як ті лози,
Куди вітер віє.
Сиротині сонце світить,
(Світить, та не гріє), —
Люди б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.**

Він писав і не знав, що тисячі жінок поливатимуть сльозами його

го щирі, його гнівні рядки, його "Катерину".

Тарас писав ще й ще, наче він тільки вчора приїхав з України і не розлучався ніколи з її знедоленим людом, жив його болем і його сподіваннями.

І до них, темних, забитих закрипачених, звертав він свої слова. До рідної України писав він:

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас
Де ж мені вас діти?...
В Україну ідть, діти!
В нашу Україну,
Попід тинню сиротами,
А я — тут загину.
Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

Тарас завжди цікавився історичним минулим України. В друкованих джерелах про це мало, і не завжди вони давали вірне висвітлювання подій та аналіз їх.

Та багато чув Тарас у дитинстві від старого діда Івана, чув співидуми сліпих кобзарів, і в уяві його малювалися романтично забарвлені картини героїчного минулого, картини боротьби українського народу за волю.

Так народилися у нього невеличкі поеми "Іван Підкова", "Тарасова ніч". Але він не тільки милувався минулим, не тільки старе його захоплювало: в кожному творі Тарас болів і страждав за те, що робиться сьогодні — це відрізняло його твори від спокійних споглядальних віршів інших поетів.

Останнім часом Тарас часто бував у Євгена Павловича Гребінки, брав у нього українські книжки Котляревського, Квітки-Основ'я-

ненка, але сам довго не признавався йому, що пише.

Якось повернувся від Гребінки схвильований, радісний.

— Що з тобою? — запитав його Вася Штернберг, милий друг-товариш. Недарма їх з Тарасом студенти Академії прозвали "Кастор і Полукс"! — Портрета хтось знову замовив?

— Ні, — червоніючи відповів Тарас. — Умовляє Гребінка книжку видати. Ті вірші, що от я писав. Читав, хвалив Євген Павлович.

Тарас сказав надто скромно про себе. Він сам ще не розумів, що сталося. Мало сказати "хвалив". Гребінка і його знайомі трохи не плакали, читаючи палкі, щирі рядки. Вони не умовляли, як Сошенко, "не забувати малювання", для них ясно було, що Тарас насамперед — поет, поет, — якого ще не було на Україні.

Євген Павлович радів.

— Давайте все, все, що ви написали. Я допоможу одібрати, привести до ладу, — казав він. Гостинний і привітний Євген Павлович до всіх ставився доброзичливо, а до Тараса, як до свого земляка, особливо. А тепер він відчував, що Тарас — поет, який обже не їх усіх у літературі.

Майже всі свої твори Тарас присвятив своїм друзям. Так, "Перебендю" — про народного співця-кобзаря—Євгену Павловичу, "Івана Підкову" — любимому Васі Штернбергу, "Тополю" — старенькій матері свого товариша, художника Петровського, яка приголубила Тараса, такого чулого на ласку.

Він одібрав для збірки елегію “На вічну пам’ять Котляревському”, який нещодавно помер, і послання “До Основ’яненка”. Прочитавши їх, Гребінка зрозумів, як глибоко і вимовливо ставиться молодий Тарас до української літератури, до українських письменників. Для Тараса література була не розвага, не насолода, він вимагав від неї щирої правди для народу. Але всієї сили і значення Тарасових поезій не міг ще збагнути й Гребінка.

— Як ти назвеш книжку? — запитав Штернберг.

Тарас замислився. Перед очима постала картина. . . Цвинтар, могилки. На могилці старий сліпий кобзар співає пісні, а люди слухають уважно, і, затамувавши подих, слухає мале білоголове хлоп’я.

— Кобзар. . . Хай буде “Кобзар”. Так, друже? А ти намалюєш його. Штернберг любив Україну, відчував, як справжній художник, її природу. Він міг намалювати одне дерево похиле, один млин старий або пару волів круторогих, але так намалювати, щоб відчувалися за цим безкраї степи і вся поезія рідної країни. Недарма, оглядаючи ескізи, які він з України привіз, Великий Карл розцілував його. Він і сам мріяв поїхати на Україну, пожити десь на березі Дніпра.

І Штернберг намалював для першої книжки свого друга Тараса малюнок. Сидить старий сліпий кобзар на призьбі, кобза коло нього, дивиться уважними очима мале хлоп’я в брилі.

— Дякую тобі, друже, — мовив

Тарас і міцно обняв приятеля.

Довго мовчки дивився на малюнок.

Нагадував він йому власне дитинство і столітнього діда Івана, і його самого, жвавого, цікавого до всього хлопця.

*То Україна, то моя
Кохана, рідна Україна,
Йї широкії поля,
Йї могили і руйни,
Святая прадідів земля!
Люблю тебе я, Україно,
Твої шовковії луки,
Твої зеленії діброви,
Круті Дніпрові береги,
Люблю, люблю вас до загины
Новою силою любови.*

Т. Шевченко: „Гайдай”.

*Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько!*

Т. Шевченко: „Тарасова ніч”.

*Дай дожити, подивитись,
О, Боже мій милий,
На лани тії зелені
І тії могили!
А не даси, то донеси
На мою Вкраїну
Мої сльози: бо я, Боже,
Я за неї гину!*

Т. Шевченко: „Лічу в неволі дні і ночі”.

*Помолись
За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні —
Чи не полегшає мені...*

Т. Шевченко: „Москалева криниця”.



Члени Кирило-Методіївського Братства (зліва направо): верхній ряд — М. І. Гулак, Т. Г. Шевченко, М. І. Костомаров; нижній ряд — Д. П. Пильчиків, О. В. Маркович, В. М. Білозерський, П. О. Кулш.

ПОЛІТИЧНІ ПОЕМИ Т. ШЕВЧЕНКА

(За проф. Омеляном Цісіком)

Професор Омелян Цісик, що перебуває тепер в Америці, це видатний український педагог, доволітній учитель гімназії, за польських часів директор учительської семінарії “Рідна Школа” в Стрию (Галичина), а за німецької окупації директор учительської семінарії в Криничі на Лемківщині. Виховав цілі кадри української патріотичної молоді. І власно для тієї молоді і для інтелігентної української громади написав дуже цінну книжку з коментарями до політичних поем Т. Шевченка. Це чи не перша в Шевченкознавчій літературі книжка на таку тему. Ця книжка вийшла накладом “Загальної Книгозбірні” в Коломиї в 1925 р. Мимо віддалі 35 років не втратила вона на своїй актуальності, і з користю може бути прочитана й сьогодні та ще в ювілейному Шевченківському році.

До речі слід замітити, що сьогодні вже тут в Канаді маємо чудові коментарі до політичних поем Т. Шевченка в “Кобзарі”, що вийшов під редакцією проф. Л. Білецького.

Крім уривків із переднього слова, подамо з деякими скороченнями коментарі проф. О. Цісика лише до кількох більших політичних поем Т. Шевченка, а саме: “Розрита Могила”, “Чигирин”, “Сон”, (так званий великий Сон, що починається словами: У всякого своя доля. . .), “Великий Льох”, “Суботів”, “Кавказ”, “По-

сланіє”, “Холодний Яр”, “Три літа”, і “Заповіт”.

Всі ці поезії належать до циклу поезій Т. Шевченка, відомих під назвою “Три літа” (1843-1845). Всі вони тісно зв’язані зі собою ідейно і творять неначе золотий ланцюг, одну велику національну епопею, за яку поет заплатив десяти роками свого найкращого життя на засланні.

В передньому слові до книжки “Політичні поеми” проф. Цісика між іншим читаємо:

“Мусимо собі усвідомити, що наше розуміння Шевченка є дуже пестре й далеко не відповідає справжній вартості його поетичних творів. Здобувши зразу таки собі місце в серцях усіх свідомих українців до того ступня, що його роковини стали національним святом, поет не вспів ще й досі добитися також до розуму своїх земляків. Наслідки того такі, що глибоко передумані, найпекучішими інтересами нації подиктовані думки Шевченка, стануть де далі все більше відірвані від життя фразами, якими можуть послуговуватися з однаковим ефектом усі партії і гурти від крайно правих до крайно лівих, а які все таки нікого до нічого не зобов’язують. Всі вважають поета за свого ідеолога, промовчуючи, очевидно, всі його вислови, які не даються вбгати в рамки партійної програми.

“А вже каригідним являється факт тенденційного переплутування думок поета, виложених у так

званих політичних поемах. В цьому ми доходимо справді деколи (в "святочних" промовах здебільша) до нікуди даліше. Направити цей сумний стан це обов'язок інтерпретаторів поета, яких, на жаль, у нас мало. Перший, що дав нам систематично й гарно поясненого "Кобзаря", це д-р В. Сімович. Одначе його видання призначене для широких верств народу".



Розрита Могила

Це перша Шевченкова суспільно-політична поема, бо в ній поет малює сучасні національно-суспільні відносини в Україні та застановляється над причинами такого стану. Всьому — по його думці — винен Богдан, що піддав Україну під владу Москви.

Поема повстала в часі першої подорожі Шевченка по Україні (червень-грудень 1843) у Березані (на Полтавщині). Почин до її написання дали важкі переживання поета, спричинені тим, що він тоді бачив і чув, а тлом послужили понурі картини національно-культурної руїни України.

Поема написана в формі **р о з м о в и** поета з Матір'ю-Україною: вона розпадається на три частини.

1. Питання поета, чому Україна гине.

2. Відповідь Матері: (Не її вина; вона колись панувала; завинив її нерозумний син Богдан, що на нього вона поклала всю надію на своє повне визволення. Він спричинив (переляславською угодою з Московщиною) теперішній стан; чу-

жинці (жиди, німці, москалі) панують в Україні та нищать її до решти, а п е р е в е р т н і ї м п о м а г а ю т ь).

3. Образ розритої могили й рефлексії поета про волю України, схоронену батьками в тій могилі.

Ніжність і любов — у словах поета до Матері, важкий жаль за втратою гарного минулого й гіркий біль на вид роботи чужих і поступовання своїх — у відповіді України, легкий відблиск надії на можливість зміни поганої сучасності — на кінці: оце головні тони, що прекрасно чергуються в цій поезії та переходять одні в другі.

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано?
Защо, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилася?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
"Молилася, турбувалася,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широкому світі.
Панувала. . . О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що колишучи співала
Про свою недолю,
Що співаючи ридала,
Виглядала волю! . .
Ой, Богдане, Богданочку!
Якби була знала, —
У колиці б задушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані. . .
Жидові, німоті:

Третій образ: Запустілий переліг оре новий орач (поет) старим плугом з новим лемішем і череслом, винищує бур'ян, сіє здорове насіння та надіється гарних плодів.

Чигрине, Чигрине!
 Все на світі гине,
 І святая твоя слава,
 Як пилина, лине
 За вітрами холодними,
 В хмарі пропадає.
 Над землею летять літа,
 Дніпро висихає,
 Розсипаються могили,
 Високі могили —
 Твоя слава. . . І про тебе
 Старче малосилій,
 Ніхто й слова не промовить,
 Ніхто й не покаже,
 Де ти стояв? Чого стояв?! . .
 І на сміх не скаже!
 За що ж боролись ми з ляхами?
 За що ж ми різались з ордами,
 За що скородили списками
 Московські ребра? . . . Засівали,
 І рудою поливали,
 І шаблями скородили.
 Що ж на ниві уродилось?
 Уродила рута. . . рута. . .
 Волі нашої отрута.
 А я, юродивий, на твоїх руїнах
 Марно сльози трачу. Заснула
 Бур'яном укрилась, цвіллю [Україна
 В калюжі, в болоті серце [зацвіла,
 І в дупло холодне гадюк [прогноїла
 А дітям надію в степу оддала. [напустила,
 А надію. . .
 Вітер по полю розвіяв,
 Хвиля морем рознесла.
 Нехай же вітер все поносить
 На неокраєнім крилі!
 Нехай же серце плаче, просить
 Святої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,
 Мій друже єдиний!

Проспав еси степи, ліси
 І всю Україну!
 Спи ж, повитий жидовою,
 Поки сонце встане,
 Поки тії недолітки
 Підростуть — гетьмани!

Помолившись, і я б заснув. . .
 Так думи прокляті
 Рвуться душу запалити,
 Серце розірвати!
 Не рвіть, думи, не паліте!
 Може, верну знову
 Мою правду безталанну,
 Мое тихе слово;
 Може, викую я з його
 До старого плуга
 Новий леміш і чересло:
 І в тяжкі упруги
 Може з'орю переліг той,
 А на перелозі. . .
 Я посію мої сльози, —
 Мої щирі сльози. —
 Може зійдуть і виростуть
 Ножі обоюдні,
 Розпанахають погане,
 Гниле серце, трудне,
 І вицдіять сукровату,
 І нальють живої
 Козацької тії крові,
 Чистої, святої!!!
 Може. . . може. . . а між тими,
 Між ножами — рута
 І барвінок розві'ється,
 І слово забуте,
 Мое слово тихосумне,
 Богобоязливе
 Згадається, — і дівоче
 Серце боязливе
 Стрепенється, як рибонька,
 І мене згадає. . .
 Слово моє, сльози мої,
 Раю ти мій, раю!
 Спи, Чигрине! Нехай гинуть
 У ворога діти!
 Спи, гетьмане, поки встане
 Правда на сім світі!

С о н

Духа правди, що Його світ прийняти не може, бо не бачить Його, та не знає Його (Йоан Гл. XIV. ст. 17).

Це мотто зі св. Письма дає ключ до розуміння цієї політичної поеми. Це та сама думка, що пізніше лягла в основу девізи Кирило-Методіївського Братства: “Зрозумійте правду і правда визволить вас”. Ця поема, в ряді з іншими, має якраз причинитися до пізнання правди, розкрити очі таким, що її не бачать — і тим наблизити день визволення. А та “правда” криється в основній думці поеми: Вина за нещастя України паде на московських царів, на цілий устрій російської імперії.

Переведення тої думки в поемі є дуже вдатне: Змалювавши Україну, яка на око представляє в собі заокруглену, скінчену красу, велить нам поет заглянути глибше у той “рай” і розкриває перед нашими очима ціле пекло народних мук. Утікаючи відтак перед стражданнями своєї душі на вид тих мук, веде нас поет через Сибір у сам Петербург, столицю давніх і сучасних катів України. Разом із поетом “читаємо історію України”, оглядаємо царські палати та пізнаємо “самого” царя, бога “незрячих” земляків. Пробуджуємось — а “сон” стає явою, дійсністю. Ми пізнали правду!

Перегляд поеми:

1. Увід: Роздумування поета про світ і людей. Є всякі люди на світі: Один буде, другий побудоване нищить, той знову, неситий, рад би якнайбільше нагарбати, інший

обіграє свата в його ж таки хаті, дехто — бува — нишком кує лихо на брата, невблаганий і лукавий жде, щоб скористати з чужого нещастя, побожні лицеміри будують храми, для облудних патріотів, їх “патріотизм” є тільки засобом наживи. . .

На те все глядить безкритична маса людей та й гадає, що так воно й мусить бути!

— До всіх тих, що п’ють людську кров, кличе поет, щоб схаменилися, бо всі на світі Адамові діти.

2. Перехід: Серед тих думок вертає поет “підпилий” до своєї хатини та, заснувши, бачить дивний сон.

3. Опис самого сну: Попрощавшись з Україною, хоче поет утечи від своїх мук, та перед його очима виривають усе нові образи, нові муки для його душі.

1. Перший образ: У к р а ї н а. Прекрасний літній ранок-досвіток на Україні, в собі заокруглена, скінчена краса... рай, а в тім “раю” п е к л о народних мук, спричинених суспільно-політичними обставинами.

Рефлексії поета на вид того горя, апострофа (заклик) до душі, щоб занесла скаргу на катів аж до Бога, перспектива страшних кар, зісланих небом на грішну землю.

Другий образ: Сибір. 1. Попрощавшись знову з землею й Україною, летить поет далеко, щоб не бачити “страшної людської ноги”. 2. Брязкіт кайдан під землею і нові муки поета. 3. Каторжні, а

між ними “цар волі”: апострофа до нього.

Третій образ: Петербург.

а) город (муштра, загальний образ города, парада, розмова з “земляком”).

б) у палатах (“блюдолизи”, цар і цариця, панство, їх розмови, сатира на абсолютистичний устрій російської держави, темнота народа).

в) опис города, пам'ятник (Петро і Катерина II в історії України, дух Полуботка, душі замучених козаків).

г) ранок у Петербурзі (характеристика “земляків”).

д) у царських палатах (царська старшина, старшина зникає, цар “ведмедик”).

4. Закінчення: “Виправдання” поета за чудний сон.

Поема написана в формі “сну”. Поминувши це, що подібні зразки були знані поетові з чужих літератур, спонукали його до такої поетичної форми ще й такі причини: думки, виложені в поемі, такі нові для української громади незнані, так відбігають від утертих суспільно-політичних поглядів, що їх треба було викладати наче сон юродивого. До того ще така форма дала поетові змогу ширяти думкою по різних просторах російської імперії та заглядати, куди звичайним людям доступу немає.

А багато нового давав поет своїм землякам у цій поемі. Руїнницька політика російських царів супроти України в минулому була знана з “Історії Русов”, однак тут виложив її поет виключно з українського самостійницького стано-

вища. До того змалював якими красками соціяльне становище України, як вислід того режиму. Гострою сатирою здер омофор святости з сучасного божка, царя Миколи, щоб у той спосіб підірвати саму основу політичного світогляду сучасних українців та вказати на конечну потребу іншої, від Московщини незалежної, політичної форми для України. На можливість такої переміни в будучому, звертає поет увагу тою обставиною, що могутній самодержець російської імперії стає німічним “ведмедиком”, як тільки не має опори в громадянстві. Дальший висновок із цього ясний!

Незвичайно важне національно-педагогічне значення (ще й для теперішнього покоління), мають ті місця в поемі, де поет виводить перед наші очі кумедні постаті “земляків”. Один говорить ломаною московщиною, а другі “по московськи так і чешуть” — жертви денационалізаторської політики Москви, що ще й мають своїх батьків “хахлів”. Як вибивається з-поміж них національно свідомою постать поета, що по московськи знає, але говорити не хоче і з розумом говорить тільки по українськи. На конечність уживання української розговірної мови українською інтелігенцією, що говорила все по московськи, вказує тут поет, як свідомий націоналіст — українець, бо розуміє вагу її для вироблення національної свідомости. В тому ділі випередив Шевченко чи не всіх сучасників, а його погляд ще довгий час був тільки “мрією” одиниць.

З ідейного боку слід ще підкреслити ту пошану поета до борців за волю, тих "царів волі", що му-чаться разом з головними злочинцями-каторжниками.

З поетично-мистецького боку замітні в поемі: передовсім незвичайно удатно виведений поетом-малярем образ української живописної природи, та як контраст до неї сильно начеркнена понура картина народнього лиха: даліше могутне обжалування царя-ката духом Полуботка і душами замучених — козаків.

Уривок з поеми

Та й сон же, сон напричуд дивний,
Мені приснився:
Найтверезіший би упився,
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива:
Та чорта з-два!
Дивлюся: так, буцім сова
Летить лугами, берегами та
[нетрями,

Та глибокими ярами,
Та широкими степами.
Та байраками;
А я за нею та за нею,
Лечу й прощаюся з землею:
"Прощай, світе! Прощай, земле,
Неприятний краю!
Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово!
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову,
На розмову тихосумну,
На раду з тобою,
Опівночі падатиму
Рясною рососою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого!

Годуй діток: жива правда
У Господа Бога!"

Летим. . . Дивлюся — аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає;
Тихесенько вітер віє;
Степи, лани мріють;
Між ярами над ставами
Вербі зеленіють;
Сади рясні похилились,
Тополі поволі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною рососою;
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає. . .
І нема тому почину,
І краю немає!
Ніхто його не довбає
І не розруйнує. . .
І все то те. . . Душе моя!
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая!
Чого марне плачеш?
Чого тобі шкода? Хіба ти не
[бачиш?

Хіба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подивися! А я полечу
Високо-високо за синії хмари;
Немає там власти, немає там кари,
Там сміху людського і плачу не
[чуть,
Он глянь, — у тім раї, що ти
[покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, — бо нічим
[обуть,
Княжат недорослих. А он
[розпинають
Вдову за подушне, а сина, кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! — в військо
[оддають!
Бо його, бач, трохи. . . А онде під
[тином
Опухла дитина, — голоднее мре,
А мати пшеницю на панцині жне.

А он — бачиш?. . . Очі, очі!
 Нащо ви здалися?
 Чом ви змалку не висохли,
 Слізми не злилися?
 То покритка попід тинню
 З байстрам шкандибає.
 Батько й мати одцурались,
 Й чужі не приймають. . .
 Старці навіть цураються!. . .
 А панич не знає:
 З двадцятою, недолюдок,
 Душі пропиває!

Чи Бог бачить із-за хмари
 Наші сльози, горе?
 Може й бачить, та помага,
 Як і оті гори
 Предковічні, що політі
 Кровію людською!. . .
 Душе моя убогая,
 Лишенько з тобою!
 Уп'ємося отрутою,
 В кризі ляжем спати,
 Пошлем думу аж до Бога,
 Його розпитати:

Чи довго ще на сім світі
 Катам панувати?
 Лети ж моя думо, моя люта муко!
 Забери з собою всі лиха, всі зла,
 Своє товариство! Ти з ними росла,
 Ти з ними кохалась: їх тяжкі руки
 Тебе повивали. Бери ж їх, лети,
 Та по всьому небу орду розпусти!

Нехай чорніє, червоніє,
 Полум'ям повіє,
 Нехай знову рига змії,
 Трупом землю криє.
 А без тебе я денєбудь
 Серце заховаю,
 Та тим часом пошукаю
 На край-світа раю.

(8. 7. 1844. Петербург.)



Великий Льох

Ця прекрасна і глибоко проду-
 мана політична поема названа
 Шевченком м і с т е р і є ю. Так
 звалися в середньовіччю духовні

драми, яких акція мала в собі щось
 таємне. У них виступали святі, ан-
 гели, духи, або й люди, представ-
 лялася драматично смерть Христа
 і тайна відкуплення людського ро-
 ду Христом, а вершком акції було
 його Воскресення. Пізніше місте-
 рії поширили свій обсяг і вистав-
 ляли в формі драматичної акції ці-
 лу тайну Христового приходу на
 світ, отже його Різдво, муки,
 смерть і Воскресення.

Такі духовні драми були на захо-
 ді дуже поширені та дісталися на
 Україну, де їх виставляли студенти
 разом зі своїми учителями по шко-
 лах, бурсах, а то й інших місцях,
 доступних для ширшого загалу.
 Їх люди дуже любили слухати, і в
 них нераз виступали ще й смішні,
 комічні постаті для розвеселення
 слухачів.

Назву “містерія” підібрав поет
 для своєї поеми дуже вдачно. Як у
 середньовічних драмах головною
 ідеєю є визволення роду людсько-
 го з неволі гріха, так і тут провідна
 думка цілої поеми є визволення
 України з неволі політичної. І то-
 ном своїм та характеристичними
 чертами підходить цей твір під
 давні містерії. Таємний “льох”,
 душі, темні духи, народження не-
 звичайних близнят, “мітла” на не-
 бі, вкінці наївні, трагікомічні пос-
 таті лірників — це все атрибути,
 якими визначилися ті давні духов-
 ні драми. Ще й містичне
 число три (душі, ворони, лірники),
 що так часто подибуються в на-
 родних легендах і казках, підно-
 сить таємничність твору.

Як ф о р м у до своєї поеми
 міг Шевченко взяти з давніх драм,
 так і д е ю могли йому піддати
 народні перекази, які зв'язували
 долю України з тими містичними
 льохами. Також і сучасна револю-
 ційна польська література, зовсім
 певно знана Шевченкові, яка була
 переповнена містицизмом та дум-

кою про визволення Польщі й її воскресення — могла поетові піддати деяку думку.

Незвичайно вдало переведена композиція цього твору. Поема складається з трьох ідейно й логічно з собою тісно пов'язаних частин, а в кожній з них виступає по три дієві “особи”.

У першій частині являється три душі. Це уособлені постаті того народнього “духа”, що звичайно через свою несвідомість і короткозорість поносить вину за недолу своєї країни. Це представники української суспільності в трьох важних добах історії України за Хмельницького, Мазепи й Катерини II. Відданиця, недоліток і немовля ще й образowo вказують на ступінь національної свідомости українського народу в ті три доби, який за Хмельницького зрівнявся до боротьби за волю і вже був близький до її досягнення (“от-от була б подавала рушники, та лихо зустріло), за Мазепи був роздвоєний і в той спосіб попирав імперіалістичну політику Петра I. (порівняння “Іржавець”), за Катерини неначе те дурненьке немовля всімхається, як по остаточнім політичним і соціальним закріпощенню України господарювала на ній та “голодна вовчиця”.

І ці три душі караються (їх не пускають у рай), бо вони за життя тяжко согрешили. Одна душа карається за те, що перейшла з повними коновками Богданові шлях, як він їхав у Переяслав Москві присягати, друга — що напоїла коня цареві Петрові, як він вертав у Московщину, побивши Мазепу під Полтавою, третя — що всімхнулася до Катерини II, лютого ворога України. А всі вони не знали, яким учинкам і людям вони потурали. І та несвідомість, те не-

знання політичних подій, є головним гріхом тих душ і головною провиною української суспільності в ті доби, яка не визнавалася, що кругом неї діється, не мала політичного розуміння, тому пособляла злуці з Москвою, помагала Петрові I. проти Мазепи, з легким серцем приймала “реформи” Катерини II.

За ті гріхи караються “душі” й досі: за гріхи своїх дідів і прадідів носить і досі український нарід важке московське ярмо.

У другій частині виступають три ворони: злі духи України, Польщі й Московщини. Це темні якісь сили, духи нищення, що тільки й того ждуть, щоб нівечити всякі змагання свого народу до волі. Це є с в і д о м і шкідники передовсім свого власного краю, а всі три разом злучуються, щоб нанести найбільше шкоди Україні. Та між ними передує українська ворона, свій власний темний дух, що добирає найбільш дошкульних способів для нищення України та дає раду другим двом, як її нищити.

Вони прилетіли дивитися, як будуть розкопувати льох, бо з тою хвилиною має народитися новий Гонта, що розпустить правду й волю по всій Україні. Його вони думають за порадою української ворони убити, доки ще українська суспільність несвідома (“сліпа”), а помочі ждуть собі в тім ділі від його брата-близнюка, в о р о г а України, що буде “катам помагати”, хоч буде сином одної матері.

У третій частині бачимо трьох лірників, представників су-



M. Wehrenko

часного покоління. Воно в національному розумінні сліпе, криве й горbate. Ті три лірники плетуть нісенитниці про запорожські маяки: так загинула традиція про колишніх борців за волю серед сучасного покоління!

Національної свідомості у них зовсім нема, бувальщини рідного народу не знають, а історичних пісень співають тільки тому, бо їх навчили співати: ваги і значення тих пісень вони не розуміють, а співають їх тільки для "поживи", для заробітку. Звернім лише увагу на контрасти: з одного боку розкопування льоху й злучена з ним тайна визволення України, а з другого — національно зовсім не-свідомого суспільства, якого представники без зрозуміння, для власного пожитку, на очах грабіжників-чужинців співають пісень, що повстали в добу давньої боротьби України за волю!

Тому не диво, що москалі "Великого того Льоху ще й не докопалися", бо з розкопанням його мусіла б наступити воля України, але вона ще не може прийти, бо несвідома суспільність не зуміє її вибороти, не піддержити нового Гонту. Тому темні духи далі чигають на загладу України, а душі все ще покутують, доки вона не встане.

Що воля України мусить прийти, це висказує поет у "Суботові", поемі, що є ідейним продовженням "Великого Льоху".

*Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.*

Т. Шевченко: „Псалом 1-й“.

УРИВОК З ПОЕМИ „ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ”

Три душі

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві.—“Бог простить:
Ми тепер душі, а не люди!
А відцїля видніше буде,
Як той розкопуватимуть льох.
Коли б вже швидше розкопали,
Тоді б у рай нас повпускали;
Бо так сказав Петрові Бог:
“Тоді у рай їх повпускаеш,
Як все москаль позабирає,
Як розкопа “Великий Льох”.

Перша душа:

“Як була я людиною,
То Прісею звалась;
Я отутечки родилась,
Тут і виростала;
Отут, було, на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
І з Юрусем гетьманенком
У піжмурки граєм;
А гетьманша, було, вийде
Та й кличе в будинок.
Онде клуня: отам мені
І фиг, і родзинок, —
Всього мені понадає
І на руках носить. . .
А з гетьманом, як приїдуть
Із Чигрина гості,
Та це й шлють, було, за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує. . .
Отак-то я в Суботові
Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й вітали,
І нікому я нічого,
Ніже злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрива!
Всі на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як на тее
Й рушники вже ткались,

От-от була б подавала,
Та лихо зустріло!

Вранці-рано, в Пилипівку,
Якраз у неділю,
Побігла я за водою,
Вже й криниця тая
Замуліла і висохла,
А я все літаю. . .
Дивлюсь—гетьман з старшиною..
Я води набрала,
Та вповні шлях і перейшла:
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати!. . .
І вже ледве я на-ледве
Донесла до хати
Оту воду. . . Чом я з нею
Відер не побила?. . .
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тію клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в рай не пускають!”

Друга душа:

“А мене, мої сестрички,
За те не впустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недолітком,
Як Батурин славний
Москва в ночі запалила,
Чечеля убила,
І малого і старого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. . . Коло мене
І сестра, і мати
Зарізані, обнявшись,
Зо мною лежали.
І насилу то, насилу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище!

Насилу я сховалася
На тім пожарищі!
Одна тільки й осталася
В Батурині хата!
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертавсь із-під Полтави.
А я йшла з водою
До хатини. . . а він мені
Махає рукою:
Каже коня напоїти.
А я й напоїла!. . .
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила!
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала. . .
А назавтра, як цар вийшов,
Мене поховала
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та ще й мене привітала
В безверхій хатині.
А назавтра й вона вмерла
Й зотліла у хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
І сволок з словами
На угілля попалили!. . .
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю!
І за що мене карають,
Я й сама не знаю?
Мабуть, за те, що всякому
Служила, годила. . .
Що цареві московському
Коня напоїла!. . .”

Третя душа:

“А я в Каневі родилась:
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові,
А ми з матір'ю сиділи
На горі в діброві.
Я плакала: я не знаю,
Чи їсти хотілось,
Чи, може, що в маленької
На той час боліло?
Мене мати забавляла,

На Дніпр поглядала,
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок; а в галері
Князі і всі сили, —
Воеводи. . . а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась, —
Та й духу не стало!
Ї мати вмерла! в одній ямі
Обох поховали
От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За що мене на митарство
Ї досі не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця!
Скажіте, сестриці?

Смеркається. Полетімо
Ночувати в Чуту:
Як що буде робитися,
Відтіль буде чути!"
Схопилися білесенькі
І в ліс полетіли,
І в купочці на дубочку
Ночувати сіли.

Жовтень 1945 р. Миргород.

Суботів

Ця поема тісно зв'язана з "Великим Льохом" і є його продовженням. У попередній поемі скінчилася поетова думка тим, що Великого льоху москалям ще не вдалося розкопати, тому визволення України ще не прийшло: сучасне покоління стогне під політичним твором Богдана Хмельницького. Однак його щиро подумане діло піде в нівець і нічого не поможуть ворогам їх кпини з України: правда засяє побідно над тьмою і Україна відзискає волю.

У цій поемі Шевченко перший раз ясно висказує свою думку про політичну незалежність України. (в "Розритій Могилі" поет тільки натякнув, а в "Великому Льоху" неначе ідейно підготував суспіль-

ність до цієї політичної кінченості).



Стоїть в селі Суботові
На горі високій
— Домовина України —
Широка, глибока.
Ото церков Богданова:
Там то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало:
Москалики, що заздріли,
То все очухрали. —
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять! . . .
Отак-то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту Вкраїну!
За те ж тобі така й дяка. . .
Церков — домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила, —
Байстриюки Єкатерини
Сараною сіли.
Отак-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що все-то те
Таки й було "наше",
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам. . . Може, й справді!
Нехай і так буде! . . .
Так сміються ж з України
Сторонні люди! . . .
Не смійтеся, чужі люди!
Церква-домовина
Розвалиться. . . і з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

С. Мар'їнське. 1845. 21. 10.

КАВКАЗ

У цій наскрізь політичній поемі виступає Шевченко проти грабіжницької політики московських царів супроти народів, що замешкують Росію, а з окрема супроти вільних донедавна кавказців, що для їх підбиття Росія вела дуже криваву й довгу війну, яка в 40 рр. була наново розгорілася. Поема має ще й окреме національно-політичне українське значення, бо доля кавказців, це доля України, що так само підбоєм і насиллям дісталася під ярмо ненаситних царів.

Поема складається з трьох частин. У першій висловлює поет думку про остаточну перемогу правди — волі, в другій вказує на грабіжницьку ціль царської політики та виказує обиду усіх голошених при тім на око високо ідейних кличів, у третій звертається в апострофі до поляглого Я. де Бальмена, щоб його дух був добрим сторожем поневоленої України та розбуджував думки про її визволення.

1. Кавказькі гори, політи кровю борців, нагадують поетові Прометей, що споконвіку там карається від страшних мук, завданих орлом. Однак як Прометееве серце все наново оживає, так само все наново будиться змагання народу до волі: його ніхто не може вбити, бо сам Бог стоїть на сторожі правди. І хоч її ще нема, то не нам судити Його діла, а тільки серед важкої праці жаліти, що її приспали кати. Та Бог одпочине вкінці від кар, що їх ізсилає на людей, приспана правда встане і їй

поклоняться всі народи. А поки що правди нема — течуть кроваві ріки (серед неповинного кавказького народу).

Отам на Кавказі “милостивий” цар застукав вільний народ та ще підюджує до дальшої боротьби. А в тій боротьбі, де лягла сила війська, пролилося стільки сліз і крові, що можна б у тім огненім морі втопити усіх імператорів. От і слава ж за те “батюшці” — цареві та його гончим! — викликає глумливо поет.

Але дійсна слава належить великим лицарям-кавказцям, нехай боряться, а побідають, бо їх боротьбі помагає Бог, за ними сила, воля й правда!

2. (А от з якими то ніби ласкавими словами підходять наїздники до тихого кавказця:) “Ми — мовляв — нічого від тебе не візьмемо, “чурек” і “сакля” будуть твої, як досі. Кайдан на тебе накладати не будемо, ми на те письменні, просвічені божим словом, (хоч волі у нас нема). Ми навчимо вас, як жити, ми ж правдиві християни: у нас храми, ікони, добро — сам Бог! Нас тільки в очі коле, чому у вас “сакля” не нами дана, а ваш же “чурек” ми не можемо вам кинути, як тій собаці. Та ще й за сонце, що світить над вами, ви нам повинні платити. Та й тільки всього, ми багато не хочемо! А за те, як би ви стали нашими друзями, багато від нас навчились би. У нас же світ великий, тюрм, народів багато. . . Хоч усі вони мовчать, але видно, що благоденствують! Ви нашої Біблії не знаєте, а

звідти навчилися би, що убійники й розпустники у нас сидять на небі! Та ще треба вам просвітитися нашими догматами: у нас тільки дери та дай, то прямо в рай підеш.

(А яка в нас культура!) І астрономією займаємося, господарство в нас цвіте, французів ненавидимо: а наша торгівля: торгуємо людьми, та не неграми (ми ж не гішпани), а такими простими, християнами: краденого ми теж не перепродуємо, як жиди! — Ми все робимо по з а к о н у!"

3. Ви лицеміри, любите брата по закону Христа? Ви любите його шкуру, та й дерете, на о тільки треба й не треба! — За кого ж мучився Христос? За нас добрих і за слово правди? Ні! Мабуть на те, щоб ми з його науки посміялися! Так воно й сталося. Ми ставимо храми, ікони, свічники, обкурюємо те все пахучим димом, б'ємо облудні поклони та просимо в Бога помочі для війни на брата: а побивши й знищивши його, приносимо облудну жертву покровцем, украденим серед пожару на тій війні!

4. Отака наша "просвіта", що нею ми хочемо просвітити других, сліпим показати дійсне світло! Усе це станеться, тільки дайте себе взяти в руки. От тоді ми вас навчимо: як мурувати тюрми й носити кайдани, плести кнути — всьому навчимо, тільки дайте взяти свої гори (бо тільки те ще у вас осталося!).

І тебе, Якове, з а г н а л и (разом з другими), і тобі довелося замість за Україну, за її ката про-

лити добру кров, отруїтися московською отрутою!

Витай живою душею в Україні, мій незабутній друже, назирає в степу козацькі розриті могили, заплач разом з козаками та виглядай мене з (теперішньої) неволі у (вільнім) степу.

А поки що я (поет) буду у своїх думках між народом сіяти думки (про волю України), вони будуть поширюватися, вітер понесе їх з України аж до тебе, ти їх привітаєш та згадаєш Україну й мене.

Автор "Кавказу", це вже не тільки ворог Московщини, але й свідомий проповідник кривавої розправи України з її ворогами в будучому, це борець за її волю, що мучиться до часу в неволі та нетерпеливо жде хвилі, коли "в степ" покличе його дух Бальмена!

В тім і велике значіння цієї поеми, що до того ще й визначається незрівняною силою слова, подиктованого святою ненавистю до ворогів — гнобителів, та заразом широю любов'ю до всіх хижаків ограблених нещасливих народів.

Велике вражіння робить та широка гама тонів, що так гарно міняється в цім прекраснім творі. Поважний, зрівноважений тон першої частини, що переходить у зрезигновано-молитовний та закінчується поетично-пророчим, перемінюється в другій частині на глумливий, що від сатири та іронії степенується аж до їдкового сарказму, щоби в третій частині перейти в ніжносентиментальний та розплинутися в тиху, тільки до певного часу обставинами подиктовану, резигнацію.

Уривок з поеми

Хто дасть у голову мою воду,
і очам моїм джерело сліз, щоб
я день і ніч плакав за тих,
що їх побито.

Іеремія. гл. IX. ст. I.

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що-день Божий, довбе ребра
Й серце розбиває;
Розбиває та не вип'є
Живущої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поля.
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю з Тобою стати!
Не нам діла Твої судити!
Нам тільки плакати, плакати,
[плакати,

І хліб насущний замість
Кровавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить!
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш Боже, утомлений,
І нам даси жити?
Ми віруєм Твоїй силі
І Духу живому.
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Помоляться всі язики
Во віки і віки.
А покищо — течуть ріки,
Кровавії ріки! . . .

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Отам-то Милостиві Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердешну волю

Та й цькуємо... Лягло костями
Людей муштрованих чимало.
А сльоз? А крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удових... А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сліз,
А батькових, старих, кровавих!
Не ріки, — море розлилось,
Огненне море. . . Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям;
І нашим батюшкам-царям;
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті:
І вам, лицарі великі,
Богом незабуті!
Борітеся — поборете:
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

“Чурек і сакля — все твоє,
Воно не прошене, не дане:
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас! — на те письменні ми,
Читаєм Божії глаголи! . . .
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті і . . . голі.
До нас в науку! Ми навчим,
По чому хліб і сіль по чім! . . .
Ми християни: храми, школи! . . .
Усе добро — сам Бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам —
Чурек же ваш, та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тільки ж то! . . . Ми не погани.
Ми настоящі християни —
Ми малим ситі! — А зате,
Якби ви з нами подружили.
Багато б дечому навчилися!
У нас же й світа! . . . Як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од молдованина до фіна —
На всіх язиках все мовчить! . . .

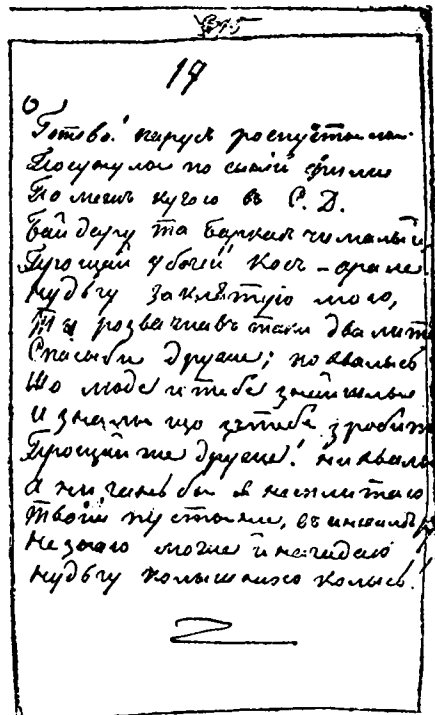
Бо . . . благоденствує! . . . У нас
Святую Біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь — то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив — тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні!
У нас навчіться! В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,
Хоть і рідню всю — забери!
У нас — чого то ми не вмієм!
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм, продаєм
Або у карти програєм
Людей, — не негрів, а таких,
Таки хрищених. . . “но—простих”.
Ми не гішпани! Крий нас, Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди: ми по закону! . . .”

По закону апостола
Ви любите брата?
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону:
Лощі на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж Ти розп'явся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталося!
Храми, каплиці і ікони
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомленні поклони —
За кражу, за війну, за кров, —
Щоб братню кров пролити,
[просять,
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!!
Просвітилися! . . . Та ще й хочем

Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!!!
Все покажем! — Тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати,
Як і носить, і як плести
Кнути узловаті, —
Всьому навчим! Тільки дайте
Свої сині гори
Останнії. . . бо вже взяли
І поле, і море!

1845. 18. XI.
Переяслав.



Автограф вірша Т. Шевченка: „Гото-
во! парус розпустили...”
(з „Захальної книжечки”).

Посланіє

У цій із суспільно-педагогічного боку незвичайно цінній політичній поемі звертається Шевченко до українських панів, щоб виказати всю облуду їх слів і погань їх діл та розбудити в них дійсну любов до свого рідного, й національну свідомість.

“Посланіє” написано для всіх панів — українців: до таких, що в них нема ніякої національної свідомости (“мертвих”), до національно-свідомих (“живих”) і до тих, у яких національна свідомість ще не розбудилась (“ненароджених”) в Україні та поза її межами. У словах мотта із св. Письма: “Як хто каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить — то це брехня”, міститься високо-етична провідна думка поеми: Любов Бога на словах, а ненависть до ближніх (мужиків) це головні негативні прикмети тих усіх панів, до яких поет звертається.

На поодинокі частини поема не дається поділити: вона творить одну цілість, неначе один ланцюг логічно пов'язаних думок. Так і чується, як поет “одним душком” висловлює свою тверду, непохитну думку, набуту довгим докладним спостереженням і продуману до самих основ.

Поет не може найти душевного спокою, бо не бачить, щоб його освідомлююча національно-громадська робота давала який вислід: українські пани байдужі на його слова, живуть у неволі й мужиків у неволі держать, не зважаючи на наслідки свого поступу-

вання. А вже час їм схаменутися. Їм треба полюбити “велику рутну”, розкуватися з кайдан темноти, та брататися з народом, не шукати добра на чужині, бо вони тільки самі пусті фрази звідти приносять, які їх світогляду і поступування не змінюють. Коли вони тільки з чужиною зв'язані, а Україна в них лише на те, щоб з неї коштом кріпаків тягнути матеріальні користи, то краще щоб вони в Україну і не верталися.

Як же ж не схаменуться і не стануть дійсними людьми, то грозить їм у будучинні народний суд — кровава розправа “немудрих”, по їхньому, кріпаків зі своїми хижими панами, що так чваняться своєю мудрістю (а не бачать майбутнього).

У них та “мудрість” чужа, оперта на безкритичним повторюванню чужих, часто незрозумілих думок. (Вони сліпо потакують чужинцям, учаться чужих мов, але ні своєї історії, ні мови не знають). А щоб та мудрість була своєю, то треба їм добре розібратися передовсім у своїй рідній історії, пізнати гріхи батьків і критично ставитися до минулого, а не без розбору хвалитися ним.

Коли вони так усе розберуть, тоді пізнають дійсну правду, подадуть руку кріпакові, якого тепер визискують, збратаються з ним, і щойно тоді оживе добра слава України.

Це головні думки цієї поеми. Її значення для розвитку української суспільно-політичної думки

незвичайно велике. Ясність, глибина і сила вислову промовляє кож-
ному до душі, а безпощадна кри-
тика всього гнилого та брехливого
серед суспільства причинюється
до оздоровлення національного ор-
ганізму. Це ціла програма, подик-
тована щирою любов'ю до України
та обавою за її будуче, написана
в науку для цілих поколінь.

Її думки в головному, не стра-
тили вартости й сьогодні, по
115-их роках.



**І МЕРТВИМ І ЖИВИМ
І НЕНАРОДЖЕНИМ ЗЕМЛЯКАМ
МОЇМ В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ
СУЩИХ МОЄ ДРУЖНЄЄ
ПОСЛАНІЄ**

І смеркає, і світає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений,
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянный,
І день і ніч плачу.
На розпутьях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає.
Оглухли, не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгують,
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма: орють лихо,
Лихом засівають. . .
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива! . . .
Схаменіться, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну:
Полюбіте ширим серцем
Велику руїну!
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте

Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі. . . .
В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра:
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. . . Волі! Волі!
Братерства братнього!. . Найшли,
Несли. . . несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого. . . Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!
І хилитесь, як і хилились,
І знову шуку дерете
З братів незрящих, гречкосіїв,
І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претесь знову!. . Якби взяли
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, якби те сталось, щоб ви не
[вертались,
Щоб там і здихали, де ви
[поросли!
Не плакали б діти, мати б не
[ридала,
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого
[гною
На чистій, широкій, на вольній
[землі;
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою...

Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди;
Настане суд! Заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших. . . І не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата

І дитини мати:
 І дим хмарою заступить
 Сонце перед вами,
 І навіки прокленетесь
 Своїми синами!
 Умийтеся! Образ Божий
 Багном не скверніте!
 Не дуріте дітей ваших,
 Що вони на світі
 На те тільки, щоб панувать. . .
 Бо невчене око
 Загляне їм в саму душу
 Глибоко, глибоко! . . .
 Дознаються небожата,
 Чия на вас шкура,
 Та й засудять, — і премудрих
 Немудрі одурять.

Якби ви вчилися так, як треба,
 То й мудрість би була своя:
 А то залізете на небо:
 “І ми — не ми, і я — не я!
 І все те бачив, і все знаю:
 Нема ні пекла, ані раю,
 Немає й Бога, тільки я,
 Та куций німець узловатий,
 А більш нікого. . .” — “Добре,
 [брате!

Що ж ти такеє?”
 — “Нехай скаже
 Німець. Ми не знаєм!”

Отак то ви навчаєтесь,
 У чужому краю!
 Німець скаже: “Ви могли”.
 — “Моголи, моголи!
 Золотого Тамерлана
 Унучата голі!”
 Німець скаже: “Ви слов’яни”.
 — “Слов’яни! Слов’яни!
 Славних прадідів великих
 Правнуки погані!”
 І Коллара читаєте
 З усієї сили,
 І Шафарика, і Ганку,
 І в слов’янофілі
 Так і претесь. . . І всі мови
 Слов’янського люду, —
 Всі знаєте, а своєї
 Дась-Бі; — “Колись будем
 І по своєму глаголять,
 Як німець покаже,

А до того й історію,
 Нашу нам розкаже.
 Отоді ми заходимось!”

Добре заходились
 По німецькому показу
 І заговорили
 Так, що й німець не второпа,
 Учитель великий,
 А не те, щоб прості люди.
 А гвалту! а крику!
 “І гармонія, і сила,
 Музика, та й годі!
 А історія? — Поема
 Вольного народу! . . .
 Що ті римляни убогі!
 Чорт-зна що — не Брути! . . .
 У нас Брути і Коклеси
 Славні, незабутні! . . .
 У нас воля виростала,
 Дніпром умивалась,
 У голови гори слада,
 Степом укривалась!”
 Кров’ю вона умивалась,
 А спала на купах,
 На козацьких вольних трупах,
 Окрадених трупах! . . .

Подивіться лишень добре,
 Прочитайте знову
 Тую славу, та читайте
 Од слова до слова:
 Не минайте ані титли,
 Ніже тії коми,
 Все розберіть. . . та й спитайте
 Тоді себе: що ми?
 Чиї сини? Яких батьків?
 Ким, за що закуті? . . .
 Та й побачите, що ось що
 Ваші славні Брути:
 Раби, підніжки, грязь Москви,
 Варшавське сміття ваші пани
 Ясновельможнії гетьмани!
 Чого ж ви чванитесь, — ви!
 Сини сердешної України?
 Що добре ходите в ярмі,
 Ще лучче, як батьки ходили?!
 Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
 А з їх, бувало, й лій топили!
 Може чванитесь, що братство
 Віру заступило?
 Що Синопом, Трапезунтом

Галушки варило?
 Правда, правда!... Наїдались,
 А вам тепер вадить,
 І на Січі мудрий німець
 Картопельку садить:
 А ви її купуєте,
 Їсте на здоров'я,
 Та славите Запорожжя.
 А чиею кров'ю
 Ота земля напоєна,
 Що картопля родить?
 Вам байдуже, — аби добра
 Була для городу!
 А чванитесь, що ми Польщу
 Колись завалили! . . .
 Правда ваша: Польща впала,
 Та й вас роздавила!
 Батьки недарма кров лили
 І за Москву і за Варшаву,
 І вам, синам, передали
 Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
 До самого краю:
 Гірше ляха свої діти
 Її розпинають:
 Замість пива — праведную
 Кров із ребер точать —
 Просвітити, кажуть, хочуть
 Материні очі
 Современними огнями,
 Повести за віком,
 За німцями недоріку
 сліпую каліку.
 Добре! Ведіть, показуйте!
 Нехай стара мати
 Навчається, як дітей тих
 Нових доглядати!
 Показуйте!. . . За науку —
 Не турбуйтеся! — буде
 Материна добра плата:
 Розпадеться луда
 На очах ваших неситих:
 Побачите славу,
 Живу славу дідів своїх
 І батьків лукавих!. . .
 Не дуріте самі себе!
 Учітесь, читайте,
 І чужому навчайтесь, —
 Йї свого не цурайтесь:
 Бо хто матір забуває,
 Того Бог карає,

Того діти цураються,
 В хату не пускають,
 Чужі люди проганяють,
 І немає злomu
 На всій землі безконечній
 Веселого дому.
 Я ридаю, як згадаю
 Діла незабуті
 Дідів наших: тяжкі діла!
 Якби їх забути,
 Я оддав би веселого
 Віку половину. . .
 Отака-то наша слава,
 Слава України!. . .

Отак і ви прочитайте,
 Щоб не сонним снились
 Всі неправди, щоб розкрились
 Високі могили
 Перед вашими очима,
 Щоб ви розпитали
 Мучеників: кого, коли,
 За що розпинали?. . .
 Обніміте ж, брати мої,
 Найменшого брата,
 Нехай мати усміхнеться,
 Заплакана мати!
 Благословить дітей своїх
 Твердими руками.
 І діточок поцілує
 Вольними устами!
 І забудеться срамотня
 Давня година,
 І оживе добра слава,
 Слава України,
 І світ ясний, не вечірній,
 Тихо засіє. . .
 Обніміться ж, брати мої,
 Молю вас, благаю!

1845. 14. XII.
 В'юнища.



Холодний Яр

Поема ідейно звязана тісно з
 “Посланням”, написана також для
 українських панів та продовжує
 там висказану думку. В ній такса-
 мо поет виступає проти закриван-
 ня правди перед народом та ви-
 зиску його панами, а до того ще й

збиває їхній несправедливий осуд
Гайдамаччини, ту “чужу мудрість”,
яку вони повторяють за москаля-
ми.

Поетова душа томиться від на-
роднього горя, на згадку про ко-
лишній зрив народу до боротьби
проти своїх гнобителів (1768 р.),
бо в теперішньому десь ділася тра-
диція тієї боротьби: ніхто про неї
на згадує. Та те змагання до волі
в народі не згинуло, його тільки
придавили пани, до яких у даль-
шому звертається поет із зазивом,
щоб вони не ховали перед народом
правди, не величали лютого царя й
його “святої” війни та не вихва-
лювали чужого “отечества”. Вони
за нього, дурненькі, несуть “і ду-
шу і шкуру”, а своїх власних бор-
ців за волю називають розбишака-
ми й злодіями. Та розбійниками є
хіба вони, бо силою забрали від
народу його волю й загарбали со-
бі його землю, гайдамаки ж визво-
ляли закутий у кайдани нарід та
боролися за Україну й усе, що ма-
ли, жертвували їй.

Але даремне пани закривають
правду, дурять себе, дітей своїх і
темний нарід: правда вийде на світ,
нарід знову зірветься до боротьби
за волю й тоді спаде на них страш-
на народня кара.

**
*

У всякого своє лихо,
І в мене не тихо:
Хоч не своє, — позичене,
А все таки лихо.
Нащо б, бач-ся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить Бо-зна колишне?
Добре, що заснуло! . . .
Хоч і Яр той! Вже до його
І стежки малої
Не осталося, і здається,

Що ніхто й ногою
Не ступив там, — а згадаєш,
То була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр тоді сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином і брат з братом,
Одноставне стати
На ворога лукавого,
На лютого ляха.
Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Потоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом?
Чи то засадили
Нові кати, щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими ляхами?
Не сховаєте! Над Яром
Залізник витає,
І на Умань позирає,
Гонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Святого закону
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славтеся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять,
А кричите, що несете
І душу і шкуру
“За отечество!” Єй-Богу,
Овеча натура!
Дурний шийо підставляє
І не знає защо,
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледачо!
“Гайдамаки — не воїны, —
Разбойники, воры,
Пятно в нашей истории!”
Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований

У ваші кайдани
 Народ темний: не заріже
 Лукавого сина:
 Не розіб'є живе серце
 За свою країну!
 Ви розбійники неситі,
 Голодні ворони!
 По якому правдивому,
 Святому закону
 І землею, всім даною,
 І сердешним людом
 Торгуєте? Стережіться ж,
 Бо лихо вам буде,
 Тяжке лихо!... Дуріть дітей
 І брата сліпого,
 Дуріть себе, чужих людей,
 Та не дуріть Бога!
 Бо в день радості над вами
 Розпадеться кара,
 І повіє огонь новий
 З Холодного Яру!

В'юнища. 1845. 17. 12.



Три літа

Ця поезія є неначе вводом до цілої збірки "Три літа", як "Думи мої. . ." до "Кобзаря". Як політичні поеми дають нам об'єктивний образ суспільних відносин на Україні в 40 рр., так і ця поема дає нам спромогу вглянути в душу їх творця в часі їх творення, і таким чином є важним причинком до їх повного зрозуміння. Заразом є це поетично змальована трагедія, яку приходиться переживати майже всім речникам нових ідей і думок, бо вони зразу стоять майже одинцем серед своєї суспільності, яка тільки поволі приходить до зрозуміння тих нових, ними голошених кличів. Збуджуючи в нас співчуття та пошану для великих, народним лихом спонуканих, душевних мук поета, робить цей поетичний твір наше серце більше

здатним до прийняття тих нових думок, висловлених у політичних поемах, що при їх писанню поет так важко страждав.

Живучи тепер уже постійно в Україні, поет чимраз глибше заглядає на саме дно того пекла, в яке перемінили Україну свої й чужі, "прозріває", пізнає порожнечу й байдужість майже в усіх тих земляків (панів), з якими він пізнався, порівнює 1843 р., коли він перший раз вирвався з Петербургу на Україну, з 1845-им, а висновки погані. До того — поет лежить у В'юнищах хворий і, хоч більше вразливий, та тому саме й краще відчуває свій психічний стан. Кидає оком на пройдений шлях (три роки) і аж ізжахнувся, що з нього ті три літа зробили!

**

І день — не день, і йде — не йде,
 А літа стрілою
 Пролітають, забирають
 Все добре з собою.
 Окрадають добрі думи,
 О холодний камінь
 Розбивають серце наше
 І співають амінь, —
 Амінь всьому веселому
 Од низи до віку,
 І кидають на розпутті
 Сліпого каліку.
 Невеликі три літа
 Марно пролетіли. . .
 А багато в моїй хаті
 Лиха нарobili:
 Опустошили убоге
 Моє серце тихе,
 Погасили усе добре,
 Запалили лихо,
 Висушили чадом-димом
 Тії добрі сльози,
 Що лилися з Катрусю
 В московській дорозі,
 Що молились з козаками
 В турецькій неволі,

І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що-день Божий умивали. . .
Поки не підкралась
Злії літа та все тее
Заразом украла.
Жаль і батька, жаль і матір,
І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину, —
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті!
Тяжке лихо, — та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереться,
А вона другому
За три шаги продається
Та з його й сміється.
От де лихо! От де серце
Разом розірветься!

Отаке то злеє лихо
Й зо мною спіткалось:
Серце люди полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Гралися, хвалили. . .
А літа тихенько кралась
І сльози сушили,
Сльози щирої любови. . .
І я прозрівати
Став потроху. . . Доглядаюсь —
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії. . .
І засохли мої сльози,
Сльози молодії.
І тепер я розбитеє
Серце ядом гою —
І не плачу й не співаю,
А вию совою.
Отаке-то! Що хочете,
То те і робіте:
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи. — однаково,
Не вернуться знову
Літа мої молодії,
Веселеє слово
Не вернуться!. . . І я серцем

До вас не вернуся,
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?
Думи мої, літа мої!
Тяжкії три літа!
До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хиліться ні до кого,
Ляжте дома спати. . .
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.

Добрідень же, новий годе, —
В торішній свитині!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
“Благоденствіє указом
Новеньким повите?. . .”
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись!

1845. 22. 12.
В'юнища.

*Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі...
В своїй хаті — своя правда,
І сила й воля!*

Т. Шевченко: „Посланіє”

*Борітеся, поборете!
Вам Бог помагає:
За вас сила, за вас воля
І правда святая!*

Т. Шевченко: „Кавказ”.

Заповіт

Величаво закінчується цією поезією збірка "Три літа"! Ледви чи написав коли який поет щось більш величне й могутнє, як Шевченків "Заповіт". У трьох осьмивіршових зворотках, кованих неначе з криці, зберігається стільки краси й стільки любови до України, таке сильне бажання її волі, що ця поезія потрясає цілою душею читача і захоплює його цілого. При тій особа поета (хоч говорить він про себе в першій особі), десь неначе уступає на бік перед високим ідеалом волі України. Поетове бажання, щоб його поховати серед прекрасної української природи над Дніпром, викликане головню тим, що він хоче стояти на сторожі змагання земляків до волі, побуджувати їх до того. А для себе просить він тільки одного: щоб у вільній Україні тихим словом споманути його, ідеолога вольної, нової Сім'ї.

В естетичній оцінці цієї поезії слід звернути увагу на її музичний бік, на кольоратуру вірша. Не з розмислом, але під впливом поетичної інтуїції, добирає мистець-поет таких слів, які своїми звуками, головню голосівками, достроюються до їх значення, змісту. Ця обставина в великій мірі причиноється до того сильного враження, яке робить на нас ця поезія.

Згадка про смерть викликає глухі тони в словах: "Як умру, то поховайте", які на спомин про любу поетові Україну переминюються в

Як умру то поховайте
 Мене на могили
 Серед стіту широкого
 На вкрити мліи,
 Щобь лавь широкополн,
 И Дмитро, и кручи
 Було вбдмо; було мутн
 Якъ реве равучий,
 Якъ помелъ въ Украини
 Усилье море
 Кровь врозну... отойди ъ
 И лавь и горы
 Въ се покату, и полнату
 До самого Бога
 Молиши, ... а до того
 Я не маю бога.
 Молювати, таветавити,
 Кайдимъ порадити.
 И вримого злого кровито
 Волю окротити.
 И мене въ селви великій
 Въ селви вольній новій
 Незабудьте помилити
 Надити твхиліть словомъ.

~~_____~~
 25
 Золото
 1845
 въ публікації

Автограф „Заповіту” Т. Шевченка.

радісні, дзвінки: “На Україні милій”. Сила Дніпрових порогів зліюстрована в висказі “реве, ревучий”. Завзятість і силу чується в вірші: “кров ворожу, отоді я...” (подвійне “ро” і пять разів ужите “о”), що ще степенується в дальшому: “вражою злою кровю волю окропите”) 10 разів ужите “о” і “у” і два рази сильне “ра, ро”). Ширу молитву так і відчувається в мягкім “молитися”. Повторення в римі слова “Бога” так гарно підкреслює проти ставлення змісту при тожності звуків. Дальше чується доброту й ніжність в вислові: “І мене в сімі великій, в сімі вольній, новій”, де так гарно дзвенять самі мягкі тони в голосівках е, и і (12 звуків).

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синее море
Кров ворожу. . . Отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. . . А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропите!
І мене в сімі великій,
В сімі вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!

1845. 25. грудня
Переяслав.

Одинока відрада моя тепер — се євангеліє. Я читаю його, не студіюючи, що дня, що години: давніше колись думав я з'аналізувати серце матери за життям святої Марії Непорочної Матери Христової, — але тепер і се почислять мені як злочин.

Т. Шевченко „Листи. До В. Репніної 1. 1. 1850”.

Новий Завіт я читаю з побожним тремтінням. В наслідку сього читання зродилася в мені гадка описати серце матери за життям Пречистої Діви Матери Спасителя, й друга — написати образ розп'ятого Сина Її.

Т. Шевченко „Листи. До В. Репніної 7. 3. 1850”.

Страшна безнадія! така страшна, що одна лише християнська філософія може боротися з нею.

Т. Шевченко: „Листи. До В. Репніної 1. 1. 1850”.

Дмитро Красицький

ДИТИНСТВО ТАРАСА

(Уривки з книжки що її написав Дмитро Красицький, правнук Т. Шевченка по сестрі Катерині.)

НАРОДИВСЯ ТАРАС

Люті морози в лютому. Від ногового року дня не видалось теплого. А шибки як позамерзали ще в 1813 році, так і тепер були мережані.

Катря у материній кофті, червона, як калина, моторна, як дзига, господарювала на дворі. Дарма, що їй десять років а працює за дорослих, бо ж найстарша. А найстаршому, звісно, найбільше діставалось. Братік Микита, трьох років, сидів на лежанці, сховавши ноги під довгу сорочку і мовчки бавився, неначе нікого і близько не було. Та коли Катря відчиняла двері і в хату вривався сірий клубок пари з холодними голками, він схоплювався на тонкі ноги й зустрічав сестричку радісними вигуками:

— Сестричко, Катрусю, яка ти черво-она, як тобі га-а-арно!

Мати цілий день місця собі не знаходила: то на полу, то на лаві посидить то на лежанці лежить і стогне на всю хату.

Добре, що хоч поміч є від старшої дочки, а то й кухля вони нікому було б подати.

Катря розтопила піч дрівцями, які горіли якось чудно, сичали, ніби співали, начистила картоплі горнятко й поставила на черінь. Спираючись на рогач, зазірала в піч: і без того червона, ще більше шарілась від сяйва з-під ко-

мина. Потім метнулась по хаті і чисто замела долівку. Застеливши скатеркою стіл, поставила сільницю, поклала хлібину й накрила рушником. Віхтиком вибрала з вікон водичку — то хатне тепло розтопило мережані шибки, але мороз знову прикрасив їх новими візерунками. У хаті тільки й тепла, що на лежанці та на запічку. Тому Микита то залазив на піч і там гарцював, то сидів тихо на лежанці біля хворої матері.

Катря зварила їсти, нагодувала всіх і тепер, сидячи біля лежанки на ослоні, вишивала червоною і чорною заповоччю сорочку. Батько обідати не прийшов, значить, в економії багато роботи. Що то панщина! Неволя — не свій брат. Пани завдадуть роботу й виконуй. А чи ти їв — їх це не обходить.

Усе літо батько й мати гнули спину на панщині. Тепер мати хворіє, а батько, як тільки почне світати, йде на панську роботу.

Вечоріло...

Мати наділа теплового кожуха, взула валянки, закуталась теплою хусткою й наказала дочці:

Ти, Катре, принеси води, дрівець, соломи, щоб лежанку протопити, а я піду до діда Якима. Щось мене так потягло до рідної хати... Коли стемніє, засвіти світло й наглядай за Микитою. Каганця осторонь став від нього, а то ще перекине й пожежі наробить.

Мати потихеньку пішла, а Катря метнулась, щоб усе поробити завидна.

Коли шибки вікон заграли си-

нявою і темрява ночі окутала хату, Катря засвітила каганця.

Рипнули двері, увійшов батько.
— А де мати?

Пішли до діда Якіма, казали, довго не будуть.

Поки Григорій мив руки, дочка поставила на стіл велику черепяну миску з борщем. Батько обідав похапцем.

— І де це вона так довго забарилась? На дворі вже поночі, — подумав він. Воно вже така пора, що не варт булоб їй виходити на вулицю... зима...

Григорій підвівся з-за столу, накинув на плечі свитку, надів теплу шапку. Вже на порозі, повернувши голову до Катрі, наказав:

Клади спати Микиту, та й сама лягай, я зараз повернуся. Піду на зустріч мамці.

Катря довго бавилася з Микитою на лежанці. А коли він захотів спати, постелила йому, приспала. У хаті стало тихо-тихо, якось аж моторошно.

...Ні, краще я погашу каганця, посиджу поночі, а то неначе хтось зазирає у вікна... подумала Катря. Вона пригорнулася до братіка й сама заснула міцним сном.

Тимчасом Григорій дійшов до хати тестя. Постукав. У снігах рипнув засув.

— У вас Катерина?

— У нас.

Увійшовши в хату, Грицько кинув свитину на лаву. Його дружина лежала на теплій лежанці і ойкала. Біля неї сиділа баба Горпина.

Він сів ближче до тепла. Довго розмовляв із дідом Якимом...

Було вже близько півночі. Гри-

горій взяв відро і пішов до криниці.

Коли повернувся до хати, баба Горпина кинулась до нього:

— Ну, Григоре, поздоровляю тебе з сином! Хай росте щасливий та розумний!

Місячно було на дворі. Тільки де-не-де сивими острівцями плавали на небі хмарки, минали повнолицього місяця і мчали і мчали на північ.

Стомлена Катерина ледь чутно попросила:

Покладіть біля мене сина. Нехай гріється материним теплом — говорила вона, засипляючи.

Радість і смуток, біль і нові сили сповнювали груди. Син!.. Яка радість. Хай росте великий!...

А виросте... і в голові смуток полонив розум: панові ще один кріпак, ще один страждалець.

Перемагаючи біль серця, Катерина заснула. Не спала тільки стара баба Горпина.

Коли звернуло за північ, загула, зашуміла хуртовина.

Вітер бив снігом у вікно, намітав кучугури надворі, смикав за стріхи, гув у димарі.

Бабі Горпині здавалось, що вулицею йде сотня солдатів і б'є в барабани, а в димарі сурмить солдатська труба... "Невже й тобі бути солдатом, — думала бабуся. — А втім, солдати теж люди..."

Рано прокинувся дід Яким. Тільки ворухнувся, як і Григорій підвівся. Щаслива мати з маленьким сином не спали. Мале дитя подавало свій тоненький голосочок.

— А який сьогодні день? — запитав дід Яким.

Тарасія, — відповів Григорій.

— Хай буде Тарас...

Дочка Катря пробудилась, коли був уже день. Оглянула навколо хату — ні батька, ні матері не було. Микита спав, підбравши ноги і зігнувшись бубликом.

Катря накрила його рядниною, а сама метнулась по хаті, по господарству. Незабаром прийшов батько.

— Ну, дочко моя мила, буде в тебе ще братик Тарас. Буде з ким тепер бавитись, нянчитись...

МАЛИЙ МАЛЯР

Катря допомагала матері: мила долівку, з лави, з мисника стирала, поралась в хаті.

Тарас сидів біля полу на долівці і держав у руках вуглинку. Він уже обрисав геть усю стіну від лежанки до полу й почав розмальовувати долівку. На білій стіні красувались гілки дерев, листя, квіти.

— Що це ти наробив! Я ж казала тобі Катре, не давай Тарасику вуглинок. Бач, усю стіну змержив.

Мати одібрала вуглинку.

— Ой, ой, ой!... Справді, що ти понамальовував? Мало тобі вчора попало, то ти й сьогодні хочеш?

Катря відвела Тараса в куток і почала змивати долівку, підмазуючи стіну.

Малому не сиділось, він знайшов біля печі іншу вуглинку і тут же в кутку почав малювати півня на стіні.

— Ти знов за своє? Що то таке?

— То півень бондаренківський!

— Хоч би свого малював, а то бондаренківського.....

— Е, наш не такий! Бондаренківський півень гребенястий. Ач, який гребінь! і Тарас показав Ка-

трі на малюнок. Катря тільки руками розвела.

— І що мені з ним робити? Не встигаю підмазувати.

— А ти дай йому по пальцях!

Тоді Тарас випорхнув на вулицю, зібрав товаришів, розгладив долонею пилюку й почав паличкою виводити півників. Хлопці милувалися ними й просили:

— Тарасе, малюй ще! Малюй ще!

І з під рук малого маляра один по одному вистрибували півники на цибатих ногах. З гребінцями і без них, довгохвості і куцохвості, усякі, усякі... І кожний новий птах, намальований у пилюці, здавався кращим. А Тарас відходив на бік, прижмурював око і придивлявся до півня, що біля тину, думаючи: Як би його ще краще навчитись малювати півників.

— О, цей півень точнісінько Василів!

ЗАЛІЗНІ СТОВПИ

— Тарасе, годі тобі гасати з конем-свистуном! Йди краще обідати, — гукала Катря.

— Я зараз! — озвався його голос з Бондаренківського двору.

— Годі тобі по чужих дворах бурлакувати! Дай коневі спокій, грайся у себе.

Тарас прибіг до дому.

Череп'яний коник - скакунець став на відпочинок на вікні, а його господар на довгій лозині дремував у садок, що понад горою тягнувся до широкого яру. В тім яру була велика копанка і між зеленою дзюрчав маленький струмочок.

У садку вже викосили траву, а отава ще не наросла і земля здавалась чудною, поскубаною.

Тарас, підскакуючи, спустився в яр. Зелена вода в копанці покрилась жабуринням та ряскою, на середині цвіла лілія.

Він оббіг навколо копанки. Жаби і жабенята поскакали у воду і зза ряски, виставляли головки.

Тарас боявся, щоб жабеня не сіло йому на ногу. Обережно ступаючи, виламав довгу лозину і забрів у струмочок. Вода чиста, прозора, як з криниці. Довго брів струмочком, далеко ззаду лишилися город, хата. Вийшов на широку леваду. Над ним голубе небо, таке прозоре, як і вода в струмочку. Сонце припікає і ніде сховатися від його палючого проміння.

Тарас ліг горілиць на траву і знову втупив погляд у голубе небо, але там нічого не побачив. Небо накрило Кирилівку, Моринці, Будище, а щож далі? А далі — кінець світу. Там, дід казав, залізні стовпи небо підпирають.

— Цікаво, як воно там? Піду мабуть, подивлюся на залізні стовпи, що небо підпирають.

Йшов довго і перед ним розгорнувся широкий безкрай степ, а в степу висока могила.

— Піду на могилу, може, звідтіль видно залізні стовпи.

Рачки видерся Тарас на могилу. Праворуч — село із зеленими садками і білою церквою, ліворуч теж село і така ж церква, а попереду степ і степ без кінця-краю...

— Може, ті стовпи там... далі...

Почав злазити з могили, на траві поскознувся та покотився вниз. Небо степ і могила закрутилися перед ним...

Вийшов стежкою Тарас на дорогу і помандрував туди, де заліз-

ні стовпи небо підпирають.

Сонце вже зовсім низько спустилося над землею, червонило степ.

Мандрівник підтюпцем біг по дорозі.

Їхали степом чумаки. Рипіли вози, поволі ступали круторогі воли, здіймаючи куряву.

— А ти куди, парубче, мандруєш?

— Я йду он туди, — показує вперед лозиною.

— А відкіля ти?

— З Кирилівки.

— Що ж ти шукаєш?

— Залізні стовпи, що небо підпирають.

Чумаки засміялися, аж степ повеселішав.

— Ну, коли ти з Кирилівки, сідай підвеземо.

Легкою рукою підняв чумак Тараса і посадив у передку.

— На батога, поганяй, чумаком будеш!

Вдоволений Тарас міцно держав у руках батога... Ось уже й Кирилівка.

— А то наша хата, — озвався малий чумак і показав пужалком.

— Ну, коли ти вже бачиш свою господу, то мерщій до дому.

Вже зовсім вечоріло. Сім'я сиділа біля хати, вечеряла. Велика миска стояла на самому шпориші, а навколо всі з ложками. Тільки Катря не вечеряла, не могла їсти — її улюблений братік десь подівся. І де він може бути?

Тимчасом на перелазі з'явилася білява голова. Першою вгледіла її Катря. Підбігла, взяла хлопчика на руки.

— Де це ти був, прибуду?...

Посадила Тараса біля миски, дала велику ложку.

— Он як вечеря наш прибуду, виголодався!

Після вечері Катря його на постіль поклала і ще раз прибудуою назвала.

ЩО З НЬОГО БУДЕ, ЯК ВИРОСТЕ?

На перелазі сиділа Тарасова мати у святковому вбранні, а супроти неї сусідки — матері Данила Бондаренка і Оксани Ковалівни.

На вулиці, буйно встеленій зеленим шпоришем під тинами і вкритій товстим шаром пилуки по середині, безлюдно. Тільки зрідка десь перебіжить собака чи кішка або пройде півень, оточений курми.

Ось вибіг з хати Тарас, уместився біля матері. З двору Бондаренків з підворіття, плачучи вилізла маленька дівчинка, певне наколола собі ногу. Рясні сльози котились по замураному обличчю.

Тарас підбіг до неї. Мати й сусідки глянули йому вслід.

— Ану лиш, чи забавить?

— Тарас у тебе, Катерино, такий, що забавить. Хороше хлоп'я!

Тарас підбіг до дівчинки, поставив її на ноги, розпитуючи, чого вона плаче. Він пообіцяв їй дати свого баского коня, довгу лозину. Дівчинка дивилась на довгу лозину, не перестаючи ревати. Тоді Тарас обіцяв їй квітку з Катрусиного квітника, обіцяв зробити ляльку з лопухів... Дівчинка пхикала. Тарас з кишені видобув різноколірні камінці.

— Глянь, які в мене є крем'яшки.

Дівчинка перестала плакати.

— От бач, і забавив — казала Ковалиха.

— Щож, він любить дітей глядіти, забавить хоч кого. Марійку доглядає і з Яринкою мирно живе. Подільчивий, привітний.

Дорогою йшов старий дід. Тарас зійшов із стежки і привітався.

— Добридень, дідусю!

— Здоров, здоров, козаче! А чий же ти?

— Грицьків Шевченків.

— А, великий рості! — сказав дід і пішов далі.

Тарас знову сів на стежці гратися з дівчинкою у крем'яшки.

— От бач, Катерино, який хороший у тебе Тарас, — сказала Ковалиха.

— Якийсь він не такий, як усі.

— Добре серце у нього, — дала Бондариха.

— Скільки казок дід Іван, дід Яким і Катря йому розповіли, скільки їх він знає! Отоб день і ніч слухав. А що пісень усяких переспіває за день і голос в нього неабиякий.

— Що то з нього буде, як виросте!

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ШКОЛІ

Сонце сьогодні неначе і сходило не так, як завжди. Не встигло воно зазирнути крізь шибку у хату, як Тарас схопився з постелі, нашвидку одягся. Мати обдарувала його посмішкою. Вона говорила, ніби співала. Слова її були такі ласкаві, ніжні. Блакитні очі світилися, зморщкі розходилися і обличчя ставало зовсім молодим. Мати метушилась, бо ж сьогодні синок вперше йде до школи, до дяка Рубана в науку.

Ось і дід Іван переступив поріг.

Поздоровкався.

— Ну, гаразд. Я бачу, що Тарас уже влаштувався. То, може, підемо, щоб не спізнитись.

Тарас тільки цього й чекав. Мати пригладила йому чуба, одягла нову шапку, у Вільшаній куплену, почепила через плече торбу, куди вкладено Тарасів скарб - буквар.

Щасти тобі, синку, з легкої руки діда Івана, щоб добре вчився! У слід їм вибігли Ярина і Маруся. Тільки Йосип лишився серед хати — рачкував до порога й просьвися на подвір'я.

Дід Іван міряв ковінькою вулицю, швиденько прямуючи понад ярмом до вигону. Тут серед вигону стояла самотньою хата дяка Рубана, якого по-вуличному дражнили Совгир. І справді, він був дуже схожий на кріпака Совгиря... такий самий на ріст, з такою ж кудлатою бородою, з таким же сірим підсліпуватим оком.

Певно, побачивши через вікно Івана Шевченка, що з хлопцем прямував до школи, дяк вийшов їм на зустріч.

— Здоровенькі були, з понеділом вас! — привітався дід. — Оце я вам, пане дяче в науку хлопця привів.

— А, це син Григорія Шевченка? Запримітив, запримітив. Це той, що співав "Лугом іду, коня веду?" Добрий співак, добрий...— Дяк дивився на Тараса, а той стояв, жужмив у руках шапку, не знаючи, де діти очі, куди сховати руки.

— Ну, коли так, приймаємо до школи.

Дяк прочинив двері і пропустив Тараса у сіни.

— Заходь, заходь до хати. Там уже є такі, як ти.

Тарас з сіней пройшов у невелику хату. По середині стояв стіл з двома ослонами. Попід стіною — лави. Ліворуч піч без запічка, невеличкий мисник, а в кутку з гори й до низу ікони: одні чорні, аж важко було розібрать, що на них намальовано, інші — блискучі, як у церкві.

Хлопці раділи, що прийшов Тарас, а найбільше зрадів Данило Бондаренко, вірний його друг. Вони одразу ж зчинили лемент, сперечаючись між собою, де сяде Тарас. Школа могла вмістити з десяток учнів, хоч у селі була не одна сотня хлопчаків. Дівчат зовсім не вчили. Прочинились двері і в хату ввійшов дяк Павло Рубан. Тарас стояв серед хати, а хлопці поприлипали до ослонів, схилились над столом.

Куди сяде Тарас?

— Даниле, посунься! Оце твоє місце, сідай! — промовив дяк до Тараса і урок почався.

— Аз! Буки! Веді!

Важка грамота, а дід наказував: приглядайся уважно, запам'ятовуй. Тарас весь напружувався, так йому хотілось скоріше навчитись читати, писати й малювати.

У ДЯКА БОГОРСЬКОГО

Настала осінь 1824 року.

Обложні дощі вже другий тиждень напували землю вологою. Батько щодня з панщини приходив мокрий, сердитий.

Мачуха на панщину не ходила, бо народилась маленька Марійка. Батько відробляв панщину за двох — ніс подвійний тягар. Та-

рас з Микитою іноді ходили йому допомагати.

— Може, Тарасе, до школи вже пора? Новий дяк Петро Богорський сердитий, вимогливий і не потерпить прогулів.

— Добре, тату, завтра довідаюсь.

Дяк Богорський нещодавно прибув до Кирилівки і коли заспівав своїм голосищем у церкві, всі аж ахнули. Ну й голос!... Як у бочку гуде... З виду ніби й не сердитий, але усмішки на обличчі не буває. Пронизливі гострі очі спід лоба так і бігали по церкві, неначе все когось шукали, як шуліка курчат.

Другого дня Тарас, переступаючи калюжки, біг до школи. Дорогою все роздумував, як би то зустріти дяка, щоб він не сердився...

— Здрастуйте, пане дяче! Я Тарас...

— Бачу, що ти Тарас, сідай.

Дяк пронизав його наскрізь своїм поглядом.

Червоний від збентеження Тарас сів, тримаючи в руках шапку.

— Клади шапку! Витягай каламар, псалтир, читати зараз будемо.

Дяк міряв широкими кроками хату, щось про себе думав і в ніс наспівував церковний псалом.

— Уже всі зібрались?

— Усі.

А всіх то п'ятеро.

— Ну, читай, Бондаренко.

Данило щось мимрив, збиваючись на той самий рядок.

— Ти що, сьогодні не снідав, чи що? Читай, Шевченко.

Тарас голосно, аж у вухах лящало, зрідка переводячи духання, прочитав псалом царя Давида.

— Я не глухий! Читайте тихше, — зауважив дяк.

Тарас знизив голос, але читав виразно, мелодійно...

— У цю неділю призначаю тебе на крилас. Прочитаєш цей псалом. Зрозумів?

— Зрозумів.

Так минув перший урочистий день у школі. Здається, це був єдиний день, коли дяк нікого лозиною не почаствував.

Далі пішли дні, коли вишневи-ми лозинами дяк нікого не минав.

У суботу бив усіх поспіль, щоб не образливо було...

Дощі перестали, знову були сонячні дні, але з приморозками. Вітер підсушив калюжі і земля знову стала суха. У такі дні важко вдержати хлопців у хаті. Навіть сердитий дяк не міг нічого вдіяти — не встигав відвернутись, як вони вже гасали по городах, садках, на вулиці.

Такі витівки дяк не прощав і брався за вишневу лозину.

— Оце тобі за біганину по садках, оце тобі за городину, оце тобі за непослух.

...Застелився світ білим килимом — сипав пухнастий білий сніг.

Хлопці більше сиділи за псалмами, а Тарас аж пів книжки знав уже на память. Він читав псалтиря так, що й сам дяк бувало заслухається.

Богорський був непосида. Іноді кидав учнів у школі, наказував:

— Сидіть смиренно, учіть псалми старанно... — грюкав дверима і йшов по хатах Кирилівки.

Хлопці вже давно вивчили псалми а вчителя немає. Повертався

він завжди п'яний. Його важке тіло не трималося на ногах, перевалювалося з боку на бік, щоки були червоні, очі пашіли вогнем. Хто з учнів попадався на дякові очі, той куштував вишневої різки.

Якось підійшов Тарас до п'яного дяка і пильно подивився йому у вічі.

Дяк підняв руку, але не вдарив.

— А, Тарасе! Тебе сьогодні не битиму. Тиж як соловейко... Читай псалом Давида, читай! — наказав він і впав на піл.

Тарас узяв псалтир і читав над п'яним дяком псалом Давида, аж поки той не заснув глибоким сном.

ОЙ, ЗЙДИ, ЗЙДИ, ТИ ЗІРОНЬКО ТА ВЕЧІРНЯ

Бувають дні, коли час тягнеться так довго, що тільки й виглядаєш того вечора, аби відпочити. А буває — день мине, що й народитись не встигнеш.

От і сьогодні день пролетів блискавицею.

Вже й зорі висипали на небі і місяць зійшов повний, великий. У садку віяло прохолодою після денної спеки.

Завтра неділя, тож можна довше погуляти й відпочити.

Тарасові не спалось. Він вийшов у попівський садок, обійшов стежками навколо зелених кущів, зайшов у найбільшу гущавину, сів і милувався чарівною природою, слухав щебетання пташок.

Йому ввижалась у глибині саду постать Оксани, її ніжна посмішка, ямки на щоках, чорні брови, що прикривали блакитну глибіню її очей, але коли починав вдивлятися, — усе враз зникло.

Десь на вулиці сміялись, гомоні-

ли хлопці і їхній сміх долітав у садок.

Глянув Тарас у гору, а там у небі, ясно сяяла вечірня зоря.

З його грудей вирвалася в зоряний простір тиха пісня.

**Ой, зйди, зйди, зіронько та вечірня!
Ой, вийди, вийди, дівчинонько вірня!**

Рада б зірка зійти, чорна хмара та й

[наступає.

Рада б дівка вийти, та матуся, ой,

[не пускає!

Тарас сів на траву. Поруч виблискували проти місяця темно-сині листки барвінку. Пахло чепчиком.

Раптом наче щось затріщало у кущах. Насторожився Тарас, дивлячись у п'тьму.

З густої тіні дерев вийшла людська постать. Парубок один, другий, третій...

— Хто там? — озався Тарас.

До нього підійшли парубки.

Ми думали: що воно за соловей у попівському саду об'явився, а цеж Тарас.

— Та й добре ти співаєш! Голос солов'иний!

Хлопці обступили його, умовляючи піти з ними на майдан. Там, на майдані, вже років з п'ять лежали колоди столітніх дубів, і це місце стало улюбленим для хлопців та дівчат.

— Ні, не піду! Ви — парубки, а я ще не доріс до колоди.

— Нічого, нічого, підемо та поспіваємо...

Один по одному перелізли через тин в саду і майдан знову наповнився сміхом, жартами.

Хлопці голосно вигукували, жартували. На їх гомін підходили дівчата, наспівала музика-скрипка і бубон.

Музики вдарили польку. Хлопці і дівчата парами пішли в танок.

І як воно ноги носять? Де сила береться у хлопців і дівчат? Адже цілий день вони працювали на панщині. Почули музику — і біль у ногах де й подівся.

— Тарасе, заспівай “Зіроньку...”

— Заспівай, заспівай! — просили хлопці і щебетали дівчата.

— Заспіваю. А ви підхоплюйте!

І полилася тепла, сердешна пісня.

— Добре співаєш, Тарасе! Тільки твоя зіронька-дівчина та щось не виходить до колоди... А про яку це ти дівчину мариш? Скажи, ми її під руки приведемо, хоч і в попів садок.

— А там таки гарно!

— Заспівай ще раз.

Тарасові сподобалось, що й хлопцям до душі припала його улюблена пісня. На спів прийшли ще дівчата і тихенько приєднались до гурту.

— Тарасе, може, яку тут вибереш зозулю?

— Ні, тут немає... — і запнувся.

— Оксани! — скрикнули дівчата.

Оксана ще не дівка й через це не пішла в гурт, а стояла осторонь на майдані серед підлітків. Вона добре чула Тарасів голос — його хоч би де пізнаєш! Йй навіть заздро стало, що Тарас серед парубків, адже й він не доріс. Це, певно, парубки заманими заради голосу.

Ніч місячна. На вигоні видно, як у день.

— А он, глянь, Оксана Ковалівна! Чого йй соромитись? Давай до гурту!

Дівчата побігли, схопили за руки й потягли Оксану до колоди.

— Тепер заспіваймо гуртової.

Тарас заспівав, як соловей, а Оксана виводила ніжним шовковим голосом.

Ой і весело на майдані! Весело на серці й Тарасові й Оксані. Пісні, танки, жарти і знову пісні.

...Пізньої ночі повернувся Тарас на горище попівської стайні, де він спав у літку. Пахло засушеними квітами, свіжим сіном.

МИНУЛИ ЛІТА МОЛОДІ

Минули літа молодії. . .
Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!. . .
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема
Анікогісінько. — Нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє. . .
Морозом очі окує,

А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу. . .
Сиди ж один собі в кутку.
Не жди весни — святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить;
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди —
І нікогісінько не жди. . .

15. 10. 1860.
С. Петербург.

Аби-б через поріг, то ми й за поріг глянем!

Т. Шевченко: „Назар Стодоля”.

Бийте лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву.

Т. Шевченко: „Музика”.



Т. Шевченко: Автопортрет.

В. Маслій

ДО БІОГРАФІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

(Уривок)

Шевченко був кремезний, середній на зріст чоловік, міцного, майже залізного здоров'я. Обличчя його на перший погляд здавалося звичайним, але очі його світилися таким розумним і промовистим світлом, такою спокійною свідомістю своєї гідності, що мимоволі привертала до себе увагу кожного. В його голосі, в розмові була дивовижна м'яккість, у ході і в усіх рухах — зосередженість. Одягався він не вишукано, але просто й чисто; вдома ж любив носити народне українське вбрання.

За складом характеру і розуму Тарас Шевченко був щирий українець з усіма хорошими й поганими його рисами. До загального національного характеру долучились якості, що склалися під впливом його многотрудного життя.

При першому знайомстві в ньому не помічалось нічого привабливого і симпатичного, — навпаки, він справляв враження людини холодної, сухої, хоч простої і нецеремонної. Чи загальною властивістю українців (особливо простолюдинів), чи внаслідок несприятливих умов молодості, він був скритний і підозріливий і, зустрічаючи незнайому людину, ставився до неї з недовір'ям, яке ще збільшувалось, якщо ця особа намагалася викликати його на одвертість і щирість.

Але зате, взнавши про людину, і відкривши в ній бодай одну хорошу рису, він прив'язувався до неї, а якщо зустрічав прихильність до себе, то цілком і

безроздільно віддавався їй на все життя. Проте в останні роки обережність його у виборі знайомих і трудність зближення перейшла в іншу крайність — надмірну довірливість, через яку йому не раз доводилося терпіти.

Відмітними рисами його вдачі були надзвичайна доброта і лагідність, навіть ніжність, що так суперечила його суворій зовнішності, дивовижна правдивість і прямота, що доходила до різкості, безкорисливості і самовідданості, не зважаючи майже ні на які практичні умови життя.

Природна доброта Шевченка, під впливом знайомства з артистичним колом та передовими людьми, перейшла в ньому у гуманність і співчуття до страждання, яке виявлялося при всякій нагоді. Ця риса характеру, крім згаданого впливу, виховувалася в Шевченка і обставинами життя. Не любивий мачухою в сім'ї пасинок, пустотливий учень в п'яного дячка, неслухняний козачок у поміщика і згодом нижчий чин, у війську, якому загрожувало тілесне покарання, — Шевченко все терпів лайку, стусани та утиски. Злигодні кріпацтва, що їх він зазнав у дитинстві, повинні були розвинути у нього ту хворобливу дратівливість, яка виступала у його захисті слабих і пригноблених, і навіть ті сумні й різкі звуки, які зривалися з його ліри. Він співчутливо ставився не лише до людського страждання, але навіть тварин, особливо безпорадних, як наприклад цуценят та котенят, брав під

свій захист від нападів вуличних хлопчаків і готовий був нерідко вплутатися в історію, коли б це було потрібно для того, щоб захистити тварин від варварських знущань, які завжди його обурювали і драгували.

Доброта його не мала меж. З убогим, з жебраком він був радий поділитися останнім, хоч і сам завжди бідував. Співчуття до недостатків і злигоднів інших іноді приводило його до дуже наївних сцен. Часто він був жертвою нахабного обдурювання. Багато хто з Шевченкових знайомих доброзичливо радили йому берегти гроші і бути більш розбірливим у допомозі іншим. “Я й сам знаю,— відповідав звичайно в таких випадках Тарас, — та нехай краще тричі одурять мене, а все-таки у четверте подам тому, хто справді не бачив, може, й шматка хліба”.

Готовість Шевченка зарадити в біді всякому ближньому підносила до християнської доброчесності. Якось він знайшов у яру покинуту п'яною нянькою дитину і повернув її матері, що вже була впала у розпач; іншим разом, перебуваючи проїздом у Ніжині, врятував од пожежі халупу єврея і, виносячи його мотлох, докоряв потім своїм єдиновірцям у байдужості до людського лиха, доводячи, що якої б релігії він не був, все-таки він наш ближній.

Друга євангельська доброчесність Шевченка полягала в його любові до дітей, особливо селянських. Відвідуючи село, де звичайно діти цілісінький день перебувають на вулиці, він з великим задоволенням сідав нераз до їх-

нього гурту і, підбадьоривши полохливе товариство, співав з ними пісень, розповідав казки, серйозно робив пискавки та інші іграшки і незабаром здобував прихильність усіх дітлахів.

Ще з раннього дитячого віку він ставився до природи вдумливо, з симпатією. В мовчазному спогляданні проводив він по кілька годин біля струмка, спостерігаючи за його течією, або блукав лісом, вивчаючи трави, птахів та комах. Але особливою втіхою для нього був широкий і багатоводний Дніпро, на березі якого він не раз шукав заспокоєння від внутрішньої тривоги і життєвих незгод. Ця любов і симпатія до рідної природи і глибоке її розуміння відбилися в його творах, і про нього, як про Гете, можна сказати:

**Трави відчував проростання,
Струмка розумів дзюркотання:
У зоряній книзі все вільно читав
І хвилі морської розмову він знав.**

Набагато гірше розумівся Тарас Григорович на практичному житті. Проходячи по різних митарствах, зазнавши тяжких поневірянь і злиднів, він не навчився не лише виверткості і вмінню придбати, але навіть не міг зберегти своїх коштів, здобутих працею. Завжди траплявся якийсь випадок, і Шевченко поспішав на допомогу, ділився останнім. З доброти його і навіть слабості в цьому відношенні користалися не лише справді бідні й нещасні, але також різні пройдисвіти. Він боявся всіляких розрахунків, і якщо випадково траплялося йому зійтися з кимось і жити разом, він віддавав товаришеві свої гроші і просив звільнити його від усяких життєвих турбот і клопотів.

Доброта Шевченка, його надзвичайна безкорисливість і непрактичність спричинялися до того, що він живучи дуже просто й скромно, майже завжди був у недостатках. На засланні йому іноді допомагали друзі. Помер він таким же бідняком, як народився, так ніби цим ствердивши батькові слова, що йому нічого не треба.

Самотнє, бездомне життя Шевченка примушувало його часто шукати розради в товаристві. Іноді, через якусь випадковість або наполегливі запрошення, він відвідував аристократичні доми, але робив це майже завжди неохоче і, незважаючи на те, що його приймали там з пошаною і навіть запобігливістю, це товариство пустих франтів і панійок було для нього обтяжливим, і він поводився тактовно, але сухо й стримано. Проте не можна сказати, що він не

любив жіночого товариства, і в молодості його була зустріч з однією гарною панею, яка лишила в його душі деякі спогади і викликала навіть вірш. А втім, це було не останнє захоплення поета, але всі вони не лишали сильного враження.

Найбільше любив Т. Шевченко простоту родинного побуту, і де його приймали не пишно, але привітно, щиро, там він бував дуже веселий, балакучий, розповідав анекдоти, смішні пригоди і неодмінно що-небудь з минулого, а іноді майстерно співав своїм гучним і надзвичайно симпатичним голосом українські пісні, яких знав безліч. Розповідав Т. Шевченко образно, і якщо в передаваному ним випадку була комічна сторона, він виставляв її особливо, з властивим йому гумором.

У великоруського чоловіка є вроджена антипатія до зелени, до сеї живої, блискучої ризи усміхненої матери-природи. Велико-русське село — се, як висловився Гоголь, навалена купа сірих бальків із чорними дірами замість вікон, вічний бруд, вічна зима. Ніде прутика зеленого не побачиш, а обабіч села зеленіють непроходимі ліси, а село як би навмисне витеребилося на велику дорогу з-під тіни сього непроходимого саду, розтягнулося в два ряди коло битого шляху, вибудовало заїзди та на одшибі капличку і шиночок, і більше йому нічого не треба. Незрозуміла антипатія до принад природи!

На Україні цілком інакше! Там села, а навіть місто вкрили свої білі, привітні хати в тіни черешневих і вишневих садів. Там убогий невсміхнений мужик обгорнув себе пишною, вічно усміхненою природою, та й співає свою сумну задушевну пісню в надії на краще життя. О моя бідна, моя прекрасна батьківщино! Чи скоро я буду дихати твоїм живуцим, солодким повітрям? Милосердний Бог — моя нетлінна надія.

Думи мої, думи мої

Думи мої, думи мої,
 Лихо мені з вами!
 Нащо стали на папері
 Сумними рядами? . . .
 Чом вас вітер не розвіяв
 В степу, як пилину?
 Чом вас лихо не приспало
 Як свою дитину? . . .

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
 Поливали сльози. . . чом не затопили,
 Не винесли в море, не розмили в полі. . .
 Не питали б люди, що в мене болить?
 Не питали б, за що проклинаю долю,
 Чого нуду світом? — "Нічого робить!" —
 Не сказали б на сміх. . .

Квіти мої, діти!
 Нащо вас кохав я, нащо доглядав?
 Чи заплаче серце одно на всім світі,
 Як я з вами плакав? . . . Може і вгадав. . .

Може, найдеться дівоче
 Серце, карі очі,
 Що заплачуть на сі думи, —
 Я більше не хочу. . .
 Одну сльозу з очей карих —
 І — пан над панамі! . . .
 Думи мої, думи мої,
 Лихо мені з вами!

За карії оченята,
 За чорнії брови
 Серце рвалося, сміялось,
 Виливало мову;
 Виливало, як уміло,
 За темнії ночі,
 За вишневий сад зелений,
 За ласки дівочі. . . .
 За степи та за могили,
 Що на Україні,
 Серце мліло, не хотіло
 Співать на чужині. . .
 Не хотілось в снігу, в лісі
 Козацьку громаду
 З булавами, з бунчуками
 Збирать на пораду. . .
 Нехай душі козацькії
 В Україні витають —
 Там широко. там весело
 Од краю до краю. . . .
 Як та воля, що минулась,

Дніпр широкий— море,
 Степ і степ, ревуть пороги,
 І могили — гори.
 Там родилась, гарцювала
 Козацькая воля:
 Там шляхтою, татарами
 Засівала поле;
 Засівала трупом поле;
 Поки не остило. . .
 Лягла спочить. . . а тим часом
 Виросла могила,
 А над нею орел чорний
 Сторожем літає,
 І про неї добрим людям
 Кобзарі співають.
 Все співають, як діялось,
 Сліпі небораки —
 Бо дотепні. . . А я. . . а я
 Тільки вмію плакати,
 Тільки сльози за Україну,
 А слова — немає. . . .
 А за лихо. . . — та цур йому!
 Хто його не знає! . .
 А надто той, що дивиться
 На людей душою —
 Пекло йому на сім світі,
 А на тім. . .

Журбою

Не накличу собі долі,
 Коли так не маю.
 Нехай злидні живуть три дні —
 Я їх заховаю,
 Заховаю змію люту
 Коло свого серця,
 Щоб вороги не бачили,
 Як лихо сміється. . .
 Нехай думка, як той ворон,
 Літає та кричить,
 А серденько соловейком
 Щебече та плаче
 Нишком — люди не побачать,
 То й не засміються. . .
 Не втирайте ж мої сльози —
 Нехай собі ллються,
 Чуже поле поливають
 Щодня і щоночі,
 Поки поли не засиплють
 Чужим піском очі. . .
 Отаке то. . . А що робить?
 Журба не pomoже.
 Хто ж сироті завидує,
 Карай того Боже!

Думи мої, думи мої,
 Квіти мої, діти!
 Виростав вас, доглядав вас, —
 Де ж мені вас діти? . . .
 В Україну ідіть діти,
 В нашу Україну,
 Попідтинню сиротами,
 А я — тут загину.
 Там знайдете шире серце
 І слово ласкаве,
 Там знайдете ширу правду,
 А ще, може, й славу. . .
 Привітай же, моя ненько!
 Моя Україно!
 Моїх діток нерозумних,
 Як свою дитину!

Петербург 1839 р.

Мені однаково ли буде
 жити в українці чи ні.
 Чи осьто згадає її забуде
 мене в снгу нагу зими
 однаково в снгу мені.
 В неволі в зреші моє пужини,
 И не опаскавший своим
 В неволі тмисли чужу
 и все ея собою забери
 Мало е смду не похину
 на наших славіи українці
 На наших не своїй землі.
 И не тільки батию ея снгоме
 не жакис сынови молдав
 Молдав снгу за Вкраїну
 його залукали молдав.
 Мити однаково ли буде
 той снгу молдавскіи ти.
 Та те однаково мені
 Яка українці в не моде
 приставити лукави. и ея осни
 и окридемоу забудити,
 Все однаково мені.



Автограф вірша Т. Шевченка „Мені однаково”.

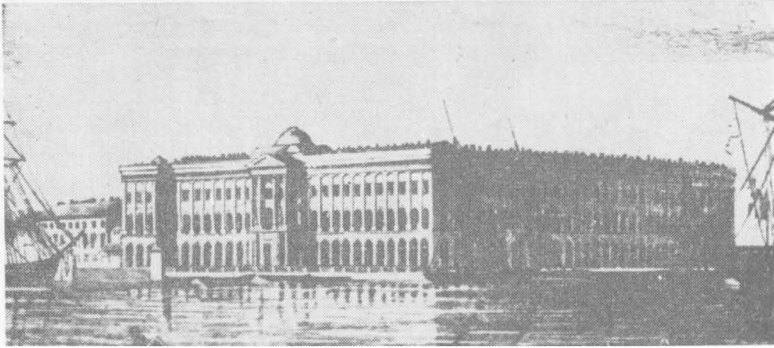
ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ХУДОЖНИК

Тарас Шевченко був не лише геніяльним поетом і мислителем, основоположником нової української літератури. Він був також великим художником, видатним творцем і на ниві образотворчого мистецтва. Обсяг його малярської творчості був надзвичайно широкий. Він обіймав майже всі відділи малярства, як от портрети, жанр побутовий, жанр історичний, жанр релігійний, пейзаж природи і пей-

ся в Києві при Академії Наук і там досі зібрано около 800 художніх творів Шевченка.

ПЕРШІ ВПРАВИ МАЛЮВАННЯ

Творча біографія Шевченка як художника починається задовго до 22 квітня 1838 року, коли він був звільнений з кріпацтва і вступив до Академії Мистецтв. Любов до малювання проявилася у Шевченка ще в дитинстві.



Академія Мистецтв в Петербурзі де вчився Т. Шевченко (знимка).

заж архітектурний, зображення звірів.

Тому, що в очах кількох поколінь Шевченко як геніяльний поет заслоняв собою мистця-образотворця, то довгі десятиліття на образотворчу спадщину Шевченка не звертали уваги і вона була невідома ширшій українській громаді.

Довгі десятиліття не було місця, де були б зібрані разом його твори з ділянки образотворчого мистецтва. Його живописні твори, рисунки, офорти, зберігалися у приватних колекціях, у окремих осіб. Тепер така збірка находить-

ся в Києві при Академії Наук і там досі зібрано около 800 художніх творів Шевченка.

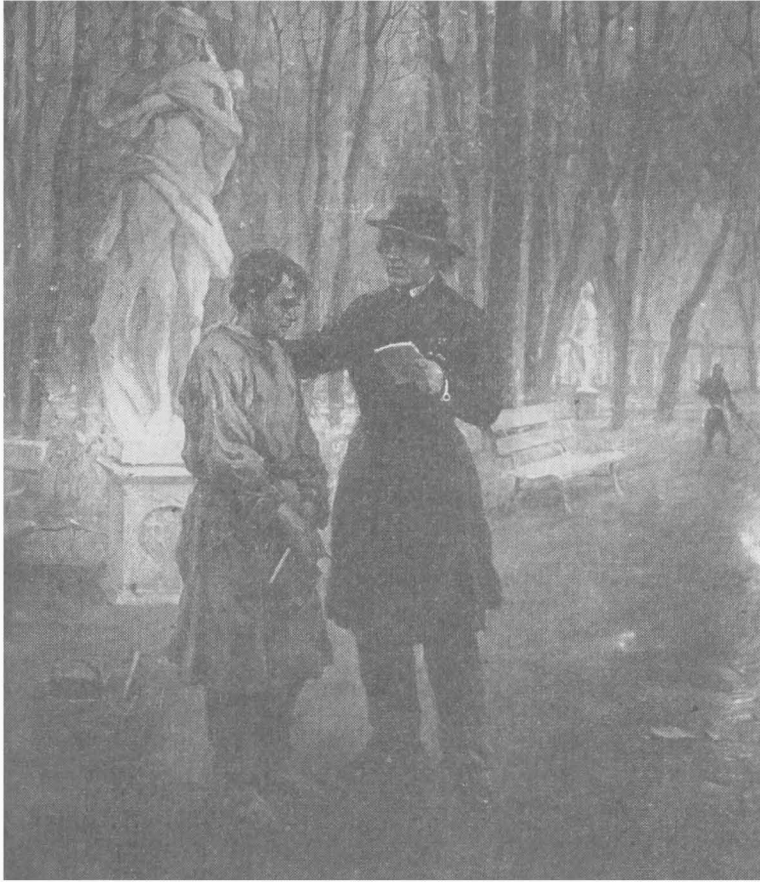
Про свої перші вправи з малювання він пише у своєму вірші А. О. Козачковському:

Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка
Гарненко вкравду п'ятака —
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге — та й куплю —
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та й списую Сквороду
Або „Три царі со дари...”

ПЕРШІ РОКИ В НАВЧАННІ ЖИВОПISY

Шевченко почав навчання живопису ще в дитячому віці в містечку Лисянка у отця-диякона, відтак у дяка-маляра в селі Тарасівці. Блукання від богомаза до бого-

можливості малювати. Лише крадькома зрисував олівцем картини, що прикрашували покої. Крім того він збирав своє власне "зібрання" лубочних картинок, малюнків користуючись для сього будь-якою нагодою.



Зустріч Т. Шевченка з І. Сошенком в Літнім Саді в Петербурзі
(образ І. Шульги 1939 р.).

маза не привело до нічого і він вернув в рідне село, щоб пасти громадську отару.

Ставши козачком у поміщика Енгельгардта, хоч був записаний як "кімнатний живописець" не мав

У ЦЕХОВОГО МАЙСТРА

Щойно в 1832 році, коли Шевченкові сповнилося 18 років, його пан Енгельгардт переїхавши у Петербург, за контрактував на 4

роки цеховому майстру різних живописних діл, Ширяєву. У того ж то Ширяєва, що був непоганим декоратором, цікавився мистецтвом і мав добре зібрання гравюр з картин знаменитих художників минулого, молодий Шевченко таки дечого навчився. Працюючи у Ширяєва Шевченко пробує свої сили у самостійній праці з натури.

ЗУСТРІЧ ІЗ СОШЕНКОМ

В тому часі Шевченко часто під час так званих петербурзьких “білих ночей” крадькома відвідував літній сад, де потайки змальовував різні фігури, що стояли в тому ж то саді. Там в 1835 році він познайомився з молодим студентом Академії Мистецтв І. М. Сошенком, майбутнім українським художником і педагогом, який незабаром став його близьким другом. Сошенко познайомив Шевченка з українським письменником Є. П. Гребінкою і з конференц-секретарем Академії Мистецтв В. І. Григоровичем.

Гребінка ввів Шевченка у дім відомого тоді російського маляра Венеціянова.

За допомогою Григоровича Шевченко почав в тому ж таки 1835 році одержувати допомогу від товариства заохочення художників.

Першим справжнім учителем молодого Шевченка, що систематично почав знайомити його з анатомією, перспективою і рисунком був І. Сошенко.

Бачучи талант Шевченка, Сошенко постарався, що йому дозволено відвідувати так звані пенсіо-

нерські учбові класи Товариства Заохочення Художників.

Наполегливе навчання в 1836 по 1838 рік дало свої плоди. В тому часі Шевченко багато малює. Між іншим він малює акварельні портрети, та пробує своїх сил в композиції. З того часу походить його портрет Є. Гребінки.

ЗНАЙОМСТВО З АКАДЕМІЄЮ

Через Сошенка, Шевченко знайомиться в тому часі зі студентами Академії Мистецтв і це дає йому можливість познайомитися з Академією і з її вимогами. Шевченко пильно відвідує галерії образів славного петербурзького музею “Ермітаж”, де уважно вивчає твори великих художників, що зберігалися в тому музею. Тоді то створив Шевченко кілька композицій, як от: “Смерть Олега”, “Смерть Сократа” і “Смерть Богдана Хмельницького”.

Ця остання композиція свідчить, що молодий художник хоч в чужому оточенні, звертався до теми з історії українського народу, близької і зрозумілої йому.

У 1837 році Шевченко через свого друга Сошенка познайомився із професором Академії Мистецтв Карлом Брюлловим, що відогравав, як відомо, велику роль у звільненні Шевченка з кріпацтва.

Малюнки Шевченка надзвичайно сподобалися К. Брюллову, хоч він був дуже скупий на похвали.

Після знайомства з Шевченком Брюллов вживає енергійних заходів для його звільнення із кріпацтва.

СТУДЕНТ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

Шевченко був викуплений із кріпацтва 22 квітня 1838 року за суму 2.500 рублів. Наступного дня після свого звільнення, тобто 23 квітня 1838 року, почав він відвідувати класи Академії мистецтв і від-



К. Брюллов, професор Т. Шевченка в Академії Мистецтв (рисунок Т. Шевченка олівцем 1835 р.).

дався з пристрасстю та захопленням улюбленій йому праці. “. . . Учуся, нікому не кланяюсь. . . Велике щастя бути вільною людиною. . .” писав Шевченко у 1838 році своєму братові Микиті.

В січні 1839 року дістає від комітету товариства заохочення художників стипендію у висоті 30 рублів в місяць. У квітні 1839 року за успіхи в рисунках Шевченко був нагороджений срібною медаллю і був першим переведений у класу де малювали з натури. За роботу “Боець” у наступному 1840 році, за першу картину намальовану ним олійними фарбами а саме: “Сирітка-хлопчик під тином ділиться ми-

лостинею із собакою” (ця картина не збереглася), Шевченко одержав похвалу Ради Академії і срібну медаль 2-ої класи.

У 1840 році Шевченко намалював олією свій перший автопортрет, в якому вже видно майстерність майбутнього портретиста.

Поступово і твердо Шевченко стає на шлях творення жанрових картин. Його праці цих років такі: “Циганка-ворожка” (аквареля 1841 року), “Катерина” (олія 1842 року), “Селянська родина” (олія 1843 року) і офорти з серії “Живописна Україна” 1844 року.

За працю “Циганка” яка ворожить дівчині, у вересні 1841 року дістає від Ради Академії третій раз срібну медалю другої класи. Це була остання медалія одержана Шевченком в Академії.

Всі названі праці говорять за те, що Шевченко бачив своє покликання у створенні картин, які зображують побут, звичаї, історичне минуле українського народу. Вони говорять про те, що всі думки і прагнення Шевченка були з народом рідної йому України.

Зміст творів Шевченка-Художника постійно перекликається із змістом його поетичних творів. Адже в тому часі він пише свої вірші, що в 1840 році виходять невеличкою збіркою під назвою “Кобзар”, а в 1841 році Шевченко пише свої “Гайдамаки”.

*Все од Бога,
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!*

Т. Шевченко: „Варнак”.

ПЕРША ПОДОРОЖ В УКРАЇНУ

У липні 1843 року Шевченко відбуває свою першу подорож в Україну. За шість місяців свого тодішнього побуту в Україні (з липня по грудень) він побував на Київщині, Чернігівщині, Полтавщині.

Під час подорожі по Україні, Шевченко виконав цілий ряд замовлених у нього портретів: сім'ї Закревських, Маєвських, дітей Репніних, в и к а н а в також ко-

ник, що оволодів рисунком, а також живописною культурою.

ЖИВОПИСНА УКРАЇНА

Словнений різних творчих задумів та плянів на майбутнє, Шевченко повернувся до Петербургу. В зимі 1844 року він приступив до виконання задуманої ним серії ескізів на теми з історії України, українського побуту і пейзажу. В одному з листів до О. М. Бодя-



Видубицький монастир в Києві (рисунок Т. Шевченка з 1844 р.).

лію з портрету М. Репніна (роботи швейцарського художника Горнунга).

В тих портретах, а головню Закревських та Маєвської так само і в інших працях із того ж то часу, Шевченко виступає вже як худож-

ського, Шевченко писав: “Я хочу малювати нашу Україну. Я намаю її в трьох книгах. В першій будуть види, визначені своєю красою або історією, а в другій — сучасний побут, у третій—історія...”

Основою для роботи над тією



Т. Шевченко: Портрет Айра Олдріджа славного муринського актора.



Т. Шевченко: Портрет юнкера". (Недавно знайдений акварельний малюнок зроблений Шевченком в 1841 р.).



Т. Шевченко: — „Голова Матері". (Недавно знайдена в Ленінграді копія, яку зробив Шевченко з картини Брюллова „Останній день Помпеї").



Т. Шевченко: Портрет княгині Кейкуатової. (Олія 1847 р.).

серією, що мала мати назву “Живописна Україна”, послужили Шевченкові ті малюнки і ескізи, що він їх зробив під час поїздки по Україні. Йому вдалося здійснити той задум лише частково. Шевченко зробив тільки шість естампів: “У

Україна”. На видання цього першого випуску дістав Шевченко від Товариства заохочення художників 300 карбованців допомоги. У звіті того Товариства за 1844-45 рік говориться про це видання так: “Видання відзначається чимали-

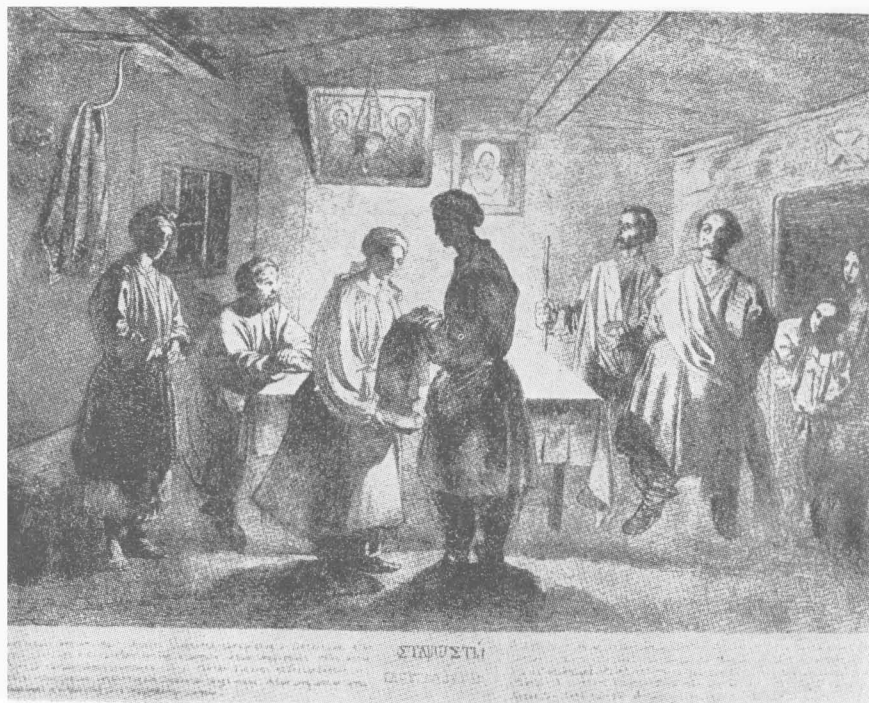


Найраніший образ Т. Шевченка (1830 р.) який він намалював маючи 16 років.

Киеві”, “Видубицький монастир”, “Кавказ” (Салдат і смерть), “Старости”, “Судня рада” і “Дари в Чигирині 1649 року”.

Ці шість офортів склали перший випуск під назвою “Живописна

ми достоїнствами. Рисунки накреслені і вигравірувані на міді самим автором, сміливою рукою. В них виявляється оригінальність, спостережливість, ефекти освітлення і виразність. Ми з особливим за-



Т. Шевченко: Старости (малюнок).



Т. Шевченко: Судня рада.

доволенням стежимо за начерками художника, який красномовно і до-тепно передає нам враження свого дитинства про улюблену батьківщину". (Цитат з праці М. Моренця "Шевченко і Товариство Заохочення Художників" поміщеної в "Радянським літературознавстві" ч. 4, за 1939 рік).

Перший випуск "Живописної України" розійшовся надзвичайно швидко.



М. Щепкін, славний театральний артист (малюнок Т. Шевченка).

Другий випуск "Живописної України" не появився. Цікаво буде відмітити, що в проспекті "Живописної України" уміщений на задній сторінці обгортки, між іншим заплянованими картинами мала бути картина "Іван Підкова у Львові". Це мабуть одиний натяк в цілій творчості Шевченка так поетичний як і живописний, на Галичину, де культ Шевченка був і є так дуже поширений.

ІЛЮСТРАТОР КНИГ

В роки навчання в Академії мистецтв Шевченко блискуче виступає ще в одній галузі образотворчого мистецтва, а саме в галузі ілюстрування книг.

Уже 1841 року Шевченко бере участь в ілюструванні збірника "Наші, списані з натури". В тому збірнику дуже цікава ілюстрація до оповідання Г. Квітки-Основ'яненка "Знахор Данило". Крім того бере теж участь в ілюструванні інших збірників. Відомі його ілюстрації до повісті М. В. Гоголя "Тарас Бульба" і ілюстрація до Шекспірового "Короля Ліра".

ВІЛЬНИЙ ХУДОЖНИК

В дні 22 березня 1845 р. Шевченко подав прохання до Ради Академії Мистців, щоб йому надано звання художника, такомо змісту:

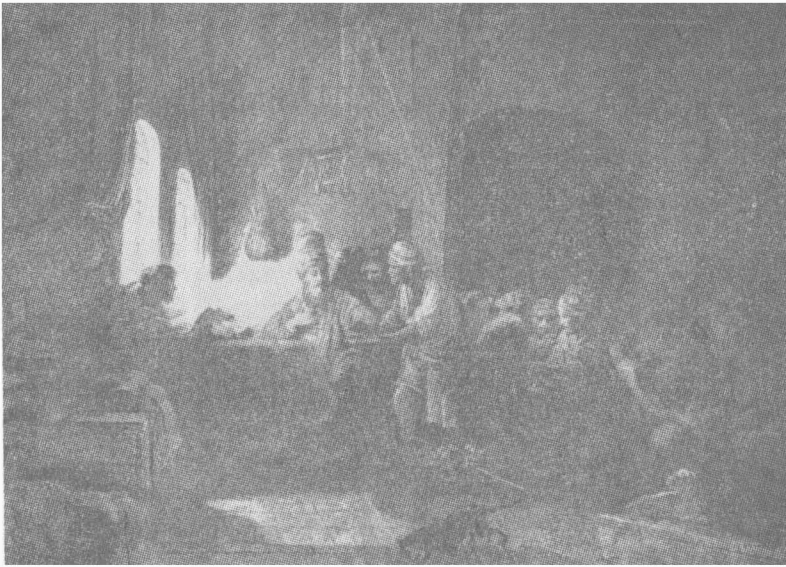
"Вивчаючи історичний живопис під керуванням пана професора К. П. Брюллова і бажаючи звання художника, предкладаю при цьому сім своїх праць, і прошу надати мені бажане звання".

Того ж самого дня Рада Академії, розглянувши заяву Шевченка, винесла таке рішення:

"Стаття 12. До прохання добровільного учня Академії Тараса Шевченка. (По входячій книзі ч. 386) постановлено:

"Так як Шевченко відомий Раді зі своїх робіт і нагороджений вже за успіхи в живописі срібною медалею другої кляси, то надати йому звання вільного художника і представити це на затвердження загальним зборам Академії". (справа ч. 96, літера "Ш" арк. 5).

На основі тієї заяви Академія



Т. Шевченко: Притча про виноградаря.



Т. Шевченко: Дари в Чигирині.

Мистецтв видала Шевченкові атестат на звання вільного художника. Атестат датований днем 10-го грудня 1845 року і має число 1267. Тому, що Шевченко в часі видання того атестату був вже в Україні, його дано на руки І. Гадовського для передачі Шевченкові.



Т. Шевченко: Воскресіння.
(Олія).

Закінчивши Академію і одержавши свідоцтво на поїздку "для художніх занять" Шевченко виїжджає при кінці березня 1845 року з Петербурга через Москву в Україну до Києва, з наміром оселитися на постійно в Україні і працювати як художник.

Так закінчилося семирічне перебування його в стінах Академії Мистецтв.

ДРУГА ПОЇЗДКА В УКРАЇНУ І АРЕШТ

Шевченко виїжджає в Україну повний сил і творчих задумів. Він мав зайнятися улюбленою справою, віддати свій талант на службу народові. Понад два роки, з березня 1845 по квітень 1847 року, Шевченко надзвичайно багато працює, як художник, поет і громадський діяч.

Запропонована Шевченкові Київською Археологічною Комісією робота, найбільше йому відповідала. Він міг бути ближче народу, більше бувати серед селян. За дорученням тієї Комісії Шевченко продовж майже двох років їздив по Україні і робив зарисовки пам'яток старовини, опишував ті пам'ятки, збирав народні пісні і перекази.

З особливою старанністю Шевченко робив зарисовки в місцях зв'язаних з іменем Богдана Хмельницького ("Чигирин з Суботовського шляху", "Богданова церква в Суботові", "Богданові руїни в Суботові" та інші.

Робота в Археологічній Комісії принесла Шевченкові велику користь. Постійна практика з малювання зміцнює його майстерність. Його рисунки стають особливо легкі і не вимушені. В тому часі він багато працює як портретист і власно з того часу походять такі майстерні його портрети, як І. І. Лизогуба, а особливо чудовий своїми художніми якостями портрет Є. В. Кейкуатової.

В 1846 році в Київському університеті виявилась вільна посада учителя малювання, і Шевчен-



Т. Шевченко: Портрет Горленкової (олія).

ко почав робити заходи, щоб дістати це місце. Можна собі уявити, що ставши викладачем малювання в Київському університеті, Шевченко був би виховав не одного видатного українського художника, але на жаль 5-го квітня 1847 року його було заарештовано в справі Кирило-Методіївського братства і жорстко покарано. У вирокі було сказано:

“Художника Шевченка, за скла-

В ОРСЬКІЙ КРІПОСТІ

У червні 1847 року Т. Шевченко вже був рядовим солдатом у далекій Орській кріпості, в Киргизьких степах — сьогоднішнього західнього Казахстану. Для нього потяглися дні, повні безконечних причіпок і солдатської муштри. Проте, не зважаючи на суворий нагляд за ним, а часом і обшуки, Шевченко писав вірші у маленькій, зробленій ним так званій “захалявній книжечці”.



Арештованого Шевченка везуть до Петербурга.
(Малюнок В. І. Касіяна).

дання підбурюючих найзухваліших віршів, як обдарованого міцною будовою тіла, призначити рядовим в Оренбурський окремий корпус з правом вислуги, доручивши начальству мати найсуворіший нагляд, щоб від нього ні в якому разі не могло виходити підбурливих і пасквільних творів”.

Цар Микола I. на вирокі власноручно написав: “Під найсуворіший нагляд, із заборобою писати і малювати”.

В ЕКСПЕДИЦІЇ БУТАКОВА

Незабаром доля дала йому можливість зайнятися малюванням і до того ж цілком легально.

У 1848 р. Шевченко був включений до складу наукової експедиції, яка досліджувала береги Аральського моря. Тією експедицією керував російський учений дослідник О. І. Бутаков. Ця експедиція на морському судні “Константин” перебувала в плаванні два роки (1848-1849 рр.).



Т. Шевченко малює на Кос-Аралі в наметі (Септія 1848 р.).

За цей час Шевченко виконав велику кількість рисунків і малюнків. Працював він з великою енергією, буквально не випускаючи олівця з рук. Умови для його праці були дуже тяжкі, бо малювати приходилося у дорозі, або під час коротких зупинок.

Серед кращих праць цього періоду можна назвати: “Укріплення Раїм”, “Раїмська фортеця з моря”, “Форт Кара-Бутак”, “Пристань на Сир Дарі”, “Маяк на Кос Аралі” та багато інших.

Так як колись під час роботи в Археологічній комісії в Україні,

ко оживлює свої пейзажі присутністю людини чи взагалі живої істоти.

В НОВОПЕТРОВСЬКОМУ УКРІПЛЕННІ

Після закінчення першого етапу роботи експедиції у 1849 р. Шевченко як учасник експедиції Бутакова дістав можливість поїхати до Оренбурга, де користувався відповідною волею. Але не довго Шевченко прожив у Оренбурзі.

В жовтні 1850 року, за доносом прапорщика Ісаєва, він був засланий у найглухіше і далеко від-



Новопетровський форт, де Шевченко провів найтяжчі роки свого заслання.
(Малюнок Т. Шевченка).

так і в експедиції Бутакова, перед Шевченком були поставлені однакові завдання: зарисовувати певні об'єкти. Але як під час роботи в Україні, так і в експедиції Бутакова, Шевченко виходив далеко за межі завдань, поставлених перед ним його начальством. Він малював не лише види місцевостей, береги моря, але й зарисовував своїх товаришів, мандрівне життя експедиції.

Його особливу увагу привертав побут Киргизів. І тут, як в рисунках, виконаних в Україні, Шевчен-

далене Новопетровське укріплення і знову під найсуворіший нагляд. В Новопетровську йому були створені зовсім нестерпні умови, допікали дрібними причіпками. У Новопетровському укріпленні Шевченко прожив сім років, аж до свого звільнення у 1857 році.

Роки безперервної солдатської муштри дуже підірвали організм Шевченка, що причинило його передчасну смерть.

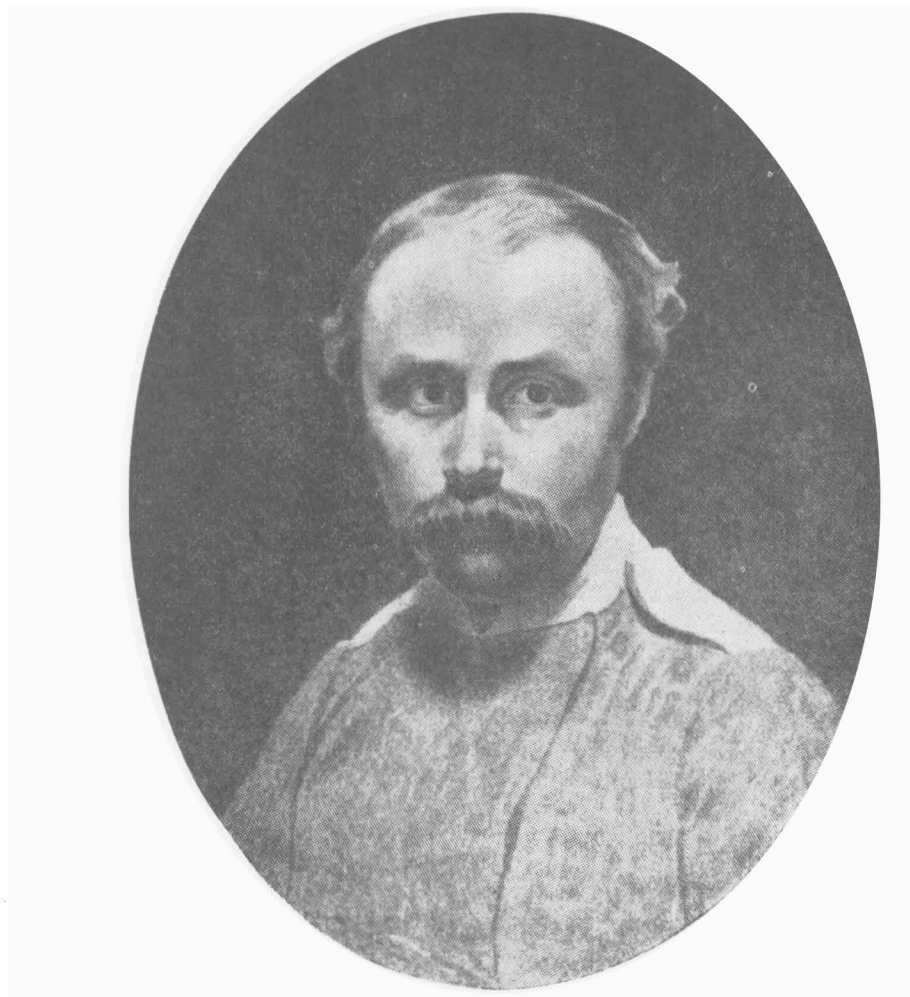
Становище Шевченка трохи покращало в 1852 році, коли після смерті команданта кріпості Маєв-



Т. Шевченко: Портрет служниці Ускових Каті (сепія, коло 1857 р.).

ського, новим командантом став І. О. Усков. Він був людина гуманна і освічена і всіляко намагався полегшити долю поета і художника. Він же дозволив Шевченкові займатися скульптурою, оскільки

заслання Шевченко як художник досягає особливої високої майстерности. Окружаюча його природа вбога на рослинність й одноманітність в кольорі, гострий поділ на світло і тінь, без ніяких пе-



Автопортрет: Т. Шевченко — солдат.
(Сепія 1847-49 рр.).

у вироці нічого не було сказано про неї. Потайки, уривками, а після приходу в кріпость Ускова більше відкрито, Шевченко продовжував писати і малювати.

В акварельних творах періоду

реходів від світла до тіні провчили Шевченка скупко користуватися фарбами і небагатьма красками досягти передачі різного стану природи. Про це свідчать такі акварелі, як "Новопетрівська крі-



**Т. Шевченко: Киргизський хлопчик грається з кіткою.
(В глибині Шевченко — сепія зроблена в Новопетровському).**

пость з моря”, “Аральське море”, “Ніч на Аралі” та багато інших.

У Новопетровській кріпості Т. Шевченко виконав цілий ряд творів на літературні та мітологічні теми як ось: “Робінзон Крузо”, “Нарциз” та інші. В тих творах він знову виступає як блискучий рисувальник.

Шевченко був першим художником, який в рисунках і малюнках показав життя і побут киргизів, або як їх сьогодні називають казахів. Всі ці рисунки і малюнки пройняті великою теплотою і людяністю. Зображуючи злидених киргизів, він дуже часто вміщував себе або на задньому пляні, або поруч з ними.

До серії праць належать такі як: “Киргизька дівчина Катя”, “Казах на коні”, “В юрті”, “Пісні молодого киргиза”, “Киргизи біля вогню”, “Байгули”, (жебраки), “Державний кулак”, “Хлопчик топить грубку”, “Киргизький хлопчик бавиться з кіткою” та інші.

На заслання у Шевченка остаточно визріла думка взятися за гравюру. Він рішив виконати серію сепій під наголовком “Блудний син”, що мала мати 12 малюнків, але Шевченко успів їх виконати лише вісім в часі від 8-го листопада 1856 до 10 травня 1857 рр.

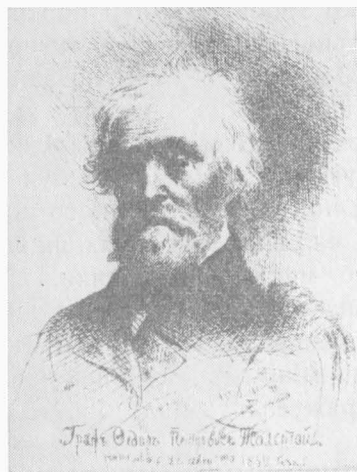
В цій серії показане розгульне життя купецького сінка, який п’є, грає в карти, нарешті програвшись у карти, і щоб дістати грошей вбиває людину і за це попадає у тюрму. В дальших картинах серії показане тюремне життя в царській Росії.

До серії “Блудний син” набли-

жається інша сепія — “Казарма”. В ній показано тяжке життя російських солдатів. В тих малюнках Шевченко перший в мистецтві змалював звичаї царської Росії.

ПОВОРОТ ДО ПЕТЕРБУРГА

Шевченка звільнено із заслання в 1857 році. Сталося це після довгих клопотань його друзів. Велику ролю відіграв у тому звільненні віцепрезидент Академії мистецтв скульптор Ф. П. Толстой та його дружина.



Граф Ф. Толстой, Президент Академії Мистецтва (офорт Т. Шевченка 1860 р.).

Повертаючи із заслання Шевченко мусів задержатися більше пів року у Нижньому Новгороді, бо наразі йому заборонено було поселитися в Петербурзі. Там він написав свою велику поему “Неофіти”, спрямовану проти царського самодержавства і намалював кілька портретів та поробив багато зарисовок. Тільки 8 березня 1858 р. Шевченко виїхав з Нижнього Новгорода.

По дорозі зупинився на корот-

кий час в Москві, де створив блискучий портрет свого друга великого актора М. С. Щепкіна.

До Петербургу прибув Шевченко 27 березня 1858 року.

Першими працями Шевченка після повернення із заслання були офорти з картини Мурільо "Святе Семейство" з "Притчі про виноградаря" Рембрандта, з картини "У корчмі" І. Соколова, "Ліс" М. І. Лебедева і вкінці з "Вірсанії" К. П. Брюллова.

В Петербурзі у 1858 році Шевченко зробив олівцем портрет геніяльного муринського актора Айра Олдріджа, з яким познайомився і подружився в тому ж році. Портрет Щепкіна і Олдріджа показують, що Шевченко був чудовим портретистом. У його портретах, як і в інших працях, як кажуть його мистецькі критики, вражає повна викінченість твору, вичерпність передачі характеру людини при мінімальному використанні зображувальних засобів.

ШЕВЧЕНКО АКАДЕМІКОМ

У 1859 році Шевченкові надано звання "призначеного в академіки", 2-го вересня 1860 року рада Академії мистців затверджує його в званні академіка гравірування. Відповідне рішення ради Академії мистців звучало: "Санкт-Петербурзька імператорська Академія мистців за умілість і знання в гравірувальному мистецтві визнає і вважає художника Тараса Шевченка своїм академіком, з правами і привілеями в установах Академії встановленими. Дано в с. Петербурзі за підписами президента і при-

кладенням печатки 1860 року, жовтня 31 дня".

Імена новоіменованих академіків між ними і Шевченка були проголошені конференц-секретарем Ф. Ф. Львовим при з'в'язі труб і літаврів, як подає "Исторический вестник" 1896, ч. 4-5 стор. 900.

АВТОПОРТРЕТИ ШЕВЧЕНКА

Праця над офортом зовсім не відірвала Шевченка від малювання олійними фарбами. Вже в Нижньому Новгороді Шевченко виконав портрети олійними фарбами, а в Петербурзі так само олійними фарбами робив і портрети, а особливо автопортрети яких з того часу залишилося кілька.

Останній автопортрет Шевченка олійними фарбами носить дату 1861 року, цебто року, в якому Шевченко прожив ще не цілих три місяці.

Фізично на тих своїх автопортретах Шевченко виглядає інакше, ніж на раніших. Тут він представляється з великим, значно побільшеним від втраченого волосся чолом і з великою бородою.

Цікаво, як кажуть дослідники Шевченкових автопортретів, що в кожному періоді свого життя Шевченко на своїх автопортретах виглядає із змінним обличчям. Коли він був ще учнем Академії, він ходив зовсім голений з легкими бачками на скронях. Після Академії він ходить легко обрамлений мякою борідкою довкола обличчя, але з голеними вусами і підборіддям.

На засланні він виглядає голеним з великими вусами на молодод-



Т. Шевченко: Автопортрет.

му схудлому обличчі. Після заслання, він представляється з великим облісним чолом і широкою бородою та вусами. За порадою знайомих і приятелів він зголив бороду, бо незручно йому було, тодішнім звичаєм являтися в різних установах і у різних людей.

Тільки за три роки до своєї

смерти Шевченко нарешті прийняв ту зовнішність, яка найбільше закріпилася в пам'яті потомків, і яким здебільшого Шевченка українці собі уявляють. Немолодим уже, або в шапці та кожусі, або без шапки й кожуха без волосся на голові і в обох відмінах, з досить великими вусами.

ШЕВЧЕНКО ТРЕТІЙ РАЗ В УКРАЇНІ

Під час своєї третьої і останньої подорожі в Україну, що тривала від травня до серпня 1859 р., Шевченко нашкіцував у своєму альбомі кілька народніх сцен того властивого для нього типу, які він любив і раніше. Вони стоять посередині між жанром і пейзажем. Це картини оживлені людськими групами, але так, що увага зосереджується більше на цих групах, як на самому краєвидові.

До таких картин слід зачислити: “Сільський шинок”, “Торг під горою Шкавицею на Подолі”, а особливо “Сільське свято” з великою групою сільської молоді, що своїм танком зайняла весь передній плян рисунку.

Особливо вдалися Шевченкові, в цьому рисунку, дитячі фігури. Взагалі ж Шевченко був великим майстром малювати дітей.

ТОНКИЙ І ТОЧНИЙ КОПІСТ

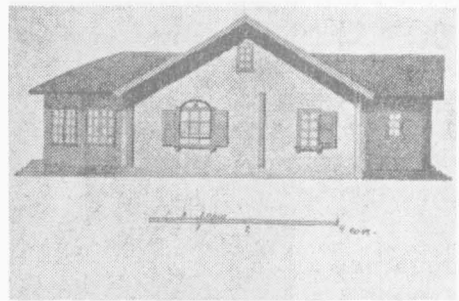
Шевченко був дуже тонким і точним копіїстом про що свідчать передовсім його копії гравюр геніяльного фламандського маляра і гравера Рембрандта.

Взагалі ж Шевченко в останніх трьох роках свого життя прийняв солідно за гравюру і залишив по собі від трьох до чотирьох десятків виїмково прекрасних офорти. Майстерство офорту Шевченка піднялося до такої висоти, що всі тогочасні видатні майстри мистецтва, світила Академії Мистецтв, хотіли мати свої портрети в офорті Шевченкової роботи. Офорти Шевченка, як кажуть дослідники його художньої творчості, це останній

величавий і достойний акорд його творчості, творчості великого артиста-маляра й незрівняного рисувальника.

ШЕВЧЕНКО ЯК РІЗЬБАР І АРХІТЕКТ

Шевченко завжди цікавився скульптурою, як одною з галузей плястичного мистецтва. Він сам кілька років енергійно працював на засланні, як скульптор і зробив кілька плоскорізьб. На жаль, майже, всі вони пропали хоч сучасники Шевченка і його приятелі знали про них, але ніхто не зробив нічого, щоб їх розшукати.



Проект поетового дому над Дніпром зроблений самим Шевченком. (Вид дому з причілка північна сторона).

Почав Шевченко займатися скульптурою, мабуть десь на весні 1853 року, щоб при забороні малювати, рятувати себе тим від “живої смерти”, і працював в тій ділянці коло 4 роки, тобто до свого звільнення в 1857 році.

Дані про Шевченкові окремі різьби ми знаходимо передусім у його власних листах до С. Гулака-Артемовського (автора опери “Запорожець за Дунаєм”) та Бр. Залевського.

До нас дійшли відомости про такі різьби Шевченка: “плоскорізьб-

ба-первак”, “Тріо в степу”, що складається з киргиза, який грає на балалайці (домрі), жінки, що меле на жорнах, та корови, що ричить”, “Бик з киргизом”, “Спаситель, що молиться”, “Христос мордований жидами”, „Ів. Христитель”, “Образок Божої Матері” різьблений на кості.

Як бачимо, Шевченко, для своїх різьбарських творів, брав теми релігійні, або черпав їх з місцевого киргизького життя.

ничих та технічних дисциплін, з якими він не мав ні змоги, ні нагоди заізнатися. Одночасно треба ствердити, що архітектура була тою галуззю мистецтва, на якій Шевченко після малярства найбільше знався”.

Про це свідчать зрисовані ним пам'ятники архітектурного мистецтва, про це свідчать також вислови самого Шевченка — як мистецького критика, що дійшли до нас.

Шевченко залишив по собі лише



Т. Шевченко: „У Києві”.
(Офорт з 1844 р.).

Визначний Шевченкознавець проф. П. Зайцев каже, що “Різноманітністю своїх мистецьких талантів і зацікавлень, Шевченко пригадує великих майстрів Відродження, і коли в архітектурі він не залишив по собі значнішої спадщини, то це хіба тому, що ця конструкційна (а не репродукційна, як малярство і різьба) галузь пластичного мистецтва вимагає довгої спеціальної науки — студіювання цілої групи математичних, природ-

дві скромні пам'ятки з галузі архітектури. Одна з них це проект пам'ятника на могилі маленького трилітнього сина команданта Новопетрівської кріпості Міті (Дмитра), якого Шевченко дуже любив. Цей проект до нас не дійшов, але знаємо про нього з листів і спогадів сучасників.

Друга пам'ятка, це план-проект невеличкого власного поетового дому над Дніпром, проект, що залишився на папері. Цей проект “у

більшій мірі зворушливий життєвий документ, ніж мистецький твір” — як каже проф. П. Зайцев.

МИСТЕЦЬ ВЕЛИКОГО ФОРМАТУ

Наше покоління, в масі своїй, навіть не уявляє собі якого формату мистця ми маємо в особі Тараса Шевченка. Про це знають лише нечисленні спеціалісти-дослідники. Досі, ще не з'явилася монументальна праця, що відтворювала б просто колосальну спадщину Шевченка як художника. В Київському Шевченківському музею при Академії Наук зберігається, як вже було сказано, понад 800 художніх праць Шевченка і майже кожного року надходять нові праці. Для порівняння з тим числом, варт згадати, що в “Кобзарі” Шевченка ми начислюємо 248 його віршів і поем. Очевидно, що з того цифрового відношення не слід робити будь якого порівняння між його по-

етичною і художньою творчістю.

В 100-річчя смерти світ ще не побачив всієї мистецької його спадщини, схопленої у відповіднім виданні. На це не спромоглася ще советська влада в Україні, хоч вона існує там вже понад 40 років. Київська Академія Наук заповідає, що щойно в 1964 році в 150-річчя народження Шевченка, вона перевидасть дотеперішнє шість-томове академічне видання творів поета, поширивши його до 10-томів, при чому сьомий, восьмий, дев'ятий і десятий томи будуть присвячені художній спадщині Т. Шевченка.

(Джерела: Д. Антонович: „Т. Шевченко, як маляр”; В. Січинський: „Шевченко — гравер”; П. Зайцев: „Різьбарська творчість Шевченка”; П. Зайцев: „Архітектурні проекти Шевченка”; П. Говдя: „Т. Г. Шевченко — Художник”).

С. В.



Почаївська Лавра із заходу (рисунок Т. Шевченка).

Павло Маценко.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ

Доба Тараса Шевченка була продовженням недавньої і ще не забутої гетьманщини. В гетьманщині ще живі були спогади про с в о б о д у, ще тримались традиції в народі, в провідних козацьких родинах і в Церкві. Виявом їх прагнень стала "харківська школа" в українському письменстві. Грунт до її постановня управили визначні роди козацького проводу. Немало до того спричинилась Білгородська, а потім Харківська колегія, де вчив філософ Г. С. Скворода. Пізніше під проводом Василя Н. Каразіна ті роди заснують 1805 року Харківський університет, що, маючи свою друкарню, став осередком культурного життя гетьманщини та впливав і на інші частини України. В Харкові за участю Г. Ф. Квітки-Основ'яненка почав тоді виходити журнал "Український Вісник" (1816-17), гумористичний журнал "Харківській Демократ". . . І. І. Срезневський (1812-1880) видавав "Український Альманах". У 1833 р. він видав "Украинский зборник". В ньому були друковані твори І. Котляревського "Наталка Полтавка" та "Москаль чарівник". Взагалі в харківських виданнях друкувались твори Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, Є. Гребінки, М. Петренка та др. В Харкові вчився М. Костомарів і другі визначні діячі тієї доби.

В самому Петербурзі, де жив і вчився Т. Шевченко, існувала велика українська громада. Україн-

ці, дарма, що багато з них звали себе "малоросами", були учителями високих шкіл, ученими дослідниками, видавцями, музикантами, славними співаками, як Семен Гулак-Артемівський, працівниками державних департаментів і т. д. Придворна царська капеля ще глибоко відчувала т. зв. "малоросійське засіліє", бо тільки 1825 року помер великий Бортнянський. Від 1803 до 1856 р. жив в Петербурзі, будучи диригентом Митрополичого Хору і учителем у придворній царській капелі, учень Веделя о. Петро Турчанинів.

В самій Академії Художеств, де вчився Т. Шевченко, було досить українців. З ними він жив і приятелював, а це були харків'яни В. Ковалів, Михайло Карпо та інші.

Це була доба отверезіння й шукань шляхів до національного відродження. Для того треба було яскравіших означень сутности шукань, і бракувало того, хто міг би зрушити їх з буколічного сну й кинути до праці.

Тією людиною й став для всієї України Тарас Шевченко. Яке ж те пробудження через твори Шевченка було реальним і навіть "страшним" відчув М. Костомарів: "Тарас Григорович", записав він, "прочитав мені свої недруковані вірші. Мене охопив страх..." Я побачив, що муза Шевченка роздирала завісу народнього життя. І страшно, і солодко, і боляче, й цікаво було зазирнути туди!!! . . . Тарасова муза прорвала якийсь

підземний заклев, вже кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печаттями, засипаний землею, навмисне заорано й засіяно, щоб заховати від нащадків навіть згадку про місце, де знаходиться підземна порожнеча. Тарасова муза сміливо ввійшла в цю порожнечу зі своїм невгасимим світочем і від крила за собою шлях і соняшному промінню, і допитливості людській. . . і не згасить її (поезію Шевченка) ніякий історичний чи моральний вуглець; бо світоч цей горить нетлінним огнем — огнем “Прометей”. . . . (Спогади про двох малярів, “Основа”, червень, 1861 рік).

Життя і творчість Шевченка, його духові прагнення й переживання, його радості, болі, надії й глибока віра — це наші сподівання й віра.

Тарас Шевченко — великий в усьому. Він повний наш образ, бо ми в ньому, а він у нас. Він — синтеза. І ми, як найдрібніші крихти пахучого українського хліба, відчуваємо всім своїм еством духову й фізичну з ним спорідненість.

Перед нами, що живемо в Канаді, і хочемо бути щирими й свідомими його послідовниками, виступає необхідність розуміння, що “ми всі і наші батьки пригадуємо собою людей, які повиходили з потягу, що застряг у степу без станції, і йдемо у безвість. Ідємо перед себе і, здається, трагитимо душу”, говорив Юрій Липа. Це “здається” — наш страх за себе і за своїх нащадків, що стоять на роздоріжжі з питанням куди йти?! А у нас є одна дорога. Ні

вправо і ні вліво, а прямо з родиною українською звичаєвістю в українську будучність.

Шевченко також жив між чужим та ще й ворожим світом, що відбирав право зватись собою, що тис, нівечив, вивертав навзнаки душу. І Шевченко не зійшов з своєї дороги, а рятувався сам від збочення тільки повним зверненням до українського побуту, звичаїв і традицій. Він в тому й тим жив, і других навчав вогненным словом та власним прикладом життя. Ніщо не дасть стільки, як рідні звичаї, навернення до порядку українського Роду. . . Це органічний порядок, що в кожного народу інший, для кожного народу єдиноспасенний, як книги неписаного закону. . . Шевченко в автобіографії записав: “Історія мого життя складає частину моєї батьківщини”.

Правдиве й велике мистецтво виростає органічно з певного середовища й нерозривно зв'язане з ґрунтом, де воно росло й росте. Шевченко виріс з українського ґрунту, був сином свого народу і полюбив більше свого життя його звичаї й традиції. Вся його творчість — то кличний голос його народу; всі радості, жалі й болі — це переживання українського народу. Його кличами стали: вогниста любов до народу, ненависть і погорда до всякого насильства; почуття власної правди й гордість своїм походженням.

Що ж було головною основою творчости Шевченка? — Покликання. Говорив Шевченко: “Хто його знає відкіль несеться, несеться пісня, складаються вірші, диви-

ся, уже й забув, про що думав, а мерщій напишеш те, що навіялося”. (О. С. Чужбинський — Русское слово, 1861, кн. 5.).

Відкіля, з якої криниці, черпав він натхнення й глибоке розуміння прагнень свого народу, що потім так глибоко, вичерпно й вогненно зобразив у своїх творах? Черпав із своїх власних переживань, порівняльних студій, — взагалі із студій “Історії Русов” та інших джерел, а зокрема з української народної пісні, що є історією народу, його традицій і звичаїв. І тому деякі з його віршів, як говорить М. Рильський (“Література і народна творчість”, Київ 1958 р.), навіть знавців приводили до хибного висновку, і вони питали у поета, чи не є ті твори його звичайним записом якоїсь невідомої ще для них пісні. Таку думку викликала хоч така чудесна пісенька:

Утоптала стежечку
Через яр.
Через гору, серденько,
На базар.
Продавала бублики
Козакам.
Вторгувала серденько
П'ятака.
Я два шаги, два шаги
Прошла.
За копійку дудника
Найняла.
Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду.
Отака я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько,
Вийду я.

Все в цьому маленькому шедевіридише народною поезією, народною поетикою, народною піс-

нею аж до того “пісенного наголосу “забуду”. . . Народна пісня поклала відповідну печать на всю творчість поета”.

Майже в кожному спогаді про Шевченка знаходимо, що він був незрівняним виконавцем народної пісні; що Шевченко був з тих поетів, які складаючи вірші, внутрішньо співають. . . (М. Рильський); що “Інколи можна подумати, що він слухає співи сфер, так заносила його звична й світла дума в простори, йому одному відомі й приступні. Він палко любив природу й співи. Співи він міг слухати годинами, в якомусь вдячно-молитовному настрої. Слухаючи сумні мотиви України, він плакав”. (Е. Литвинова — Спогади про Шевченка, стор. 320).

Пісня спонукувала до творчості. П. Куліш оповідає: “А розколивши духа, перейшов од розмови до народних пісень, як се бувало у нього щоразу, скоро його серце заб'ється гаряче з радощів, з великого гніву або великої туги (Хуторна поезія, 1882, Львів).

. . . “піснею починається життя поета; пісня звучить для нього і в найгірші, і в найсвітліші моменти його життя, як та глибока правда, за яку боровся поет, яка так хуждожно-яскраво пронизала всю його творчість. . .”

Ніщо не могло вбити великої любови до пісні в поета, до музики, бо в цьому мистецтві проголошував свою правду сам народ.

Ось як він оповідає про своє відчуття пісні ще хлопчиком:

Давно те діялось, ще в школі,
Таки в учителя дяка
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге — та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сквороду,
Або „Три царіє со дари”.
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспіваю та плачу...

Це так хлопчик Тарас виспівував та плакав, а ось і через кілька десятків років, на засланні, в Кос-Аралі 1848 року, вже мужній і не поконаний сильними світа, записав:

... Погуляю понад морем
Та розважу своє горе.
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.
Люди скажуть, люди зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить, і розважить,
І правдоньку мені скаже, —

Пісня народу вчила Шевченка про прадавню, освячену віками мораль народу, про його розуміння свободи, релігії, що тоді ще в народніх рисах плекала Церква й благословляла на патріотичні дії.

В дитячих роках, коли Шевченко був “козачком” у пана Енгельгардта, він згадує: “По вродженій в мені упертості, я порушив панський наказ, наспівуючи ледви чутно сумні гайдамацькі пісні”. Це вказівка поета, що саме займало його ще дитячу увагу. Це — пісня про Коліївщину, про яку він слухав цікаві оповідання свідка тих подій, столітнього діда. Про це читаємо в поемі “Гайдамаки”:

— Бувало в неділю, закривши мінею...

Пізніше Тарас з сестрами та іншими селянами мандрує до Мотронівського монастиря, де “освятили свої ножі гайдамаки”. Шевченко знав, що ошуканий народ ішов в повстання відвойовувати волю і та подія оспівана в піснях.

Головна з тих пісень є пісня про козака Швачку: “Ой поїжджає по Україні та козаченько Швачка”... У Лисенка вона записана як “Гей, хвалився та козак Швачка”. (На мішаний хор опрацював її О. Кошиць). Ця пісня широка своєю мелодією, енергійна й піднесена, особливо в першій половині.

Знав Шевченко подібних пісень більше та дійшли до нас тільки їх тексти, а мелодії їх нам невідомі. Наприклад, Шевченко знав пісню про гайдамацького ватажка Бондаренка. Знав він і другі пісні того ж типу, як наприклад, сумну пісню про Гнатка Голого — “Ой, ще не світ, ой, ще не світ, ой, ще не світає”, що записана на батьківщині Шевченка.

Гнатко Голий був народним ватажком і виступав проти поляків в обороні народу, а проти нього виступав ренегат Сава Чалий. 1741 року в с. Степашках на Брацлавщині, де була господа Савина, знищив Саву Гнатко Голий. Про ту подію склав народ пісню та ще й прозвав її думою.

Обгорнений чарівними звуками народної пісні ще з дитячих років, їх глибоким змістом, Шевченко живе ними і не може від них відірватися в усі дні його бурхливого,

сумного, страдницького й войовничого життя.

Шевченко знав багато й інших історичних пісень та дум, і вони були для нього першою книжкою, з якої поет довідувався про історію свого народу та були основою до його творів. Багато він знав пісень кріпацьких, бурлацьких, наймитських, рекрутських, про долю жінок і дівчат.

Він знав різні думи як “Про Ганжу Андибера”, про “Козака Голоту”, думи про “Івана Коновченка”, “Олексія Поповича”, “Самійла Кішку” та інші.

В одній своїй повісті він із захопленням описує бурю на морі і йому вчувається мелодія народної “Думи про Олексія Поповича”:

**На морю синьому, на камені білому
Ясний сокіл квилить-проквіляє,
На синєє море пильно поглядає,
З моря добичі вижидає, виглядає.**

Думи, чуті ним від лірників і кобзарів, відкривали перед ним образи минулого, окремі події і все це відбивається потім в його творах, як, наприклад, в описі долі молодого, осліпленого турками, Степана. В ній не тяжко бачити вплив народньої думи “Буря на Чорному морі” та “Невольницького плачу”. Хто ж не знає цієї відбитки з народнього:

**У неділю вранці-рано
Синє море грало;
Товариство кошового
На раді прохало:
— Благослови, отамане,
Чайки попускати
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати. —**

З циклу історичних пісень він знав пісні: “Про Палія й Мазепу”,

“Про кубанський вихід”, “Про Головатого”, “Про руйнування Січі”, “Про Сагайдачного”, “Про Чайку”, “Про Кармелюка”, “Про Морозенка”, відому й тепер “Ой, на горі та женці жнуть”.

Любив співати Шевченко і пісень чумацьких. Це особливий рід пісень змістом і мелодикою. Це пісні широкого дихання з мінливим мелодичним змістом (чергування моль-дур чи навпаки), а в них прегарні образи життя наших купців-чумаків на тлі розкішної української природи. Цих пісень багато, як “Гей, гей, гей! Та хто лиха не знає, хай мене питає”, “Ой сидить пугач”, “Ой ішов чумацький з Дону”, “У Києві на ринку” і інші.

Закинутий на заслання, Шевченко журно виспіває пісню “Та нема гірш в світі нікому, як сіромі молодому”. Цю пісню він любив дуже і чудово її своїм прегарним драматичним тенором співав. Захоплювався він і піснями бурлацькими, як вже згадана, та ось другою — “Та забіліли сніги”. Ця пісня надзвичайної краси й розтягу. Лазаревський згадує: “Ми всі співали. . . Були хвилини, коли сльози котилися з очей, а гість наш (Шевченко) просто ридав”.

Любив Шевченко інший рід пісень, пісень рекрутських, що співують недолю молоді людини, яку забирали тоді на довгі роки (25 років) на вояцьку службу у ворожий край і для ворожих потреб чужого народу. Цих пісень багато й вони особливо глибокі змістом та пісенністю. Одною з пісень, де яскраво описується доля козаків, а в цьому випадкові тих,

Любимі пісні М. Шевченка.

Жваво

Тей, хвалю-сья та козак швака,
під білу-ю Червю і-ду — ки: тей,
будеш, брати, та ки-тай ну дра — ти
та во-ну-гах — топ-та-ти.

Andantino

Ой, ще не світ, ой, ще не світ,
ой, ще не сві-та-є, а вже Тнатко з Крав-
ми-ко — то ко-ми-гек-ки — сіг-ка-є.

які своїми кістками будували Петроград, є пісня "Стоїть явір". Тема цієї пісні стала основою не одного проникливого музичного твору. Перший її оспівав великий композитор-нещасливець М. Березовський в класичному духовному концерті "Не отвержи мене".

Зрозуміло, що Шевченко най-більше знав пісень побутових, ро-

динних; пісень про кохання, про жіночу долю. Тут на першому місці стоїть "Ой, зійди, зійди, ти зіронько та вечірня". Це любима пісня Шевченка. З насолодою співав він "Тече річка невеличка", "Ой, гиля, гиля сірі гуси, гиля на Дунай", "Пливе шука з Кременчука". Записана в нього в альбомі й популярна пісня "Шумить гу-

де дібровонька". До особливо любимих пісень Шевченка належить "Ой, не шуми луже, зелений байраче".

Шевченко — виконавець народньої пісні

Шевченко мав прегарний драматичний тенор і він ним так володів, що П. Куліш (і багато інших людей) писав: "Такого або рівного йому співу не чув я ні в Україні, ні по столицях". Шевченко так співав, що й найсуворіші люди бували зрушені тим співом до сліз. Шевченко глибоко знав душу народу, його радості й болі, знав його пісню, що була образом того життя й умів ту пісню глибоко й майстерно відчутти й заспівати.

Наука для нас

Ми в Канаді настирливо повинні переводити в життя, щоб по наших організаціях, існували гарні хори і щоб ті хори співали найбільше народні пісні. Обов'язкову народню і найбільше — ця пісня приєднає душі молоді до свого роду, навчить її любити нашу історію, своїх батьків, зробить її свідомою. Але пісню повинні вчити такі люди, які її самі знають, люблять і шанують. Не такі, що народною піснею звать кожну щоденну з українським текстом. Цим не відмовляється вивчати й інші пісні, але все ж вперше треба вчити свої, народні. Так як по школах наших дітей змалечку привчають до пісень англійських і тим повільно їх привласнюють. Над цим варто подумати всім і повчитися у нашого пророка Шевченка, читаючи завжди його без-

смертний твір "Кобзар", — що також значить співак. В ньому наша мудрість, краса й слава.

Шевченко і музична культура

Шевченко дуже любив музику взагалі. Читаючи спогади про нього багатьох своїх і чужих, або його Щоденник і повісті, як "Музикант", побачимо з якою виразністю й любов'ю він відносився до музики інструментальної (особливо любив чельо). Він прегарно розумівся на творах Моцарта, Бетовена звав божественним, захоплювався творами Гайдна, Вебера, Мендельсона, Шопена, Шуберта, Россіні, Майєрбера, Обера, Доницеті, Белліні, росіян — Глінки, Даргомижського, Верстовського, Вільбоа і других.

Він приятелював з автором "Запорожця за Дунаєм" С. Гулаком-Артемовським.

Музика до творів Шевченка

Шевченко належить до числа правдиво музичних поетів. Більшість своїх віршів Шевченко творив як пісні.

У своїх творах Т. Шевченко дав відбитку, як ніхто інший, до болю гострих виявів переживань свого народу, передав найтонші нюанси його життя, показав найменші його духові порухи й тремтіння живої душі народу.

Багатогранність віршу Шевченка, його своєрідний, але рідний, ритм, мінливість настроїв і широчінь думки, приманливі для музиків. Твори Шевченка так манили й манять до себе мистців, як спрагло в гарячий день холодна водиця в глибокому колодязі. Тож і не диво, що з "Кобзаря", як по-

відомив М. Грінченко, оспівано в різних музичних формах 250 тем. А на творчість Шевченка відгукнулося понад 120 композиторів, а кількість їх творів сягає поза півтисячі.

Може не можна знайти й одного правдивого українського композитора, що не звертався б до “Кобзаря”. Хіба є такі, що їх обставини життя не були сприятливими для них і вони не мали нагоди й можливості глибоко відчути й пізнати Шевченка.

На тексти Шевченка музики почали писати свої твори ще при його житті. 1858 року написав Паливода-Карпенко оперу “Катерина”. Приятель Шевченка Петро Дм. Селецький почав також писати оперу й не закінчив. Ще при житті Т. Шевченка визначний діяч, музичний дослідник і композитор Петро П. Сокальський під впливом творів Шевченка та друзів поета, з якими і він бував, перейшов на українську творчість. Писали під впливом Шевченка українські твори (для фортепіано) й інші, а між ними й А. І. Лизогуб.

1861 року в Одесі з’явився твір для фортепіано Василя Пащенко — “Полонез на смерть малоросійського поета Т. Шевченка”.

Як вже згадувалося, на творчість Шевченка відгукнулося поза 120 композиторів. Найбільше прочуття і розуміння до музи Шевченка мав батько модерної української музики Микола Лисенко. Композитор і критик Б. Яновський писав, що “Музика до Кобзаря” М. Лисенка “є кращим зразком повного неподільного злиття народнього мистця-поета з народним

мистцем композитором. Кожний з них доповнює один одного і сплітаються так тісно, що інколи тяжко уявити собі їх окремо”. “У Музиці до Кобзаря” підіймається Лисенко до такої самої висоти відхненої творчості, що й Шевченко у своїх віршах”, писав Ф. Колесса.

Історик української музики М. Грінченко твердить, що Лисенко має “право називатися найкращим виразником Шевченка в музиці”.

В “Музиці до Кобзаря Шевченка” М. Лисенко оспівав 87 чисел. У “Повній збірці творів М. Лисенка, вид. “ДВОУ”, що їх упорядкував Д. Ревуцький, є 92 числа.

Найкращими з тих творів музична критика уважає: “За думою дума”, “Гетьмани”, “Минають дні”, “Гомоніла Україна”, “Мені однаково”, “Чого мені тяжко”, “Якби мені мамо намисто”, “Садок вишневий...”, “Ой, одна я, о д н а”, “Нащо мені чорні брови”, “Якби мені черевички”, “Ой, чого ти почорніло”, “Закувала зозуленька”, “Понад полем іде”, “Огні горять”, і другі.

Дуети й ансамблі як “Зацвіла в долині”, “За сонцем хмаронька пливе” . . .

Хори: “Іван Підкова”, “Іван Гус”, уривки до “Гамалії” й до “Гайдамаків”, “Свято в Чигирині”, “Веснянки”, “Колядки й щедрівки”.

Кантати: “Бють пороги”, “Радуйся ниво неполита” та другі.

Полисенківська творчість на твори Шевченка дуже поважна числом і музичною вартістю. Подаю тільки найбільш показне та загально знане: К. Стеценка відомі

хори “Молітись браття” з “Гайдамаків” і другі, Я. Степовий — музика до п'єси “Невольник”, “Кобзар” для дітей до поезій Шевченка та сольоспіви; великі твори С. Людкевича — кантата-симфонія “Кавказ”, симфонічна поема для хору з оркестрою “Заповіт” та хори як “Ой, вигострю товариша”, “Косар”, “Сонце заходить” тощо. В. Барвінський — “Заповіт”, З Лиско — “Катерина” для трьох баритонів, Г. Топольницький — хори “Перебендя”, “Хустина”, Д. Роздольський, М. Гайворонський, В. Ярославенко, Б. Вахнянин, І. Левицький, Ф. Колесса, І. Воробкевич, В. Безкоровайний, Й. Кишакевич і другі. Всі вони писали до текстів Т. Шевченка.

По 20-их роках в Україні композитори звернули особливо пильну увагу на творчість Шевченка й дали показне число творів в різних музичних формах від дрібнотворів як “Кобзар” для дітей Я. Степового й до опер.

Тут треба згадати таких майстрів музики як Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, Ф. Надененко, В. Костенко, М. Радзівський, В. Ступницький, М. Вериківський, В. Жданів, Жуковський, Ю. Мейтус, П. Глушков, Г. Гембер, І. Белза, А. Штогаренко, В. Косенко і другі.

“Заповіт” Шевченка оспівали композитори для хорів без супроводу і аж до супроводу симфонічної оркестри: О. Кошиць, К. Стеценко, М. Вербицький, В. Барвінський, Б. Лятошинський, С. Людкевич і Р. Глієр.

В ЗДА писав П. Печеніга-Углицький. Тепер — М. Фоменко, В. Грудін, М. Шуть і другі.

Відомі також опери на тексти Шевченка як “Катерина” М. Аркаса, “Пан Сотник” Миколи Козаченка, “Сотник” і “Наймичка” М. Вериківського, балет “Л і л е я”, Данькевича, незакінчені опери як П. Сокальського та інші.

З росіян писали на вірші Шевченка М. Мусоргський (Гопак і др.), А. Серов, П. Чайковський, С. Рахманінов, С. Прокоф'єв, Кабалевський, Р. Глієр і другі.

Шевченко й народ

“Кобзар” став великим народнім пісенником. Ще за життя поета в народі починають вже співати деякі з його творів: поезії Шевченка стають піснями, **поета не тільки читають, але й співають**, говорить М. Грінченко. Творчість народу на теми Шевченка вражаюча! Українські фолклористи зібрали вже до двох сотень народних мелодій на тексти Шевченка. Тут варто пригадати, що й Шевченко подав мелодію до вірша свого приятеля В. Забіли: “Пливе човен без весельця”.

Нам відомі такі пісні на тексти Шевченка, які з приємністю й тепер слухаємо: “Думи мої”, “Тяжко, важко в світі жити сироті без роду”, “Зоре ж моя”, “Ой три шляхи”, “Ой люлі, люлі”, “Ой одна . . .”, “Плавай, плавай лебедонько”.

Врешті й сам народ творить пісні про Шевченка на свої тексти. Бандурист з Полтавщини Ф. Д. Кушнерик створив думу: “На високій дуже кручі, над самісіньким Дніпром, спить Шевченко у могилі непробудним вічним сном”. Є й інші записи і всі вони цікаві своїм змістом, як напр. “Чом не

шумиш, луже, зелений байраче?"
"Ой чом не тікаєш, Шевченку Та-
расе?"

Народною піснею почалось жит-
тя поета, вона була окрасою й
розрадою в його житті, і з піснею
на його твори й про його життя
воно й припинилось.

Шевченко своїм прикладом нав-
чав про відношення до найбільших
святощів народу, до його пісні. Це
не "пісоньки", як дехто зневажли-
во називає наші пісні — це наша
історія, дзеркало душі народу, най-
шляхетніша вчителька, і хай во-
на такою лишиться й надалі. Ша-
нуючи пісню, ми тим виконуємо
один із заповітів пророка-мисли-
теля: а тоді

На землю правда прилетить
Хоч на годиночку спочить —
Незрячі прозрять, а криві
Мов сарана з гаю помандрують,
Нічим отверзуться уста
Прорветься слово, як вода
І дебр-пустиня неполита
Сцілющою водою вмита
Прокинеться.

Л І Т Е Р А Т У Р А

- М. Грінченко — Історія української му-
зики — В-во „Спілка”, 1922.
М. Грінченко — Вибране — упорядку-
вання і редакція М. Гордійчука Д. В.
Образотворчого мистецтва і музичної
літератури Київ 1959.
Українська Музика, місячник, лист. —
грудень 1937 р. ч. 9—10, Львів. Статті
д-ра Ст. Людкевича, д-ра Ф. Колесси,
д-ра Зд. Неєдлі і др., що подані „У
25-ліття смерті Миколи Лисенка”.
Я. Полфьоров — „Музика”. К. 1927, ч.
5—6, стор. 21—22.
Д. Ревуцький — „Музика М. Лисенка до
„Кобзаря” Т. Шевченка. Ця праця як
додаток до його редакції „М. Лисенко,
Повна збірка творів, том. II, Музика
до „Кобзаря” Т. Шевченка, вип. I.
„Мистецтво”, Харків-Київ, 1933.

В. Довженко — Нариси з історії україн-
ської радянської музики — ч. 1. АН
УРСР, Київ 1957.

Л. Архимович — Українська класична
опера — ДВ, Київ 1957.

Збірник статей — Из истории русско-
украинских музыкальных связей —
Гос. Муз. Из-ство, Москва 1956.

М. Загайкевич — С. П. Людкевич, ДВ,
Київ 1957.

Л. Кауфман — М. М. Аркас, ДВ, Київ
1958.

Т. Шеффер — Л. М. Ревуцький, ДВ, Київ
1958.

Т. Карішева — П. П. Сокальський, ДВ,
Київ 1959.

Спогади про Шевченка, ДВ, Худ. Літера-
тура, Київ 1958.

Д. Юфанов — Матеріали про життя і
творчість Тараса Шевченка ДВ, Худ.
Літ., Київ 1957.

О. А. Правдюк — Народні пісні на сло-
ва Т. Г. Шевченка... (Журнал „На-
родна творчість та етнографія, ч. 1.
1960, стор. 115).

Музична література різних видань.

САДОК ВИШНЕВИЙ

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечера коло хати;
Вечірня зіронька встає;
Дочка вечерять подає...
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все. Тільки дівчата
Та соловейко не затих.

(В казематі 1847 р.).

*Надія всяка — віри цвіт!
Надія — Бог, а віра світ.*

Т. Шевченко: „Безталанний”.

МУЗИКА

(Повість „Музика” записав Шевченко на другому засланню в Новопетровському форті в перших днях січня 1857 р., коли з різних причин (смерть царя Миколи, заповідь нового життя в Росії, зміна коменданта форту й т. д.) вже не тільки полегшало його життя, але й для нього самого почала світати надія на недалеке визволення. Як більшість Шевченкових повістей, вона містить у собі багатий матеріал до життєпису Шевченка — отже належить до т. зв. автобіографічних повістей поета, і своїм змістом відноситься до 1845 р., коли Тарас із доручення Археографічної Комісії в Києві їздив по Лівобережжі і змальовував пам'ятки української старовини.

Повість написана російською мовою і перший раз появилася друком в Києві в 1882 р. На українську мову переклав її відомий український діяч Микола Міхновський, ще як був студентом кївського університету. Редагував той переклад письменник Олександр Кониський. Появився цей переклад перший раз у львівській „Зорі” в 1895 р. Наш передрук робимо з видання Української Накладні в Ляйпцігу).

Гості зібралися й посідали, певна річ, з деяким розбором: що більше висунулося на перед, а дрібнота (в тому числі й ми, Господи покрий нас) примостилися по кіюсках, у темряві поміж колонами. Як тільки все впорядкувалося, з'явився на підвищенню, на зразок сцени, звільнений із кріпаків, капельмайстер досить грубий із постаті і з чисто лякейською ликою. — Ученик славетного Шпора,²⁸) — шепнув хтось побіля мене.

Ще мить, і гримнула “Буря” Мендельсона²⁹) поправді казати, гримнула і греміла досить гарно. Мене не на жарт зачепила віольончеля. Віольончеліст сидів ближче інших музиків до авансцени, неначе на показ (що дійсно й було так). Це була молода людина, бліда та сухорлява, — усе, що я міг зобачити з поза віольончелі. Соля свої він віддав із таким чуттям та мистецтвом, що хоч би й самому Серве³⁰), так не сором. Мене здивувало одне—чом нема оплесків. Починати ж самому мені — не личило. Який із мене суддя, та й що за гість із мене? Бог зна що, Біг зна

й відкіль. Що скажуть гості першого розбору!

Тим часом “Буря” скінчилася, і я почув промовлену в пів-голосу похвалу артистові:

— От так Тарас; От так молодець! Не дурно побував аж ув Італії!

Поки оркестра ладналась, встиг я довідатися від сусіди дещо про цікавого мені артиста. Почалася увертюра з “Преціози” Вебера³¹), і я, надивовижу, побачив віольончеліста зі скрилкою в руках майже рядом із капельмайстром, і тепер можна було його краще роздивитися.

Це була молода людина, трохи більш двадцяти років, струнка та граціозна, з чорними живими очима, з тонкими губами, що ледви усміхалися, з високим блідим чолом, — одне слово, це був джентельмен першої породи і, треба додати, найсимпатичнішої породи.

Коли він скінчив арію “Преціози”, я не втерпів, — закричав “браво”! і, що сили було, почав плескати в долоні. Всі подивилися на мене, певна річ, наче на божевільного. Про те ж я не злякався і все

ляскав та кричав “браво” поки, нарешті, волові очі самого господаря не примусили мене схаменутися.

Оркестра знов ладналася, та я не сподіючись почути щось кращого, вийшов зі залі в сад. Тиха та спокійна була місячна ніч. Вештався я біля будинку недалеко, й до мене долітали з хаосу звуків чудові згуки віомльончелі або скрипки. Постає смутного артиста, з

його мелянхолійною усмішкою, нссилася ніби жива передо мною. “Де я бачив його? Де я його зустрічав?” — питав я сам себе й, після довгого напруження пам'яті, згадав, що бачив його в час обіду за стільцем самого господаря з рукою, що була обгорнена серветкою.

Трохи не зсміїв я від такого відкриття.

Музика затихла, і я пішов стеж-



Музика-кріпак Андрій, грає Шевченкові на скрипці.
(Малюнок В. І. Касіяна).

кою почерез леваду до старосвітських таємних дубів. Трохи пройшовши, почув я за собою тихий шелест ступків: озирнувся, пізнав я віольончеліста, що слідкував за мною. Я звернувся був до його з питанням, але він попередив мене, вхопив мої руки і притис їх зі слізми на очах до своїх уст.

— Що це ви? Що ви? Що з вами скоїлося? — питав я його, силкуючись визволити руки.

— Дякую вам, дякую! — сказав він нишком.

— Ви, ви одна, єдина людина, що слухала мене й розуміла мене.

Сльози не дали йому говорити далі. Я мовчки взяв його під плече й довів до лавки з дерну, що була змайстрована навкола вікового розлогого дуба.

Довго сиділи ми мовчки, нарешті, він промовив:

— Ви дуже до мене ласкаві!

В цю мить роздався голос, що гукав на його.

— Ходіть до виноградної альтанки, — промовив він, устаючи. — Цю ж мить я прийду до вас.

І він швидко пішов геть.

Дивлячись у слід його, я думав: ось надхнений мінезінгер³²) 12 віку. Одначе як недалеко відійшли ми від благородних лицарів, розбишак того оплаканого часу. А просвіта йде собі вперед широкими ступнями. . .

Я підвівся з лавки й пішов стежкою, що вела до виноградної альтанки. Не скажу через що, але я не сподівався почути від нього його безрадісного оповідання, як це звичайно бува і, дяка Богові, я не зовсім помилився. Правда, він ска-

зав мені, може більш, ніж сам хотів: але ж мова, якою заговорив він зо мною, була не наша, звичайна, бідна мова, ні, то були божественні згуки: в їх лунав стогін змученого непорочного серця.

Він прийшов до мене в альтанку з віольончелею і, не промовивши слова, почав ладнати струмента: пробуючи, ніби жартуючи, програв він славутну каватіну з “Норми³³”). Дух мені забило при цих згуках. Не одводячи смички од струн, заграв він одну зі сердешних мазурок надхненого Шопена³⁴). Скінчивши мазурку, він ледви виразно промовив: “От у нас і свій баль”. Програв він іще декілька мазурок, одну кращу за другу, одну сердечнішу за другу.

На самому кінці останньої мазурки примітив я крізь виноградне листя мовчазні обличчя багатьох слухачів: то були все слуги приїзжих панів. Вони покидали вікна, крізь які дивилися на німецькі танці своїх вимуштрованих панів та пань, і прийшли послухати, як грає Тарас.

Орфей³⁵) мій, трошки спочивши та наладнавши свою ліру, повагом повів смичком по струнах — і полилася повна сердешного солодкого смутку моя рідна мелодія на словах:

„Котилися вози з гори
Та в долину стали”...

Програвши тему, він варіював її на тисячу ладів, та так варіював, що я зроду нічого подібного не чув, тай здається й не чутиму ніколи. Слухачі, що стояли коло альтанки, за цілий час гри не ворухнулися і, коли він скінчив свої чу-

дові варіації, ще довго слухали, не переводячи духу, нарешті разом зітхнули та й знов замовкли.

Я мовчки взяв його за руку й дав знак вийти з альтанки. Ми вийшли й довго мовчки ходили по доріжці, наче боялися забалакати. Нарешті я переміг себе й поспитав:

— Де ви вчилися?

— З початку дома.

— А потім?

— А потім пан із панею їздили за границю й мене з собою брали, і поки вони жили в Берліні, я ходив кілька разів до Шпора й більш ніде не вчився.

— Адже Шпор грає на скрипці?

— Я й учився в його на скрипці: скрипка мій справжній струмент, а віольончеля — це вже так.

— Що ж ви думаєте тепер зі собою діяти? Ви ж справжній, великий артист.

— А що мені з собою діяти? На шибеницю — більш нічого.

Казати по правді, я й сам не міг був віщувати йому щось краще.

— Торік у літку, — забалакав він, — приїздив до нас із Качанівки Глінка²⁸), слухав мою гру на скрипці та віольончелі, хвалив мене і просив пана, щоб випустив мене на волю. Вони обіцяли йому, та на тому здається, скінчилося.

— Не сумуйте, моліться Богові! Дасть Бог, усе буде гоже. . .

— Я не сумую. Михайло Йванович, здається, такий добрий. На його можна сподіватися.

— Справді, можна, коли він тільки не забув про вас. Напишіть ви до його листа.

— Написати я напишу, та якже

я тільки зашлю його? Коли ж я адреси не знаю.

— Я знаю, і ви дайте листа мені. Напишіть листа сьогодні, а завтра я буду в місті й подам його на пошту.

Ми саме підійшли до альтанки, й він поспитав мене, схилившись до віольончелі:

— Чи не заграли вам іще чого?

— Дуже дякую. Ви втомилися, спочиньте трохи і приготуйте листа на завтра.

І ми розійшлися.

Після вечері, вже перед сходом сонця, розкланявшись з господарями, я, не заходячи до табору, помандрував на село найняти коня та воза, щоб доїхати до міста, або хоч до поштової станції. Овва! На цілому величезному селі не надибав я ні конячки, ні воза. Нема чого казати, — заможні селяни! Г'яниці, звичайно, та лінтюхи здебільшого, а то як би таки не знайти хоч однієї конячки з возом! . . . Дивовижний народ — наші селяни! Не налякай його, так нічого й не буде. . . "Отже ж вас, мабуть, занадто налякано" — подумав я, дивлячись на оголіле село.

Нема чого робити, звернувся я до жида-шинкаря й найняв у його звісно, за жидівську ціну, шкапу на п'ять верстов до якоїсь "ферми"²⁹). А там запевняв мене жид, хоч четверню можна найняти до самої Прилуки.

Пояснення до деяких імен і слів:—

28) Людвіг Шпор (1784-1859) — відомий німецький скрипак і композитор.

29) Ф. Мендельсон-Бартольдї (1809-1847) визначний німецький композитор (з жидівського роду) і диригент, автор багатьох сонат і концертів.

30) Адрієн Серве (1807-1866) славний віолончеліст, був професором бріссельської консерваторії.

31) Карль Марія Вебер (1789-1826) — славний німецький композитор, який повів німецьку музику на німецький національний шлях й німецьку мельодію довів до великого артизму.

32) Мінезінгери-середовічні німецькі народні співці, що вихвалювали у своїх піснях любов.

33) Каватіна (іт.) — сольова пісня з опери „Норма” — відома опера італійського композитора, Вінченца Белліні (1802-1835).

34) Фр. Шопен (1809-1849) славний польський композитор і піаніст: музика його легка, повна таємности й сердешности.

35) Орфей-мітологічний грецький музика; про його ліру розповідали, що її звуки потягали звірів за собою, та каміня навіть від них порушувалися.

36) Михайло І. Глінка (1804-1857) — один із найліпших московських композиторів (з роду білорус) автор відомих опер: „Руслан і Людмила”, „Життя за царя”.

Радіть вимамі! Радіть тині.
Радіть вимамі вимамі тині.
За цю вимамі вимамі — братів
Ві вимамі добрих, тині вимамі
Ожовиме в мурамі
І мур мур мур одур мур
Богур мур мур мур мур мур
В мур мур мур мур мур мур?

Не добити! Стур мур мур!
Тині мур мур мур мур мур мур мур
Мур мур мур мур мур мур мур мур
За мур мур мур мур мур мур мур
Мур мур мур мур мур мур мур мур
В мур мур мур мур мур мур мур мур
А мур мур мур мур мур мур мур мур
Не в мур мур мур мур мур мур мур!

27. Іюль

Автограф поезії Т. Шевченка „Світе ясный”
27 червня 1860 р. (з „Більшої книжечки”).



Культурні діячі, які брали участь у викупі Т. Шевченка з кріпацтва (зліва направо): верхній ряд — О. Г. Венеційнов, К. П. Брюллов, М. Ю. Вільгорський; нижній ряд — І. М. Сошенко, А. М. Мокрицький, В. І. Григорович, Є. П. Гребінка.

КОРОТКИЙ ЛІТОПИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Замість біографії Т. Г. Шевченка, з якою читач може познайомитись розгорнувши сторінки будь-якого видання “Кобзаря”, або про читавши чудову книжку проф. П. Зайцева під наголовком “Життя Тараса Шевченка”, подаємо в нашому Шевченківському “Календарі-Альманахові” присвяченому 100-річчю з дня смерті геніального поета і пророка України — короткий літопис його життя і творчості.

Обмежуємось лише до накреслення короткого літописного полотна, подаючи лише найважливіші і найцікавіші факти з життя поета рік за роком, місяць за місяцем і де це потрібне навіть день за днем.

Уважне читання отого, хоч і короткого літопису наблизить до нас хоч на часок дорогу постать любимого поета й може заставить декого хоч упродовж ювілейного року заглядати до літопису, щоб таким чином зучаснюватись з подіями зв'язаними з життям і творчістю того найбільшого формату українця, якого впродовж своєї історії видала українська земля.



Усі дати в цьому літописі подано за старим стилем, бо такого стилю вживано в Україні і в Росії в часі, коли жив Шевченко.

Заглянувши в календарну частину нашого „Календаря-Альманаха” присвяченого Шевченкові, кожний читач може ці дати переставити на дати нового стилю.

ДИТЯЧІ ЛІТА

1814 р.

Березень.

25 лютого (9-го березня нового стилю) в сім'ї селянина-кріпака села Моринці (Звенигородського повіту на Київщині) Григорія Івановича Грушівського-Шевченка народився син Тарас.

Тарас народився в Моринцях, бо з того села походила його мати Катерина з дому Бойко. Це прізвище вказує на те (як каже проф. П. Зайцев), що предки матері Шевченка походили з Бойківщини, та що таким чином у нього була примішка крові карпатських верховинців.

28 лютого запис у метричній книзі зі села Моринці (під ч. 10) про народження Тараса Григоровича Шевченка.

1816 р.

12 травня народилась сестра Тараса Ярина.

В цьому році сім'я Григора Івановича Шевченка повернулась до села Кирилівки (Звенигородського повіту на Київщині), звідки був родом Григорій Іванович. Дитячі роки Тараса проходять у цьому селі.

1820 р.

В цьому році малий Тарас пішов шукати “залізні стовпи”, що “підпирають” небо і заблудився в полі. Чумаки зустрівши хлопця, забрали його з собою і ввечері привезли в Кирилівку. Шевченкові було тоді 6 років.

1821 р.

8 березня народився брат Тараса, Йосиф.

1822 р.

Осінью того року Тарас починає вчитися грамоти у місцевого дяка Совгиря. Знайомиться з творами Г. Сковороди. Шевченкові було тоді вісім років.

1823 р.

29 січня, сестра Катерина (няня Тараса) вийшла заміж за селянина Антона Красицького зі села Зелена Діброва. З нею Тарас ходив до Мотриниського монастиря, бував в Чигирині. Ставши сиротою, Тарас часто відвідував свою сестру Катерину у Зеленій Діброві.

20 серпня померла Тарасова мати Катерина, залишивши сиротами шестеро дітей. Тарасові було тоді 9 років.

7 жовтня батько Тараса одружується вдруге з удовою Оксаною Терещенко, в якій було теж троє дітей, Тарас дістає мачуху.

1824 р.

22 червня народилася сестра Марія (від другого шлюбу батька Тараса). В цьому році Тарас чумакує з батьком. Буває в Звенигороді, Умані, Єлисаветграді.

1825 р.

21 березня помер на панщині Тарасів батько — Григорій. Після смерти батька Тарас іде наймитувати до дяка Богорського як “школаяр-попихач”. (носить воду, опалює школу, обслуговує дяка, читає замість нього псалтир над померлими, продовжує навчання). Тарасові було тоді 11 років.

1826 р.

В цьому році, не витерпівши зну-

щань дяка Богорського, Тарас тікає від нього і шукає в довколешніх селах учителя-малюра. Короткий час наймитує і вчиться малювати у маляра-диякона Єфрема у Лисянці, дяка села Стеблів, дяка села Тарасівки.

1827 р.

В цьому році Тарас пасе громадську череду овець в селі Кирилівці. Зустрічається з Оксаною Коваленко, подругою дитинства, яку нераз згадує поет у своїх творах. Їй присвячено вступ до поеми “Черниця-Мар’яна”. Шевченкові було тоді 13 років.

КОЗАЧКОМ У ЕНГЕЛЬГАРДТА

1828 р.

В цьому році два тижні Шевченко вчиться малювати у Хлипнівського маляра, який післав його у Вільшану за дозволом до поміщика. Замість дозволу його взяли “козачком до панського двору”. Шевченкові було тоді 14 років.

1829 р.

В цьому році, як “козачок” поміщика Енгельгардта, Шевченко живе якийсь час у Вільшані, а згодом зі своїм поміщиком переїздить до Києва, а потім до Вільна.

6 грудня Енгельгардт застав Т. Шевченка вночі за малюванням козака М. Платова, нам’яв йому вуха та наказав відшмагати його різками. Шевченкові було тоді 15 років.

1830 р.

В цьому році Шевченко знайомиться у Вільні зі швачкою Дусею Гусиковською, яка йому сподобалась.

Намалював портрет невідомої жінки. Шевченкові було тоді 16 р.

1831 р.

9 лютого Шевченко приїздить зі своїм поміщиком Енгельгардтом на постійний побут до Петербурга.

1832 р.

В цьому році поміщик Енгельгардт законтрактував свого кріпака Тараса Шевченка для навчання майстрові живописного цеху у Петербурзі Ширяєву. Шевченкові було тоді 18 років.

1833 р.

Шевченко працює за контрактом у майстра живописного цеху Ширяєва. Намалював портрет поміщика П. В. Енгельгардта.

1834 р.

Намалював портрет невідомої жінки. В цьому році засновано університет у Києві, на якому в пізніших літах Шевченко дістав посаду вчителя малювання, але не приступив до виконання своїх обов'язків, бо був заарештований. Шевченкові було тоді 20 років.

1835 р.

В червні цього року Шевченко познайомився в Літньому саді в Петербурзі із І. М. Сошенком, студентом Академії мистців, який відкрив талан Шевченка і допоміг йому дістатися до Академії. Шевченко в тому часі у вільних від роботи хвилинах ночами часто бував у Літньому Саді, змальовував статуї, що були в алеях того ж саду і писав вірші.

4 жовтня цього року "Комітет Товариства заохочення художників", розглянувши рисунки Шевченка, визнав, що вони заслуговують на похвалу і рішив мати його на увазі, щоб признати йому стипендію на студії малярства.

В цьому ж році Шевченко цікавився історичною тематикою, намалював образ "Смерть Люкrecції".

1836 р.

В цьому році Шевченко бере участь в розмалюванні Великого Театру в Петербурзі як підмайстер-рисувальник у майстра Ширяєва.

В цьому ж році виконав композицію "Олександр Македонський" і намалював образ "Смерть Богдана Хмельницького".

1837 р.

В цьому році написав баладу "Причинна" (Реветастогне) і намалював 3 образи, між ними портрет Гребінки і "Смерть Сократа".

В АКАДЕМІЇ МИСТЦТВ

1838 р.

16 квітня відбулася лотерія в якій розіграно 2,500 карбованців в портрет поета Жуковського, виконаний Брюлловим. Гроші за портрет призначено було на викуп Шевченка з кріпацтва.

20 травня підписано з Енгельгардтом умову про звільнення Т. Шевченка з кріпацтва. Після того звільнення він стає студентом Академії мистців.

29 жовтня в Полтаві помер Іван Котляревський. На смерть письменника, Шевченко відгукнувся віршем "На вічну пам'ять Котляревському".

18 листопада Є. Гребінка в листі до Гр. Квітки-Основ'яненка писав: "А ще тут є у мене один земляк Шевченко, що то завзятий писати вірші то нехай йому сей та той! Якщо напише, то тільки цмокати та вдар руками об поли". Це

перша вістка про те, що Шевченко писав вірші.

В тому році Шевченко виконав 18 художніх праць, між ними “Козацький бенкет” (будемо в дальшому вживати терміну “художні праці”, щоб не роздроблюватись на різного рода його праць: рисунки, офорти, а в пізніших літах скульптура). Цифри, які подаватимем для кожного року, хоч оперті на джерелах, є орієнтаційні, бо ця справа ще не опрацьована докладно спеціалістами.

В цьому році Шевченко написав 6 поезій, між ними “Катерину” і “Тарасову ніч”. (Кількість написаних Шевченком поезій в поодиноких роках подаємо за “Кобзарем” опрацьованим проф. В. Сімовичем, що складений прозоро власне за роками — Редакція).

1839 р.

30 січня “Комітет Товариства заохочування художників” призначає Шевченкові місячну стипендію у висоті 30 карбованців.

3 травня за постановою Ради Академії мистців Шевченка перший раз нагороджено срібною медалею за малюнок з натури.

В грудні т. р. Шевченко захворів на тиф.

При кінці того року П. І. Мартос, відвідуючи Шевченка, який малював його портрет, підняв з долівки кусок паперу записаного олівцем і ледве міг прочитати чотири стихи:

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти.
Щоб летіли крюки з поля
Ляшків-панків їсти!”

Він перший відкрив, що Шевченко писав вірші і він намовив

Шевченка видати їх друком у збірці “Кобзар”.

В цьому ж році Шевченко виконав 17 художніх праць, між ними портрети П. І. Мартоса, М. В. Голя, свій автопортрет і малюнок “Хлопчик з собакою”.

В цьому ж році Шевченко написав 6 віршів і між ними “Тополю” і “Перебендю”.

ПОЯВА “КОБЗАРЯ”

1840 р.

12 лютого видано цензурний дозвіл на видання “Кобзаря” підписаний цензором П. Корчаковим. До збірки увійшли “Думи мої, думи мої”, “Перебендя”, “Катерина”, “Тополя”, “Думка”, (На що мені чорні брови), “До Основ'яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”.

27 вересня Шевченко був нагороджений другим раз срібною медалею за малюнок “Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці”.

24 жовтня лист Шевченкові від Г. Квітки-Основ'яненка, в якому він висловлює своє глибоке враження від Шевченкового “Кобзаря” і особливе захоплення від “Катерини” та передає подяку від Харків'ян за “Кобзар”.

В цьому ж році Шевченко знайомиться в Петербурзі зі Семеном Гулаком-Артемовським, автором “Запорожця за Дунаєм”, що співав в тому часі в Петербурзькій опері та з кубанцем Я. Кухаренком, автором “Чорноморського побиту”, що згодом був перероблений на “Чорноморців”.

В цьому ж році Шевченко створив 5 художніх творів, між ними портрет Гулака-Артемовського, і написав одну поезію “Бандуристе,

орле сизий” (присвята Н. Маркевичу).

1841 р.

26 вересня Шевченко був нагороджений третій і останній раз срібною медалею за картину “Циганка ворожка”.

В цьому ж році Шевченко створив 8 художніх творів, між ними “Циганка ворожка” і ілюстрацію до твору К. Ф. Рилєєва “Войнаровський”.

В цьому ж році написав 5 поезій, між ними “Гайдамаки” і “Черниця-Мар’яна”.

1842 р.

ПОДОРОЖ ДО ШВЕЦІЙ

Шевченко створив в цьому році 6 художніх творів, між ними “Катерина”, і “Гамалія” та виконав ілюстрації до твору Г. Квітки-Основ’яненка “Сотниківна”, до свого твору “Сліпа” і до Гоголевого “Тараса Бульби” (зустріч Т. Бульби з синами).

Десь у другій половині жовтня або на початку листопада 1842 р., Шевченко виїхав з Петербургу кораблем до Швеції і Данії. Їздив з товаришом по Академії і земляком Боришпольцем. Їдучи кораблем до Штокгольму скомпонував свого “Гамалію”. Під час тієї подорожі тяжко захворів.

ВЕРШИНИ ТВОРЧОСТІ ПОЕТА (Роки 1843-46)

1843 р.

27 лютого видано цензурний дозвіл на видання творів Шевченка під назвою “Чигиринський Кобзар і Гайдамаки”.

В травні цього року Шевченко виїхав з Петербурга у свою першу подорож в Україну. Перша його

зупинка була в Качанівці, на Чернігівщині в маєтку українського поміщика Г. Тарновського.

В червні т. р. Шевченко побував в Києві, де познайомився з М. Максимовичем та П. Кулішем. В другій половині червня поїхав він з Києва на Полтавщину до Є. Гребінки, який жив на хуторі Убіжище, Пирятинського повіту.

В липні Шевченко гостює у О. Чужбинського в селі Ісківці Лубенського повіту, на Полтавщині, і відвідує в селі Ковалівка О. Капніста, сина відомого українського політика і письменника, автора “Оди на рабство” і комедії “Ябеда”.

В цьому ж році Шевченко створив коло 52 художніх творів, між ними один свій автопортрет і гальванографію “Король Лір” — ілюстрацію до однойменного твору В. Шекспіра.

В цьому ж році написав “Розриту могилу”.

В літі Шевченко подорожує по Україні, побував на острові Хортиця, де колись була Запорізька Січ.

В жовтні і в листопаді Шевченко перебуває в місті Яготині (на Полтавщині) у Репніних, де на замовлення Тарновського і Капніста виконує дві копії з портрета князя Репніна (оригінал намальований швейцарським художником Горнунгом).

Під час побуту Шевченка в Яготині в нього закохалась дочка князя Репніна княжна Варвара.

В цьому ж році Шевченко познайомився з видатним актором М. С. Щелкіном, з яким заприятелював.

1844 р.

В лютому Шевченко виїхав з України до Петербургу через Москву, де пробув один тиждень і зустрівся з М. Щепкіним та О. Бодяньським.

2 липня закінчив писання великої поеми “Сон” (У всякого своя доля). Вперше надруковано її окремо брошуркою у Львові в 1865 році (вид. К. Климковича). Ця поема у великій мірі спричинила заслання Шевченка до Центральної Азії.

В цьому році Шевченко написав 8 поезій, між ними “Сон” (так зв. великий), і “Чигирин”.

1845 р.

22 березня Академія мистців видає Шевченкові атестат на звання вільного художника.

При кінці березня Шевченко виїхав з Петербурга через Москву до Києва у свою другу подорож в Україну.

Весною і осінню цього ж року Шевченко перебуває в селі Мар'їнське на Полтавщині (Миргород-



Маєток Тарновських на Чернігівщині в якому побував Т. Шевченко в часі своїх поїздок в Україну.
(Малюнок О. М. Кунявіна).

В цьому році видано “Чигиринський Кобзар” і “Гайдамаки”.

В цьому році Шевченко видав альбом офортів під назвою “Живописна Україна”, куди увійшли: “У Києві”, “Видубецький монастир в Києві”, “Казка” (Солдат і смерть), “Судня рада”, “Старости”, “Дари в Чигирині”. Крім того створив 4 живописні твори.

ський повіт). Жив він у поміщика О. Лук'яновича. Малював портрети і краєвиди.

В днях 20-23 липня перебуває в місті Ромнах на Полтавщині. Побував на Ільїнському Ярмарку, який називав “знаменитим торжищем”. Того самого місяця був у Полтаві, де оглядав і змалював

будинок І. Котляревського і Воздвижений монастир.

Два тижні в місяці серпні гостював в місті Переяславі в лікаря А. Козачковського.

19 серпня в Козачковського відбувся літературний вечір, на якому був присутній і Шевченко.

Других два тижні серпня прожив у селі Потік на Київщині у Я. В. Тарновського.

У вересні Шевченко гостює у своїх рідних у селі Кирилівці, відвідує сестру Катерину, заможем Красицьку, в селі Зелена Діброва.

26 вересня Шевченко був "на меду" у свого односельчанина Г. Бондаренка. При кінці вересня, погостювавши в Кирилівці, Шевченко відвідує Київ, звідки вирушає до Миргорода.

10 жовтня в селі Мар'їнське, Шевченко написав поему "Іван Гус", що була вперше надрукована в "Основі" 1861 року.

16 жовтня в тому самому селі написав поему "Невольник".

21 жовтня написав вірш "Стоїть в селі Суботові".

В жовтні, перебуваючи в Миргороді написав містерію "Великий Льох".

При кінці жовтня хворий Шевченко прибув до Переяслава і жив у лікаря А. Козачковського біля двох місяців.

13 листопада Шевченко, перебуваючи в Переяславі, написав поему "Кавказ".

10 грудня Археографічна комісія в Києві винесла офіційне рішення про затвердження Шевченка співробітником цієї комісії.

14 грудня в селі "В'юнища (Пе-

реяславського повіту) Шевченко написав своє "Посланіє".

17 грудня в тому самому селі написав вірш "Холодний Яр".

25 грудня у Переяславі написав свій "Заповіт".

В цьому ж році Шевченко створив коло 30 живописних творів, між ними два свої автопортрети.

В цьому ж році Шевченко, неначе той легендарний старогрецький герой Антей, діткнувши своїми стопами рідну землю, створив 14 поетичних творів, між ними одні з найсильніших в його поетичній спадщині.

1846 р.

До 16 лютого з О. Чужбинським був на Ярмарку в Лубнях, звідки вирушили на Ніжин (через Пирятин і Прилуки). У Прилуках Шевченко допоміг гасити пожежу і рятувати майно убогої єврейської сім'ї.

Від 17-23 лютого Шевченко з О. Чужбинським перебувають у Ніжині, де їх із захопленням вітали.

З 24 лютого і увесь березень Шевченко перебуває у Чернігові з Чужбинським, де змальовує пам'ятки старовини.

В другій половині квітня Шевченко виїхав із Середнева до Києва. Оселився в готелі на Хрещатику, а потім на Козиному болоті в будинку Житецького, в якому приміщується тепер музей ім. Т. Шевченка. В тому часі перший раз зустрічає М. Костомарова і читав йому недруковані твори.

В цьому ж місяці Шевченко разом з археологами виїхав з Києва у Васильківський повіт, де брав участь у розкопках могили Пере-

пет (біля Фастова), зробивши кілька малюнків.

5 липня — дата листа від Вартоломея Шевченка, який застерігає поета про неприємності, що можуть виникнути від розповсюдження його революційних творів.

19 липня розкопи могили Перепет були припинені. Шевченко повертається до Києва, де написав вірш “Лілея”. В Києві був теж написав 9 серпня вірш “Русалка”.

(Це мабуть одинокі поезії Шевченка написані в Києві).

Літом, перебуваючи в селі Марківці, Козелецького повіту на Чернігівщині у Катериничів, робить кілька портретів з членів тієї родини.

21 вересня Шевченко одержав з канцелярії Київського генерал-губернатора документ про відрадження його за завданням Археографічної Комісії.

3 жовтня Шевченко побував у Кам’янці Подільському і записав від Чуйкевича народні твори “Пісня про Кармелюка”, та “Пливе щука з Кременчука”.

20 жовтня Шевченко побував в Почаєві на Волині. Перебуваючи там, намалював “Почаївську Лавру з півдня”, “Почаївську Лавру з заходу”, “Собор Почаївської Лаври”, “Вид на околиці з тераси Почаївської Лаври”.

27 листопада Шевченко подав заяву на ім’я попечителя Київського учбового округу Траскіна про зарахування його на посаду вчителя малювання при Київському університеті.

25 грудня на квартирі М. Гулака на Андріївському спуску у Києві

відбулося засідання Кирило-Методіївського брацтва, у якому брав участь і Шевченко.

В цьому ж році Шевченко створив коло 37 художніх творів, між ними гарний портрет Горленкової.

АРЕШТ І ЗАСЛАННЯ

1847 р.

22 січня в селі Оленівці (Борзенського повіту) Шевченко був дружною на вінчанні П. Куліша з О. Білозерською (Ганна Барвінок). В цей же день був Шевченко на їхньому весіллі на хуторі Мотронівка і співав свої улюблені пісні: “Зіронуку”, “У Києві на риночку”, “Ой горе, горе, який я вдався”, “Де ж ти доню барилася”.

21 лютого вийшло розпорядження міністра народньої освіти Уварова про затвердження Шевченка на посаду вчителя малювання в Київському університеті “в характері проби на один рік”.

28 лютого провокатор О. Петров зробив донос про існування таємного політичного товариства у Київському університеті (Кирило-Методіївське брацтво).

17 березня київський генерал-губернатор Бібіков, спираючись на донос провокатора Петрова, передав 3-му відділові (так званій охоранці) повідомлення про існування в Києві таємного словянського товариства (Кирило-Методіївського брацтва) і про поширення творів Шевченка.

22 березня шеф жандармів Орлов в Петербурзі дав розпорядження Київському генерал-губернаторові заарештувати і доставити в Петербург М. Костомарова, І. Посяду, О. Марковича, О. Тулу-

ба, Ю. Андрузького і Т. Шевченка.

До кінця березня і в перші дні квітня йде жива переписка у справі розшуку Шевченка, щоб його арештувати.

4 квітня Шевченко виїхав до Києва з села Бігачі (на Чернігівщині). Перебуваючи там, він намалював портрет Є. Кейкуатової (один з найкращих портретів, що їх намалював Шевченко).

6 квітня арештовано Шевченка в супроводі квартального наглядача Гришкова і одного жандарма відправлено з Києва до Петербурга.

Того самого дня Шевченко, якого везли під вартою, зустрівся у Броварах під Києвом з матір'ю та нареченою М. Костомарова.

17 квітня видано довідку 3-го відділу (охранки) про прибуття



Арешт Т. Шевченка 5 квітня 1847 року на Дніпрі перед Києвом (образ Чумака 1939 р.).

Перед 5 квітня Шевченко передає А. Міцкевичу рукопис своєї поеми "Кавказ" через учасника Кирило-Методіївського брацтва М. Савича, який вручив твір польському поетові в Парижі.

5 квітня російські жандарми арештували Шевченка при переправі через Дніпро біля Києва.

до Петербурга Т. Шевченка та про розгляд відібраних у нього паперів; вказується на обурливий зміст творів Шевченка, зокрема відібраної в рукописі поеми "Сон".

21 квітня відбувся перший допит Шевченка в охранці. Йому було поставлено 22 запитань, на які

він відповідав сміливо і з гідністю.

В цей день у журналі охранки зроблено такий запис: "Художник Шевченко закінчив свої відповіді, але його зізнання ані трішки не вияснюють справи. На всі головні запити про словянське товариство, про його членів і їх задуми, він відповідав рішучо, що нічого про це не знає".

3 травня Київський цивільний губернатор І. Фундуклей надіслав Київському генерал-губернаторові Д. Бібікову речі Шевченка, відібрані від нього під час арешту. Між тими речами були: 6 портфелів, пакет з рисунками і записками, одна шкатулка з кистями, олівцями, старими монетами, три пістолети, з котрих один з двома дулами, розібраний.

15 травня відбулась в охранці очна ставка Шевченка із арештованим wraz з ним Ю. Андрузьким. Андрузький при тій очній ставці (конфронтації) сказав про Шевченка, що він належить до непоміркованої партії і що його головне правило таке: "хто вірний цареві, той падлюка".

19 травня ув'язнений у казематі охранки, Шевченко з-за ґрат побачив на подвір'ї тюрми матір Костомарова, що йшла на побачення до ув'язненого сина і написав вірш "Веселе сонечко ховалось".

26 травня, шеф жандармів, О. Орлов, подав цареві Миколі І. рапорт про "Україно-Словянське Товариство (Методіївське брацтво) визначивши покарання учасникам.

Про Шевченка зазначалось, щоб його, як обдарованого міцною будовою тіла, призначити рядовим

солдатом в окремий Оренбурський корпус під найсуворіший нагляд "за складання підбурюючих, найбільш зухвалих віршів".

Цар Микола І-ий затвердив цей вирок й ще зробив власноручно таку дописку. "Під найсуворіший нагляд, із заборонаю писати і малювати".

30 травня обвинуваченим у справі Кирило-Методіївського брацтва оголошено конфірмацію, тобто вирок. Шевченко мужньо зустрів цей жорстокий, катівський вирок. Побачивши упавшого духом Костомарова, Шевченко сказав: "Не журись, Миколо, ще колись житимемо в купі".

В цей день Шевченка передано з каземату охранки до військового міністерства wraz з пакетом, в якому були його речі, і коверту з грішми, що були його власністю. В коверті було 354 карбованці і 62 копійки сріблом. Про цей день згадує Костомарів у своїх споминах:

"30 травня вранці, глядячи з вікна (тюрми), я побачив, як виводили Шевченка, що сильно заріс бородою, і садовили його в наймлену карету wraz з озброєними жандармами".

Того ж дня Шевченко написав присвячений своїм співтоваришам в тюрмі вірш "Чи ми ще зійдемося знову".

Того ж дня Шевченко в супроводі фельд-егера Віддера від'їхав з Петербургу до Оренбургу.

Того ж дня шеф жандармів, О. Орлов, вислав розпорядження Київському генерал-губернаторові Д. Бібікову про заборону творів Шевченка і про нагляд за тими, хто прихильно ставиться до

малоросійської (української) старовини.

Під час ув'язнення від 17 квітня до 30 травня Шевченко написав такі поезії: "Ой одна я, одна", "За байраком байрак", "Мені однаково чи буду", "Не кидай матері", "Чого ти ходиш на могилу", "Ой три шляхи широкі", "Садок вишневий коло хати", "Рано-вранці новобранці", "В неволі тяжко", "Косар". Разом 10 поезій.

9 червня Шевченка в 11 годині дня доставлено в Оренбург. Подорож тривала всього 8 днів і під час неї загинув лише один кінь.

Тогож дня в салдатській казармі Шевченка відвідав Ф. Лазаревський, заставши його на нарах за читанням.

10 червня, розпорядженням командира Оренбурського корпусу і військового губернатора В. Обручова, Шевченка приділено рядовим салдатом до 5 батальйону того ж корпусу, що знаходився в місцевості Орську.

22 червня Шевченко під командою поручника Почемева прибув до Орська. Подорож тривала 8 днів тобто стільки, скільки подорож з Петербурга до Оренбурга.

25 червня на Т. Г. Шевченка складено формальний список і занесено під ч. 191 до реєстру 5 батальйону. Визначено зріст — 2 аршини і 5 вершків та внесено інші ознаки і відомості про Шевченка, як рядового солдата.

4 липня в німецькій газеті "Авгсбургер Альгемайне Цайтунг" надруковано повідомлення про

арешт учасників Кирило-Методіївського брацтва.

В ділянці живопису Шевченко виконав в цьому році лише ілюстрацію до своєї поеми "Відьма".

В цьому році Шевченко написав 29 поезій, з того коло 18 на заслання, між ними такі більш відомі: "Мені тринадцятий минало", "Іржавець", "Чернець", "Хустина", і "Москалева криниця".

1848 р.

18 лютого княжна Варвара Репніна звернулася до шефа жандармерії, О. Орлова, з проханням клопотатись про дозвіл Шевченкові малювати.

25 лютого Шевченко почав писати листа до княжни В. Репніної, якого писав продовж чотирьох ночей. В листі розказує, яку втіху дав їй лист до нього, як це йому нагадало Україну і принесло полегшу. Описує тяжкі умови життя на заслання, просить писати йому і прислати книги. Описує ніч у солдатській казармі, освітленій одною свічкою, біля якої він пише листа. Сповіщає про поганий стан здоров'я, зокрема про погіршення зору. Просить прислати йому свячену воду.

6 березня Шевченко, перебуваючи в Орській кріпості, одержав від А. Лизогуба скриньку з малярським приладдям.

8 травня рядового солдата Т. Шевченка включено до списку осіб, що відправляються в Раїмське укріплення з науководослідною експедицією капітан-лейтенанта О. Бутакова.

11 травня обоз, що складався з 1,500 башкирських однокінних підвод, під прикриттям роти (сотні)

піхоти, до якої входив і Шевченко, вирушає в похід з Орська на Раїм.

19 червня вранці обоз наукової експедиції Бутакова прибув до укріплення Раїм. Обоз був в дорозі 33 дні. В часі тієї подорожі Шевченко виконав цілий ряд малюнків.

З 20-го червня до 24-го липня в укріпленні Раїм Шевченко жив у кибітці (возі накритім полотняною будою) з О. Макшеевим і намалював його портрет.

25 липня о 7 годині вечора Шевченко у складі залоги с у д н а "Константин" (всього 27 осіб) відправився з Раїма по ріці Сир-Дарі по Аральському морі. Ця перша експедиція Бутакова закінчилась 5 жовтня 1848 року.

20 листопада, командант Аральської експедиції О. Бутаков, закінчивши її, організував на Кос-Аралі облогу на тигра, який наробив багато шкоди на острові і загрожував життю людей. Тигра вбито. Шевченко був свідком тієї експедиції і виконав малюнок "Тигр".

В цьому ж році, головню в часі Аральської експедиції Шевченко виконав коло 65 художніх творів.

В цьому ж році написав 56 поезій. Перебуваючи на Кос-Аралі від 27-29 липня, а потім з 23 вересня до 24 грудня, Шевченко написав цілий ряд віршів, між ними такі більш відомі: "Царі", "Марина", "Пророк", "Швачка", "У тієї Катерини", "Якби мені мамо намисто", "Титарівна", "Чума".

1849 р.

При кінці січня т. р. Шевченко по-

вернувся з Аральської експедиції Бутакова назад до укріплення Раїм.

6 травня наукова експедиція Бутакова вибирається вдруге в дослідну подорож по Аральському морі. Шевченко знову бере участь, як рисувальник, в тій експедиції. Вона закінчилась 22 вересня.

1 листопада Шевченко і Бутаков прибули до Оренбурга, де Шевченко мав викінчити різні риси і малюнки зроблені під час Аральської експедиції. Йому до помочі приділено польського засланця Бр. Залеского, з яким Шевченко здружився.

В Оренбурзі Шевченко жив з початку на квартирі Лазаревського, а потім у будинку К. Герна, на передмісті Оренбурга, Нова Свобода.

До Шевченка, який жив у К. Герна, часто заходили Ф. Лазаревський та С. Левицький. З ними він співав українських пісень. Часто бував Шевченко на квартирі Ф. Лазаревського та бував в гостях у своїх знайомих політичних засланців-поляків Залеского, Сераковського, Станевича, які влаштували на його честь вечір.

28 листопада Б. Залеский повідомляє в листі до Венжиновського, що Шевченко тяжко хворий.

12 грудня шеф жандармів, О. Орлов, повідомляє командира Оренбурського окремого корпусу В. Обручова про те, що цар дозволяє зняти з Шевченка заборону на малювання.

В цьому році Шевченко створив коло 85 художніх творів.

В цьому ж році написав 18 поезій, між ними такі більш відомі:

“Сотник”, “У нашім раї на землі” (Матері), “На Великдень, на соломі”.

НАЙТЯЖЧІ РОКИ ЗАСЛАННЯ

1850 р.

22 квітня прапорщик М. Ісаєв зробив донос про те, що Шевченко порушує волю царя: ходить в цивільному одязі, малює і пише вірші.

В наслідок того доносу заряджено слідство і заслано Шевченка до Ново-Петровської кріпості,

го корпусу, щоб Шевченка відставити назад до Орської фортеці.

1 червня Шевченко прибув з Оренбурга до Орської фортеці і був приділений до батальйону ч. п'ять.

27 червня почалось проти Шевченка формальне слідство в наслідок доносу прапорщика Ісаєва.

2 вересня, як вислід слідства, було підписане розпорядження командира Оренбурського окремого корпусу про перенесення Шевченка з Орської фортеці до далекої віддаленої Новопетров-



Шевченко на засланні
(Малюнок К. М. Устияновича, що знаходиться у Львівському державному музеї українського мистецтва).

де він перебув найтяжчі роки свого заслання.

Того ж дня вночі зроблено обшук на квартирі Шевченка і забрано кореспонденцію, малюнки, цивільний одяг і інші речі.

23 квітня Шевченка викликано в так зване караульне приміщення і посаджено під арешт.

12 травня видано розпорядження штабу Оренбурського окремо-

ської фортеці і приділення його до батальйону ч. 1.

8 жовтня з Уральська Шевченка відправлено човном в супроводі унтер-офіцера Булатова до Гур'єва, звідки морським байдаком мав бути відправлений до Новопетровська.

14 жовтня Шевченко прибув до Гур'єва. На вулиці в Гур'єві Шевченко підняв вербову палицю,

привіз її до Новопетровська і посадив на гарнізонному городі. Згодом з неї виросла верба.

17 жовтня Шевченко прибув до Новопетровська, де був зарахований в четверту роту першого батальйону, якою командував штабскапітан Потапов. Командантом Новопетровського укріплення був майор А. П. Маєвський.

З 26 до 29 грудня Шевченко виконував роль Разположенського з п'єси О. Островського "Свои люди — сочтемся" (свої люди — порозуміємось), яку ставив у Новопетровську самодіяльний військовий драматичний гурток створений за участю Шевченка.

В цьому році Шевченко створив коло 11 художніх творів, в тому 3 автопортрети.

В цьому ж році Шевченко написав 12 віршів, між ними такі більш відомі: "Лічу в неволі дні і ночі", "Петрусь" (поема), "Якби ви знали паничі", "Огні горять, музика грає".

1851 р.

30 квітня Шевченко дістає грошову нагороду за участь в Аральській експедиції в 1848-49 роках у висоті 5 карбованців сріблом.

За 1851 рік збереглося дуже мало документів про життя Шевченка в Новопетровській кріпості. Відомо, що літом того ж року він брав участь у геологічній експедиції, що досліджувала поклади кам'яного вугілля на півострові Манчишлак.

В цьому році, у зв'язку з тією експедицією Шевченко створив понад 80 малюнків і рисунків, в тому два автопортрети.

В цьому році Шевченко не напи-

сав ні одного вірша. Це наслідок строгого нагляду за ним.

Теж у наступних роках 1852, 1853, 1854, 1855 і 1856 Шевченко не написав ні одного вірша. Самітньо в тій духовій пустелі, в якій мусів жити Шевченко, стоїть коротенький вірш:

"Мій Боже милий, знову лихо..." написаний мабуть в 1954 році з приводу Кримської війни.

Під тим роком із знаком запиту, що до дати поміщений цей вірш в советським виданні "Кобзаря" з 1957 року.

В тих роках писав Шевченко лише повісті російською мовою.

1852 р.

1 липня т. р. Шевченко написав листа до Семена Артемовського (автора "Запорожця за Дунаєм"), в якому дякує за 20 карбованців присланих йому, згадує спільних знайомих у Петербурзі і вільне життя до заслання, скаржиться на своє безнадійне становище і на те, що відстав від новин, літератури і мистецтва.

Взагалі ж цілий 1852-ий рік сирій і одноманітний в тодішньому життю Шевченка. З документів Новопетровської фортеці відомо тільки, що в тому році відбув коло 63 "караулів" тобто відбував варту.

В цьому році створив лише один художній твір, а саме намалював портрет М. Савичева.

1853 р.

В січні того року помер командант Новопетровського укріплення А. Маєвський. Шевченко зробив з нього малюнок "Коло небіжчика".

В квітні т. р. до Новопетровська

прибув новопризначений командант укріплення І. Усков з дружиною і дитиною, з якими заприятелював Шевченко.

15 червня Шевченко написав листа до С. Артемовського: дякує за листа від нього і 10 карбованців грошей присланих йому, скаржиться на тяжке життя в неволі, повідомляє, що почав займатися скульптурою, просить допомогти йому в цьому через спільних знайомих у Петербурзі, іронізує над своїм становищем салдата.

Датою 1852 р. позначена повість Шевченка "Княжна" писана російською мовою.

В цьому році створив Шевченко три художні твори.

1854 р.

28 жовтня начальник артилерії Оренбурського округу генерал-майор Фрейман, відвідавши Новопетровське укріплення, зробив подання до командира Оренбурського корпусу, щоб Шевченкові за добре справування надати звання унтер-офіцера. Того подання не узгоджено і Шевченко залишився рядовим солдатом.

28 листопада Шевченко почав писати російською мовою повість "Музика".

В цьому році Шевченко створив коло 13 художніх творів, в тому кілька портретів і один автопортрет.

1855 р.

15 січня Шевченко закінчив писати повість "Музика".

24 січня почав писати повість "Нещасний", яку закінчив 20 лютого.

18 лютого помер цар Микола

І-ий, що післав Шевченка на заслання.

25 березня Шевченко почав писати повість "Капітанша".

Перед 27 березня в Новопетровську одержано наказ майора Львова (команданта першого батальйону), щоб добре муштрували Шевченка і зробили з нього зразкового "фронтовика".

27 березня 1855 р. оголошено маніфест царя Олександра II-го про помилування політичних засланих. Олександр II-ий викреслив Шевченка зі списку помилуваних осіб.

12 квітня Шевченко написав листа до Ф. Толстого, віцепрезидента Академії мистців, в якому просить поклопотатися про звільнення його зі заслання, де він карється вже вісім років.

В травні т. р. Шевченко одержав листа від художника М. Осипова написаного на доручення віцепрезидента Академії мистецтв Ф. Толстого з повідомленням про те, що вже зроблено початок у справі звільнення його зі заслання.

10 червня почав писати повість "Близнюки" (російською мовою), яку закінчив писати 20 липня.

В цьому році Шевченко намалював свій одинокий малюнок "Молитва матері".

1856 р.

25 січня Шевченко почав писати повість "Художник" (російською мовою).

16 квітня Шевченко одержав листа від А. Толстої, в якому подається надія на близьке звільнення зі заслання.

26 серпня оголошено амністію політичних засланих у зв'язку з коронацією Олександра II-го, але

Шевченка обминули і цього разу.

30 листопада Шевченко закінчив писати першу частину повісті "Прогулька з приємністю і не без моралі" (російською мовою).

В цьому році Шевченко створив коло 12 художніх творів, між ними "Робінзон Крузо", "Самаритянка", "Умираючий глядіатор".

ЗВІЛЬНЕННЯ З ЗАСЛАННЯ

1857 р.

1 травня цар Олександр II-ий дав дозвіл на повернення Шевченка зі заслання з тим, що йому не вільно мешкати ні в Петербурзі, ні в Москві.

28 травня вийшло розпорядження команданта Оренбурського окремого корпусу В. Перовського про звільнення Шевченка від військової служби, про заборону жити в столицях і про нагляд за ним.

12 червня Шевченко зробив окремий зошит і почав писати свій "Журнал" (дневник).

27 червня Шевченка без всякої провини, на розпорядження п'яного офіцера Кампіньоні, посаджено на гаупвахту, звідки звільнили його за наказом команданта тільки на другий день.

30 червня Шевченко, готуючись в дорогу, придбав чайник, чаю і цукру і мріє про подорож Волгою.

21 липня підпоручник М. Бажанов в 11 годині ранку привітав Шевченка з волею.

24 липня капітан Є. Косарєв сказав Шевченкові про те, що він оголосив наказ по півбатальйону про звільнення його від солдатчини.

26 липня цілий день і половину ночі провів Шевченко за складанням листа-подяки Ф. П. Толстому за клопотання про звільнення з за-

слання. Листа підписав вперше після неволі "художник Т. Шевченко".

30 липня разом з А. Обеременком, земляком, що враз з ним служив в першому батальйоні, Шевченко пішов на прощальну прогулянку в балку.

1 серпня комендант Новопетровського укріплення І. Усков видав Шевченкові квиток на право проїзду до Петербурга, на що не мав виразного дозволу і з чого згодом виникли різні клопоти і непорозуміння.

2 серпня о 9-ій годині вечора Шевченко залишив Новопетровське укріплення і човном вирушив з рибалками до Астрахані.

5 серпня по тридневній подорожі о год. 5-ій вечора Шевченко прибув до Астрахані. Ждучи на пароплав, Шевченко пробув в Астрахані 15 днів. За той час оглядав місто, яке зробило на нього пригнічуюче враження, познайомився там з різними людьми. Часто заходив до місцевої бібліотеки.

22 серпня Шевченко виїхав з Астрахані до Нижнього Новгороду на пароплаві "Князь Пожарський".

31 серпня, проїжджаючи через місто Саратов, Шевченко відвідав там матір М. Костомарова і передав їй свого вірша "Н. М. Костомарову".

6 вересня Шевченко записав у своєму "Журналі", що місто Самара, через яке він переїздив, йому не сподобалося.

13 вересня під час зупинки пароплава в Казані, Шевченко оглядав це місто і розшукував в університеті студентів Посяду і Андрузького, що разом з ним притягались у

справі Кирило - Методіївського брацтва. Обурився прилюдним провадженням на страту засудженого.

20 вересня в 11-ій годині дня Шевченко прибув до Н. Новгороду й зараз почав оглядати місто, яке йому не подобалося.

22 вересня під час побуту в Н. Новгороді читав історичну монографію М. Костомарова під наголовком "Богдан Хмельницький".

1 жовтня Шевченка відвідали на його квартирі в Н. Новгороді поліцмайстер П. Лапа та медик Гартвіг і засвідчили затяжну хворобу у нього.

13 жовтня Шевченко побував в Н. Новгородському театрі, де йому дуже сподобалась увертюра з "Вільгельма Теля" і гра молодої артистки Катерини Борисівни Піунової, в яку Шевченко згодом влюбився.

10 листопада одержав від П. Куліша його "Чорну Раду" і два томи "Записок о южной Руси".

12 листопада Шевченко пише листа до свого приятеля театрального артиста М. Щепкіна, в якому сповіщає про затримку його поліцією в Н. Новгороді: "Тепер я в Нижнім Новгороді, на волі, — на такій волі, як собака на прив'язі".

5 грудня в листі до Куліша, Шевченко дякує йому за "Чорну Раду" і просить розшукати рукопис "Івана Гуса" та ставить питання про видавання журналу.

В днях від 5 до 8 грудня Шевченко писав в Н. Новгороді поему "Неофіти", яку вирішив присвятити М. Щепкінові.

14 грудня Шевченко був на балю-маскараді в Н. Новгороді в то-

варистві місцевої артистки Ганни Дмитрівни.

20 грудня в Н. Новгороді Шевченко брав участь в театральній пробі і, як художник, керував освітленням живих картин.

24 грудня приїхав до Н. Новгороду М. С. Щепкін, щоб відвідати Шевченка. Того ж дня Шевченко присвятив йому свою поему "Неофіти".

29 грудня президент Академії мистецтв написав до міністра імператорського двора прохання, щоб той дозволив Шевченкові поселитись в Петербурзі.

При кінці грудня під час побуту в Н. Новгороді Шевченко написав поему "Юродивий", що була вперше надрукована в 1901 р. в "Записках Наукового Товариства ім. Шевченка" у Львові.

В цьому році Шевченко створив коло 44 художніх творів, з того коло 15 в Новопетровську, а решту по дорозі з Астрахані до Н. Новгороду і в самому Н. Новгороді. З того року походить три його автопортрети.

В цьому ж році написав три поеми: "Москалева Криниця" (перерібка), "Неофіти", і "Юродивий".

1858 р.

1 січня під час побуту в Н. Новгороді Шевченко зустрів Новий Рік у родині Брилкіних, з якими познайомив молоду артистку К. Піунову, в яку був залюблений. Вранці пішов послухати утреню, але: "дячки з похмілля так розпучливо співали, що я закрити вуха і вийшов з церкви" — відмічує Шевченко.

19 січня був у театрі, милувався К. Піуновою у ролі Тетяни в п'єсі

І. Котляревського “Москаль Чарівник”.

1 лютого в “Нижегородских Губернских Ведомостях” появилася рецензія Шевченка на гру К. Піунової та інших артистів.

5 лютого цар Олександр II-ий дав дозвіл жити Шевченкові в Петербурзі з умовою, що за поетом буде встановлено суворий поліцейний нагляд.

14 лютого, закінчивши переписування другої частини свого “Матроса”, Шевченко зробив таку замітку:

“Переписування — це одна з найпоганіших робіт, яку я колинебудь робив. Вона рівняється солдатській муштрі”.

21 лютого під час побуту в Н. Новгороді почав переписувати для друку свої поезії з 1847 до 1858 р.

7 березня з півдня до півночі прощався з нижегородськими друзями. Останній тост випив за здоров’я своєї заступниці Анастазії Іванівни Толстої, дружини віцепрезидента Академії мистців Федора Петровича Толстого.

8 березня закінчив редагувати вірш “Хустина” і о 3-ій годині дня залишив Н. Новгород, де прожив близько пів року і виїхав до Москви.

9 березня приїхав до міста Владимира, де на поштової станції зустрів О. Бутакова, під якого командою відбув експедицію по Аральським морі. В дорозі простудився і захворів на запалення лівого ока.

10 березня в 11 годині вечора прибув до Москви і зупинився на ніч у готелі.

11 березня о 7 годині ранку пішов до М. Щепкіна, який жив “у

Старого Пимена в домі Щепотьевої”. Тут Шевченко і оселився.

12 березня хворого Шевченка відвідали два лікарі.

14 березня опрацьовував вірш “Ще як були ми козаками”, написаний в перший рік заслання.

15 березня почав видужувати. Щепкін запросив для Шевченка співачку Грекову, але її спів йому не подобався. Вона не вмiла передати українську пісню.

17 березня вечором відвідав тихцем давно небаченого свого друга княжну Варвару Репніну. Вона була пририта його тодішнім зовнішнім виглядом. Він був тоді зломаний недавно відбулим засланням. Виглядав старо із довгою сивючою бородою. Це було останнє їх побачення.

20 березня Шевченко оглядав Москву й побував на Кремлі.

25 березня М. Максимович улаштував на честь Шевченка парадний обід, на якому було багато визначних гостей.

26 березня, попрощавшись із Щепкіним, Шевченко о 2-ій годині дня залишив Москву і залізницею відїхав до Петербурга.

27 березня о 8 годині вечора приїхав Шевченко до Петербурга і зупинився на квартирі свого друга, Михайла Матвійовича Лазаревського.

28 березня Шевченко гостював у свого друга співака і композитора С. Артемовського і зустрівся з графом Ф. П. Толстим і з його дружиною, які допомогли у звільненню Шевченка із заслання.

31 березня з художником О. Лукашевичем оглядав галерію образів Ермітаж, нове приміщення якої

йому не сподобалось: “Блеск і розкіш, а краси мало”. В цьому величавому храмі мистців, сильно відбилась важка касарняна лапа лихої пам’яті тресованого ведмедя (тобто царя Миколи І).

6 квітня Шевченко мусів явитись у Петербурського обер-поліцмайстра П. Шувалова, зголосити свій приїзд тому, що находився під поліційним наглядом.

12 квітня у віцепрезидента Академії мистців Ф. П. Толстого відбувся парадний обід в честь повернення Шевченка зі заслання.



С. Гулак-Артемівський, співак і композитор, друг Шевченка.

21 квітня був у театрі і був очарований грою Семена Гулака-Артемівського.

28 квітня дістав в подарунку від Сошальського стінного годинника і термометер — необхідні приладдя до гравірування.

7 травня гостював у С. Артемівського, слухав його дуети з учнем якого той вчив співати.

13 травня замовив мідяну дошку для гравірування.

12 червня, в день народження М. Лазаревського, Шевченко подарував йому рукопис свого “Журналу”.

13 червня написав вірш “Сон” (На панщині пшеницю жала), який в липні післав як подарунок Марку Вовчку.

27 жовтня Шевченко написав листа до шефа жандармів В. Долгокурова з проханням вивести дозвіл у царя на друкування своїх творів.

10 листопада відбувся перший виступ славнозвісного негритянського актора Олдріджа на Петербурській сцені. Його грою Шевченко був захоплений.

6 грудня в листі до М. Щепкіна висловлює радість, що не одружився з К. Піуновою. В тому листі з захопленням повідомляє про гостинні виступи Олдріджа: “У нас тепер африканський актор. Чудеса вирабляє на сцені. Живого Шекспіра показує”.

З А. Олдріджем Шевченко познайомився особисто в родині Ф. Толстого на початку грудня.

25 грудня Шевченко намалював портрет А. Олдріджа, з якого згодом зробив також офорт.

В цьому році Шевченко створив коло 45 художніх творів, між ними: свій автопортрет, портрети Щепкіна і Олдріджа, “Притчу про виноград” і “Святу Родину”.

В цьому ж році Шевченко написав 8 поезій, між ними: “Доля”, “Муза”, “Слава”.

ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ

1859 р.

23 січня Шевченко одержав з о-

хранки свій портфель з малюнками, що були відібрані в нього під час арештування в 1847 р.

24 січня Шевченко познайомився з Марком Вовчком і зустрівся з Ганною Барвінок (О. Кулішевою).

При кінці січня Шевченко познайомився із визначним російським письменником І. Тургеневим, якому показував свою "захаявну книжку" (зшиток, в якому на засланню скрито записував вірші).

17 лютого написав вірш "Марку Вовчку", який присвятив "На пам'ять 24 генваря 1859", тобто на пам'ять дня, в якому познайомився з Марком Вовчком.

16 квітня Шевченко подав до правління Академії мистців заяву з проханням удостоїти його званням академіка за гравірування.

5 травня Шевченко подав заяву до правління Академії мистців про видачу йому документа для виїзду у Київську, Чернігівську і Полтавську губернії.

25 травня Шевченкові видано квиток на виїзд в Україну реченцем на 5 місяців і того ж дня Шевченко виїхав з Петербурга в свою третю і останню подорож в Україну.

27 травня петербурський оберполіц-майстер написав письма до Чернігівського і Київського генерал-губернаторів про встановлення за Шевченком суворого поліцейного нагляду під час перебування його на Чернігівщині і Київщині.

В днях 6 до 9 червня Шевченко гостює в Лебедині.

12 червня пів дня перебуває в Переяславі у лікаря Козачковського, а по обіді враз з Козачковським вирядились у Козинці до Дніпра, де влаштували рибалку.

15 червня вийшло розпорядження начальника Київської губернії городничим і земським ісправникам (тобто місцевим поліцейним урядовцям) губернії про встановлення за Шевченком суворого поліцейного нагляду під час перебування його на Київщині.

28 червня Шевченко прибув до Корсуня.

В днях від 28 до 30 червня Шевченко був у селах Кирилівка і Моринці. В Кирилівці він гостював у брата Микити, що жив у старій батьківській хаті, та у сестри Ярини, яка в тому часі повдовіла. Зустрічався з односельчанами, з окрема з Т. Гончаренком та Г. Бондаренком.

10 липня Шевченко, перебуваючи в Межирічі, оглядав для садиби собі місцевість, біля села Пекарі в присутності Вольського, Козловського, Хилінського, Садового та інших. Мабуть хтось із них зробив донос до поліції, що Шевченко висловлював антиурядові думки.

15 липня земський ісправник Табачников подав рапорт Київському цивільному губернатору про те, що Шевченко 5 липня приїхав до Межиріча і згодом, оглядаючи землю під садибу біля села Пекарі, висловлював антиурядові думки, що за це його затримано і зараз він знаходиться в Мошнах під пильним наглядом пристава.

18 липня київський генерал-губернатор дав розпорядження, щоб заарештованого Шевченка доставити під конвоєм до Києва.

20 липня, перебуваючи під арештом в Черкасах, Шевченко написав вірш "Сестрі" (Минаючи убогі села).

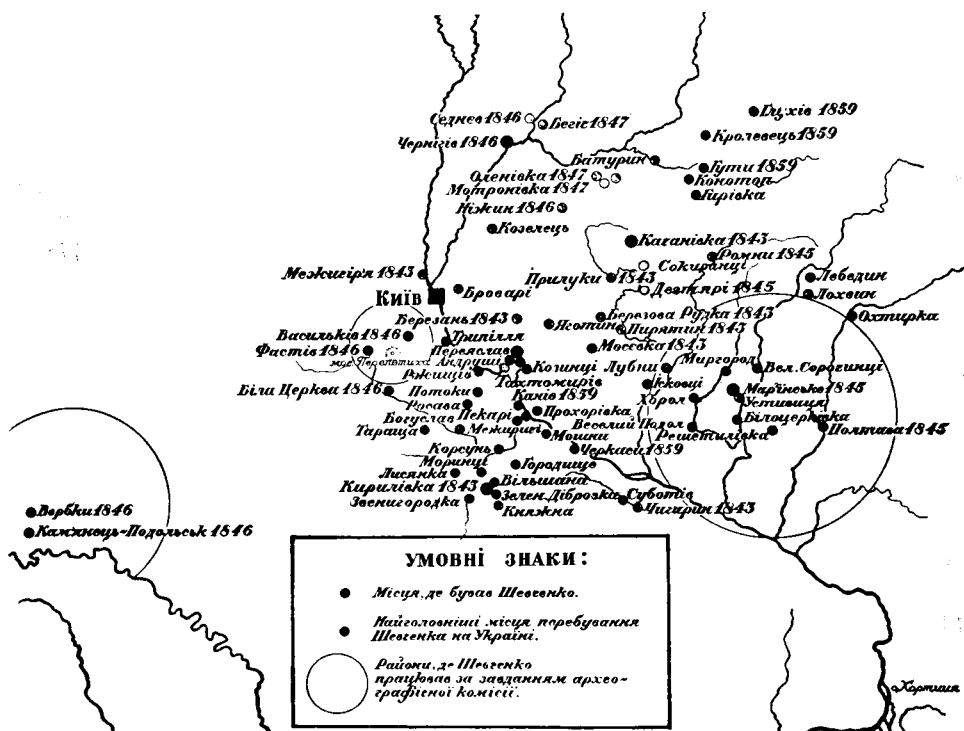
30 липня Шевченка разом з рапортом Черкаського ісправника доставлено в супроводі соцького до Києва.

31 липня Київський генерал-губернатор дав розпорядження Київському поліцмайстру залишити Шевченка під наглядом поліції, доручивши чиновникові особливих доручень, М. Андрієвському, докладно допитати Шевченка.

11 серпня київський військовий генерал-губернатор дав дозвіл на повернення Шевченка до Петербурга.

12 серпня останню ніч свою перебування в Києві Шевченко провів в будинку І. Юскевича-Красовського (ріг Ірининської вулиці й Михайлівського провулку), в колі своїх знайомих.

13 серпня Шевченко виїхав з Ки-



Мапа України і тих місцевостей, де Шевченко перебував.

Від 31 липня до 7 серпня Шевченко живе в Києві, в будинку Ю. Ботвиновського (Георгієвський переулоч ч. 11), який взяв поета на поруки.

6 серпня Шевченко був переслуханий чиновником М. Андрієвським з приводу висунутих проти нього обвинувачень.

єва до Петербурга. По дорозі побував в Переяславі, Прилуках, Качанівці, Кролівці й Глухові і в останніх днях серпня і в перших днях вересня побував в Москві.

7 вересня вранці Шевченко приїхав до Петербурга.

2 листопада Шевченко написав листа до свого родича Вартоломея

Шевченка (з його сестрою був одружений брат Шевченка Йосиф), в якому просить про закупівлю дерева на хату та підторгувати ґрунт для садиби, висловлює бажання одружитися з його наймичкою Харитиною.

11 листопада Шевченко закінчив писати поему "Марія", що вперше була надрукована в Празькому виданні "Кобзаря" в 1876 р.

7 грудня у листі до Вартоломея Шевченка поет дає поради щодо купівлі ґрунту. На пораду Вартоломея одружитись з панянкою, Шевченко відповідає: "Я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу, та як же себе поєднать з собачою панською кров'ю".

11 грудня Шевченко одержав листа від П. Смиринка, в якому той сповіщає про свою згоду позичити грошей на видання "Кобзаря".

В цьому році Шевченко створив коло 22 художніх творів і нарисовав плани своєї хати, яку задумував побудувати над Дніпром.

В цьому році Шевченко написав 11 поезій, між ними: "Во Іудеї, во дні они", і "Марію".

В цьому ж році за кордоном в Німеччині була надрукована збірка "Новие стихотворения Пушкина і Шавченки", куди ввійшли крім творів Пушкіна, заборонені царською цензурою твори Шевченка: "Кавказ", "Холодний Яр", "Як умру" (Заповіт), "Розрита могила", "За думою дума", "Мертвим і живим". У короткому поясненні до цього видання зазначено: "що стихи Шевченка, — вислів загальних накіпеліх сліз. Не він плаче про У-

країну — це вона сама плаче його голосом".

1860 р.

В першій половині січня Шевченко написав перший варіант своєї автобіографії.

В половині січня вийшов з друку понівечений цензурою "Кобзар" Шевченка (останній, що вийшов за життя поета), з його портретом, виконаним М. Мікешеним. У книзі були вміщені такі твори: "Думи мої, думи мої", "Перебендя", "Тополя", "Утоплена", "Тече вода в синє море", "Вітре буйний, вітре буйний", "Тяжко важко в світі жити", "Нащо мені чорні брови", "До Основ'яненка", "Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Гамалія", "Катерина", "Наймичка", "Гайдамаки", "Псалми Давидові".

В друкарні П. Куліша, де друкувався "Кобзар" 1860 року, крім понівечених цензурою примірників, було надруковано й кілька примірників без пропусків із вклеєними в них сконфіскованими поемами.

23 березня поет написав листа до Вартоломея Шевченка, в якому повідомляє, що старається про звільнення своєї рідні з кріпацтва, і порушує справу купівлі ґрунту для себе.

10 липня підписано умову з поміщиком В. Фліорковським, за якою він погодився звільнити найближчих кривних Шевченка з кріпацтва.

27 липня на дачі у Стрельні Шевченко запропонував Ликері Полусмаковій (колишній кріпацьці) стати його дружиною.

22 серпня в листі до В. Шевченка поет повідомляє його про свій

намір одружитися з Л. Полусмаковою та просить подбати про купівлю ґрунту і хати або дерева на хату.

В дописці до того листа зроблений 25 серпня, поет пересилає накреслений план хати та просить, щоб його сестра Ярина на весні переселилась на ґрунт, куплений для поета біля Канева.

2 вересня Рада Академії мистців винесла рішення про надання Шевченкові звання академіка по гравіруванню.

кріпацтва кривим записатися в міщани.

2 листопада лікар Є. Барі оглянув Шевченка, який скаржився на біль у грудях, і порадив поетові берегти здоров'я.

18 грудня Шевченко виступав на літературному вечорі в Палаті в Петербурзі, який був влаштований в користь "Товариства для допомоги потребуючим письменникам і ученим".

20 грудня згадка в Петербурзькій міській газеті про те, що



Т. Шевченко серед друзів:
(Зліва направо: О. М. Лазаревський (?), М. М. Лазаревський, Т. Шевченко, Г. М. Честяхівський і біля нього невідома особа).

4 вересня на річних зборах Академії мистців, дуже урочисто, при звуці труб і літаврів, Шевченка проголошено академіком, тобто дійсним членом Академії мистців.

5 жовтня поет в листі до В. Шевченка повідомляє, що він з Ликерею "не побравшись — розійшовся". Радить звільненню з

Шевченко має намір розіграти свій автопортрет (олійними фарбами) в льотерію, щоб за зібрані гроші видати дешевий народний буквар українською мовою.

В цьому році Шевченко роздаровував своїм приятелям і знайомим "Кобзарі" з різними написаннями. Один з них такий: "Найлюби-

мій моїй єдиній некумасі Людмилі Володимировні Тарнавській — недокумок Тарас Шевченко”.

В цьому році Шевченко створив 5 художніх творів, між ними свій автопортрет і портрет Ликерії Полусмакової.

В цьому ж році поет написав 33 поезій між ними “Плач Ярославни”, “Ликерії”, “Саул”.

1861 р.

В перших днях січня вийшов друком складений Шевченком “Букварь южнорусский”. Цей буквар був складений українською мовою і був призначений для навчання грамоти народу на рідній мові. Реакційні кола вороже поставилися до цього заходу поета.

8 січня педагогічна рада київських недільних шкіл висловила Шевченкові подяку за надіслані, на користь недільних шкіл, 50 примірників “Кобзаря”.

10 січня вийшов з друку перший номер журналу “Основа”, в якому були вміщені поезії Шевченка: “Не для людей тієї слави”, “Послання славному П. І. Шафарикові”, “Пустка”, “Заворожи мені волхве”, “Чернець”.

В тій же “Основі” були згодом друквані інші вірші Шевченка, що не увійшли були до “Кобзаря”, різні спомини про нього і інші матеріали з ділянки Шевченкознавства.

22 січня поет написав листа до В. Шевченка: посилає свій “Буквар”, та перший номер “Основи”. Сповідчає, що тяжко хворий, запитує про купівлю ґрунту і обіцяє приїхати в Україну: “Погано я зустрів оцей новий рік. Другий тиждень не виходжу з хати”.

29 січня в листі до В. Шевченка

поет повідомляє, що хвороба підточила зовсім його здоров’я, просить прискорити справу з купівлею ґрунту: “так мені погано, що я ледве перо в руках держу... Прощай! утомився, наче копу жита за одним заходом змолотив”.

При кінці січня і на початку лютого виконав свій останній художній твір, а саме портрет барона Петра Карловича Кладта.

В днях 14-15 лютого Шевченко написав останнього свого вірша “Чи не покинуть нам небого”. Вперше надруковано в “Основі” в 1861 р.

24 лютого хворого Шевченка відвідав М. Костомаров, якому поет обіцяв видужати і наступного дня провідати його. Костомаров пише: “Я був у нього вранці. Він відозвався, що почуває себе майже виздоровілим і показав мені куплений ним золотий годинник. Перший раз в життю він завів у себе цю розкіш”.

25 лютого (9 березня нового стилю) в день народження Шевченка перший прийшов привітати його М. Лазаревський, але застав поета в безнадійному стані і в тяжких муках. Хворого двічі відвідав лікар Барі та лікар Круневич.

26 лютого (10 березня за новим стилем) вранці поетові ніби полегшало. Тарас Григорович піднявся з ліжка, щоб дати можливість прибиральникові прибрати свою кімнату й хотів зійти в свою робітню, що була внизу, але на східцях спіткнувся, впав, легко застогнав і помер. Це сталося о 5 годині 30 хвилин ранку.

ПІСЛЯ СМЕРТИ ПОЕТА

26 лютого труну з тілом Шевченка виставлено в приміщенні церкви Академії мистців.

Того ж дня друзі Шевченка та прихильники його поетичного таланту ввечері зібрались на квартирі М. Лазаревського порадитись, як краще вшанувати пам'ять великого Кобзаря. Було вирішено прах поета перевезти в Україну, збудувати пам'ятник, заснувати в ім'я поета школу, видати твори й біографію Шевченка.

фесори, письменники, серед них був М. Некрасов, І. Тургенєв, М. Салтиков-Щедрін, Ф. Достоевський, М. Костомаров і інші.

“Историческій вестник” повідомляв: “за домовиною йшло багато студентів, майже весь університет, вся Академія, всі професори і маса публіки. Вся університетська набережна від Двірцевого до Миколаївського моста була буквально загужена народом”.

З промовама над свіжою могилою великого українського поета



**Т. Шевченко в домовині, 26 лютого (старого стилю).
(Рисунок з натури.)**

26 лютого М. Лазаревський зробив запис спадщини поета. По ньому залишилось 437 карбованців і 35 копійок.

28 лютого відбувся перший похорон Шевченка на Смоленському кладовищі у Петербурзі, на який зібралося багато прихильників поета і його творчості: студенти, про-

виступили: харків'янин Ф. Хартхай, російський письменник Курочкін, представник польської колонії в Петербурзі В. Хорошевський, М. Костомаров і інші.

8 лютого відбулась багатолюдна панахида пам'яті Шевченка у Стрітенській церкві в Полтаві.

17 березня — дата листа В. Шевченка до М. Лазаревського, який пропонує поховати тіло Шевченка коло Канева, де він купив ґрунт для садиби покійного.

19 березня відбувся у Харкові багатолюдний літературно - музичний вечір, присвячений пам'яті Шевченка.

26 квітня перевезення праху Шевченка з Петербурга в Україну. Зі Смоленського кладовища труна Шевченка, покрита червоною китайкою, була перевезена до Московського залізничного двірця, звідси вона була відправлена залізницею до Москви. Супроводили прах Шевченка Г. Честяхівський та О. Лазаревський.

27 квітня в Петербурзі відбувся великий концерт, присвячений пам'яті Шевченка. В концерті взяв участь приятель Шевченка, співак і композитор С. Артемовський. В програму концерту включені улюблені музичні твори Шевченка і народні українські пісні.

В останніх днях квітня і перших днях травня домовину Шевченка везли кіньми з Москви до Києва поштовим трактом, що проходив через Серпухов — Тулу — Орел — Волобуєво — Кошелевку — Дмитровку — Усторой — Березовку — Севськ — Позняково — Толстодубово — Єсмань — Глухів — Тулиголово — Кролевець — Алтиновку — Кич — Батурич — Дочь — Борзну — Комарівку — Мозоровку — Ніжин — Дівицю — Носівку — Роздкевичі — Козелець — Смітовку — Залісся — Бровари — Київ.

3 травня домовина Шевченка була перевезена з Орловської губернії до Чернігівської тобто в межі

України. На території України відбувалась багатолюдна зустріч і проводи праху поета по всьому шляху перевезення.

6 травня увечері домовина Шевченка прибула до Києва. Кияни зустріли її на лівому березі Дніпра, на мосту відпрягли коней і самотужки привезли на Поділ, проголошуючи промови. Жандарми, за наказом царської адміністрації, не припустили праху поета до централі міста.

Київський генерал - губернатор заборонив проголошувати у церкві промови над тілом небіжчика.

6 травня в Полтаві на пам'ять про Шевченка посаджено дуб (в саду І. Гуссона, край дороги). Його було огорожено металевою огорожею, а на мідяній таблиці викарбовано слова: "Твоя дума, твоя пісня не вмере не загине".

7 травня прощатись з тілом поета до церкви Різдва зібрались тисячі киян. Згідно заборони генерал-губернатора, промов у церкві не проголошувано, але під час церковної відправи, як описує М. Чалий: "між народом протиснулася вбрана в глибоку жалобу дама, поклала на домовину поета терновий вінок і відійшла: більш краснорічиво ніж будьякими надгробними словами, вона висловила те, що почував кожний із нас, що проважав поета страдальця в могилу. . ."

О годині 4-ій пополудні домовину перенесли з церкви до пароплава. Велика похоронна процесія простяглася на верству (приблизно одна канадійська миля). В ній прийняли участь міські цехи, міська оркестра, студенти, ви-

кладачі, населення. Мимо заборони генерал-губернатора виголошувано промови.

8 травня о 4-ій годині пополудні пароплав “Кременчук” з домовиною Шевченка прибув до Канева. Останки Шевченка з Києва до Канева супроводили брати і сестри поета, І. Сошенко з дружиною, М. Чалий з дружиною, сім’я Вартоломея Шевченка, і київські студенти.

9 травня в Каневі відбулась багатолюдна панахида пам’яті Шевченка, в якій взяли участь прибулі пароплавом київські студенти, населення Канева та навколишніх сіл.

10 травня Шевченка поховано на Чернечій горі біля Канева. Під час похорону зібралось багато людей, проголошено промови. На похороні був М. Максимович. Селяни всю ніч і кілька днів насипали велику могилу і впорядковували її. З ними був і друг поета, художник Г. Честахівський, який розповідав людям про Шевченка, читав його твори. Гр. Честахівський склав вірш на похорон Шевченка “Шумить, гуде Дніпр широкий...”

БІБЛІОТЕКА Т. ШЕВЧЕНКА

Після смерті Шевченка залишилась його підручна бібліотека зложена зі 110 книжок. Опис їх, звичайно не може дати повної уяви про лектуру Шевченка. Це можна лише частинно уявити на підставі вивчення всієї творчої спадщини поета, тобто його поезій, прози, щоденника, листів, малярських творів. Шевченко був високоосвіченою людиною свого часу взагалі, а в галузі мистецтва, літератури, філософії і історії

зокрема.

Книги знайдені в підручній бібліотеці Шевченка були зібрані поетом уже після заслання. Треба думати, що Шевченко підбирав для своєї особистої бібліотеки найнеобхідніші для нього книги. В бібліотеці Шевченка бачимо книги українською, російською і польською мовами.

Окреме місце в бібліотеці займає “Біблія” (видання 1824 року), якою він часто користувався і яку за його особистим бажанням передано Марку Вовчку “облечителю жорстоких людей неситих”.

З творів сучасних Шевченкові письменників були в його бібліотеці: повісті Гр. Квітки-Основ’яненка, “Чорна Рада” — Куліша і оповідання Марка Вовчка.

Були в тій бібліотеці усі козацькі літописи, а саме: Самовидця, Грабянки, Величка і історичні праці М. Костомарова та “Історія Русов” Г. Кониського. Крім того була там ціла низка історичних праць писаних російською мовою, головню таких, що займались історією України.

Були два видання “Слова о Полку Ігоревім”, одно з 1823 року, а друге з 1837 року.

Була ціла низка праць з ділянки етнографії, головню праці М. Максимовича, про українські народні пісні і кілька збірників тих пісень.

Було кілька граматик, “Естетика” — К. Лібельта (в польській мові) і одна книга з ділянки політичної економії, а саме: “Сучасна теорія фінансів” — Шілля (в російській мові).

З російських письменників були

твори Гоголя ("Мертві Душі"), Т. Грановського, Тургенева, Аксакова, Кольцова, Полонського, Гербея, і твори В. Белінського.

Була праця А. Никитенка про Рафаелеву Сикстинську Мадонну і фахова праця про те, як гравірувати "сильною водою" (офорт).

Вся бібліотека Шевченка була по закону спадщиною його кривних. Одначе прихильники поетичного талану Шевченка "петербурська громада" сплатили М. Лазаревському, який за дорученням кривних поета вів усі справи зв'язані з його спадщиною, вартість тієї бібліотеки оцінену на 200 карбованців.

В дні 4 червня 1861 року М. Лазаревський передав ту бібліотеку для збереження Ф. Ч. Черненкові. Дальша доля цих книг досі невідома.

ЯК ПОТОМКИ ВШАНОВУВАЛИ ПАМ'ЯТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (З цього місяця почавши дати подані вже по новому стилю).

Першим найбільш величавим виявом пієтизму й пошани українського народу для Шевченка було створення у Львові недовго по його смерті в 1873 року (тобто 12 літ по смерті поета) Товариства ім. Шевченка. Це Товариство мало спершу літературно-науковий характер.

В 1892 році з почину українського історика Володимира Антоновича і Олександра Кониського проведена була реорганізація того товариства в Наукове Товариство ім. Шевченка (Н. Т. Ш.). Завдання тієї нової наукової установи поза межами впливів московської цензури було об'єднати

українські наукові сили з усіх українських земель і тих, що працювали на чужині, для вільної від московського нагляду наукової співпраці рідною мовою.

Кошти на розбудову Н. Т. Ш. склали українські патріоти-меценати: український цукровий промисловець В. Семиренко, Єлисавета Скоропадська-Милорадович, петербурський професор-хірург Павло Пелехин, Євген Чикаленко, Кость Паньківський та інші.

Спільними заходами галицьких і позагалицьких громадських діячів в 1894 р. спроваджено до Львова молодого, талановитого учня проф. А. Антоновича, Мих. Грушевського на катедру історії України у Львівському університеті і він став головним організатором наукової роботи в Н. Т. Ш.

Від 1897 до 1913 р. він був безперервним головою Товариства — після Ю. Целевича і О. Барвінського. Його найближчими співробітниками й помічниками весь час були: довголітній секретар товариства, етнограф В. Гнатюк і письменник, поет, одночасно універсальний дослідник-етнограф, мовознавець і літературознавець д-р Іван Франко.

Большевики, окупувавши західно-українські землі, зліквідували 14 січня 1940 року Наукове Товариство ім. Шевченка й перемінили його на філію казньонної Академії Наук в Києві, що працює під їх строгим наглядом.

На весні 1947 р. Наукове Товариство ім. Шевченка відновило свою діяльність, користаючи з того, що більшість членів і голова д-р Іван Раковський опинилися на

еміграції. Осідком Товариства став спершу Мюнхен (Німеччина), а згодом Сарсель (Франція).

Сьогодні НТШ має чотири великі автономні відділи, а саме: в Європі, Канаді, Америці і Австралії і враз з Українською Вільною Академією Наук на еміграції репрезентує вільну українську науку.

100-ЛІТТЯ НАРОДИН ПОЕТА

28 червня 1914 століття народин Т. Шевченка відсвятковано імпазантним січово-сокільським здвигом, що в ньому взяло участь понад 100,000 осіб, академією у Львові й цілою низкою концертів і масових маніфестацій в краю.

На Придніпрянщині під московським чоботом святкування того століття прибрало характер "німого ювілею". Московська влада не допустила до поважніших маніфестацій, а московські чорносоптенці тільки ждали моменту, якби їм кинутись на українство з зовсім уже безкарним і безсоромним погромом.

ЧАСИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

Почавши з 1917 року, з часу вибуху революції в Росії і Україні, ярким полум'ям спалахнув культ Шевченка. Вже в 1917 році в роковини смерті Шевченка відбулася в Петербурзі велика українська маніфестація, в якій взяло участь понад 20,000 вояків Петроградської залоги. В московській военній окрузі три полки гарнізонів тієї округи, в яких служили українці, прийняли назву полків ім. Тараса Шевченка. В Україні того ж року різні військові частини, що з них творилась українська армія, прий-

няли назви ім. Шевченка, між ними один кінний полк, що повстав з уланів-драгунів і гусарів 8,14 і 17 російських дивізій.

Багато установ і місцевостей прийняли назву імені Шевченка.

КАЗЬОННИЙ КУЛЬТ ШЕВЧЕНКА

Після завоювання большевиками України, большевицька влада взяла під строгий нагляд розгортання і поглиблення культу Шевченка в Україні. В першу чергу створено мит Шевченка далекий від його дійсного духового обличчя. Зі Шевченка зроблено передвісника большевицької революції і як такого наказано його величати.

І так 26 лютого 1921 року появилася постанова Всеукраїнського Центрального Комітету про оголошення 10 березня всенароднім Шевченківським святом, про повне видання творів Шевченка, про спорудження пам'яників та інші заходи по увічненню пам'яті великого поета.

Ця постанова виконувалась дуже лияво, довгими роками. Справа оживилась щойно з наближенням другої світової війни, коли Москва мусіла числитися з настроями українських мас. І так за роками було зроблено таке: В роках 1920-30 побудовано пам'ятники Шевченка на його батьківщині, в селах Моринцях і Кирилівці (яку переіменовано на Шевченкове) на Київщині, у форті міста Шевченко (колишній форт Новопетровський, де поет був на заслання), в містах Полтаві, Сумах, Ромнах, Конотопі, Шполі (на Київщині), Седневі (на Чернігівщи-

ні) в селі Диканці на Полтавщині.

В березні 1926 року з нагоди 65-річчя з дня смерти поета випущено на екран художній фільм "Тарас Шевченко". Образ поета створив у фільмі артист Амброзій Бучма.

4 листопада 1927 року створено в Києві музей ім. Шевченка в будинку на Хрещатицькому провулку ч. 8, де жив Шевченко під час свого побуту у Києві.

В 1934 р. в Харкові відкрито державну галерею картин Шевченка.

24 березня 1935 р. в Харкові відкрито пам'ятник Шевченкові.

1938 р. на могилі Шевченка в Каневі збудовано приміщення для музею.

6 березня 1939 р. відкрито пам'ятник Шевченка у Києві.

7 березня 1939 р. присвоєно ім'я Тараса Шевченка Київському академічному театрові опери й балету та Київському державному університетові.

Зроблено це на основі указу Верховної Ради ССРСР, а не Української ССР, щоб вийшло так, як Шевченко кидав в очі Москві:

„Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Й чом ми вам —
Чурек же ваш, та вам не кинем,
Як тій собаці? Й чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тільки ж то!
Ми малим ситі!

В березні 1939 року відкрито музей в селі Шевченковому (колишній Кирилівці), де Шевченко прожив свої дитячі літа.

18 червня відкрито пам'ятник

Шевченкові в Каневі де похований поет.

В 1940 р. в Києві відкрито державний центральний музей ім. Т. Шевченка.

В жовтні 1944 р. Київський театр опери й балету ім. Т. Шевченка показав глядачам оперу М. Вериківського "Наймичка" за однойменною поемою Шевченка.

В грудні 1945 р. в Переяслав-Хмельницькому, в колишньому будинкові А. Козачковського, в якого гостював поет в часі свого перебування в Україні, відкрито музей ім. Шевченка. Біля будинку встановлено пам'ятник.

В 1951 р. збудовано пам'ятник Шевченкові в Дніпропетровському

В грудні 1953 р. збудовано пам'ятник в місті Золочеві на Львівщині.

В травні 1954 р. Київська студія науково-популярних фільмів випустила документальний фільм "Шевченко Художник".

В 1955 р. вилучено фільм "Назар Стодоля" за однойменною п'єсою Шевченка. Про дальші роки не маємо під рукою матеріялів.

НАЗВАНІ ІМЕНЕМ ШЕВЧЕНКА

До 1958 р. в Україні 252 населених пунктів, установ, закладів, вулиць і площ були названі іменем Шевченка.

КУЛЬТ ШЕВЧЕНКА В КАНАДІ

Українські переселенці за океан привезли культ Шевченка до Канади. Він проявляється в називанні створюваних ними установ і навіть місць поселень ім. Шевченка. І так сьогоднішня місцевість Вайта в південній Манітобі була первісно

названа іменем Шевченка, по чому залишилась назва школи тієї місцевости.

В 1914 р. в Канаді святочно відмічено 100-ліття з дня народження поета.

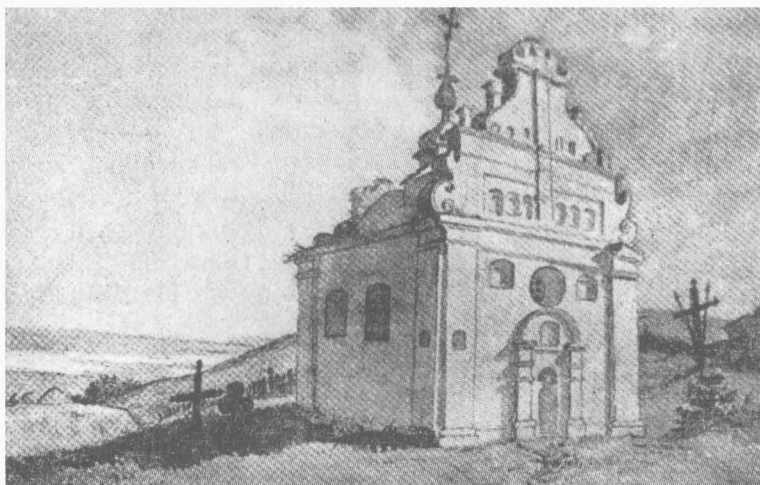
В 1957 р. Конгрес Українців Канади постановив збудувати пам'ятник Шевченкові у Вінніпегу на площі Манітобського парламенту.

В червні 1959 р. КУК проголосив конкурс на проект пам'ятника Шевченкові у Вінніпегу. В середу 28 жовтня 1959 р. призначене Президією КУК журі одногосно одобрило проект пам'ятника виго-

товлений мистцем А. Дараганом з Нью Йорку. В половині жовтня 1960 року закінчено будову фундаменту під пам'ятник. Неділя 9 липня 1961 року дата відкриття пам'ятника Шевченкові у Вінніпегу.

(Виготовлено на основі таких джерел: В. Анісов, Є. Серета „Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка”, Київ 1959, Енциклопедія Українознавства, Велика Історія України, Історія Українського Війська, П. Зайцев „Життя Тараса Шевченка”, „Спогади про Шевченка”, Київ 1958, „Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників”, Є. П. Кирилук, Т. Г. Шевченко”).

С. В.



Т. Шевченко: Богданова церква в Суботіві.

Росіяне багато де-чого позичили у Європеїців, між іншим і слово “клуб”. Але се слово зовсім не до лиця росіянинові. Їм би краще було позичити таке слово у китайців або японців, коли покинули своє рідне слово “посиделки”, яке на диво вірно змальовує російські дворянські зібрання. У Європеїців клуб має важне політичне значіння, а у російських дворян се навіть і не народні сходини, а по-просту вечерниці. Вони збираються посидіти за картяними столиками, помовчати, попоїсти, випити, а як по-формунуть, то й затопити один одного по пиці.

Т. Шевченко: „Дневник 1857, з. 10.”.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ЯКОГО МАЛО ЗНАЄМО...

По суті всі ми, крім спеціалістів від Шевченкознавства, ще дуже мало знаємо Шевченка. Мало з нас знає, щонебудь про різні характеристичні подробиці його життя, не говорячи вже про його глибокі поеми. Попробуємо дати кілька таких подробиць, щоб наблизити до нас Шевченка, як живу і дуже цікаву людину.

Отож у Кос-Аралі, на засланні, Шевченка зустріла анекдотична пригода. А саме; — тоді солдатам не вільно було носити бороди, але Шевченко, мабуть як і інші учасники аральської морської наукової експедиції, що відбулася в 1848 році, під час плавної не міг голитися і запустив бороду. Залога Кос-Аральського форту складалася з уральських козаків старовірів, і коли вони побачили Шевченка з довгою бородою, то їм відразу спало на думку, що він “мученик за віру” — старообрядний священик. Це тим легше могло статися, що козаки мабуть чули від когось, що бородатий чоловік це засланець. Козацький офіцер-осаул, що командував залогою, покликавши Шевченка в очерети, впав перед ним на коліна із словами: “Благословіть батюшка! Ми про все знаєм!”

Поета це так насмішило, що він, не надумуючись, поблагословив побожного старовіра. Ввечері осаул справив Шевченкові такий бенкет, якого йому, як казав, “і вві сні не ввижалося”, особливо в пустельному Кос-Аралі. Але на тому не скінчилося, — анекдота мала своє продовження в місцевості Раїмі.

Незабаром офіцери, члени експедиції, повернулися до своїх військових частин. Виїхав до Раїму і Шевченко.

Сам козацький полковник Марков узяв у Шевченка “благословення” і сунув йому в руку 25 карбованців. Грошей цих Шевченко, звичайно, не взяв, але такою безкритичною безкорисливістю спонукав благочестиву душу старого полковника висповідатися у Шевченка потайки у табуні, в кибітці, і якщо буде змога запричащатися у такого безприкладного пастиря. “Треба було зліквідувати цю містифікацію”, і “щоб не набратися клопоту з цими сивими безприкладними дурнями”, поет яко мога швидше покинув форт. Придивившись до побуту й звичаїв уральських козаків-старовірів, набрався погорди до їхнього, як казав “бузовірства” й “зашкарублості”. (Взято із “Життя Т. Шевченка проф. П. Зайцева”.)

**

Коли вже мова про Кос-Арал, то варт згадати, що там Шевченко написав мало що менше, чим за перших шість років творчості, а взагалі — четверту частину своїх творів, що до їх числа.

**

Шевченко цікавився природознавством і дуже його любив. На засланні він зачитувався в славній природознавчій енциклопедії славетного німецького дослідника Гумбольдта під загальним заголовком “Космос”. Був добре начитаний теж в літературі про подорожі.

Мало кому з нас відомо, що Т. Шевченко був дуже добрим актором і танцюристом. Отож в 1850 році (час заслання) в часі Різдвяних свят в Орській фортеці влаштовано аматорську виставу комедії Островського "Свої люди — сочтемся". Шевченко виступив тут і як декоратор і як актор. Він був душею цілої вистави. Він сам був так чудесно захарактеризований і вдягнений і так блискуче виконав ролю урядничини-хабарника, що здивував і захопив не тільки публіку, але самих акторів, які його гри перед тим не бачили, (бо на пробах Шевченко не грав як слід, а тільки подавав репліки).

Вистава мала такий успіх, що повторили її, й тоді Т. Шевченко зробив товаришам недолі несподіванку.

По закінченню вистави Т. Шевченко протанцював гопака в парі із захарактеризованим на українську жінку прапорщиком Божановим.

Командант форту, майор Антін Петрович Маєвський, після першої вистави влаштував вечерю, а по ній бал. Серед гостей, якими були всі офіцери залоги з родинами, був і солдат Тарас Шевченко, до якого командант особисто підійшов і перед випиттям висловив співчуття його долі, кажучи, що Бог щедро наділив талантами поета, мистця-маляра й артиста-актора, та не дав йому щастя, і закінчив словами: "Ну, та Бог не без милости, а козак не без долі!".

Ми визначили години для праці й для спочинку, але для доброго діла нема визначених годин.

П р и ч и н н а

Уривок першого вірша, що його написав Шевченко

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морю,
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз-у-раз скрипів.

СВІТЕ ЯСНИЙ. . .

Світе ясний, світе тихий;
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій, теплій хаті
Оковано, омурано
(Премудрого одурено),
Багрянцями закрито
І розп'ятієм добито?

Не добито! Стрепенися
Та над нами просвітіся!
Просвітіся! . . . Будем, брате,
З багрянців онучі драти,
Люльки з кадил закуряті,
"Я в л е н н и м и"
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!

(27. Іюня 1860
С. — Петербург).

*Де в серцях
Для вітчизни нема любови,
Каліки вбогі там — не люде,
Ніччємні у своїх ділах,
І слава їх порожня буде.*

Т. Шевченко: „Гайдай”.

Т. Шевченко „Артист”.

Т. Шевченко

Д Н Е В Н И К

(Уривки)

(Шевченко став писати свій **дневник** дня 12 старого стилю червня 1857 р. тоді коли сповіщено його про амнестію, і коли він нетерпеливо ждав паперів із корпусного штабу. Записками оцими скорочував собі поет нудьгу дождання.)

1857 РІК

ЗЛОМАНИЙ НОЖИК

12 юня. Перша замітна подія, яку я вписую в мій **дневник**, така: обрізуючи отсей перший шиток для згаданого **дневника**, я зломив **ножик**. Подія, видимо, марна, не гідна такої уваги, яку я їй присвячую, вписуючи її як щось незвичайного в отсю пестру книжку. Коли б воно приключилося в столиці, або навіть в приличнім губерніяльнім городі, то річ звісна, не писав би я об тім у **моєму** **дневнику**. Але, бачите, воно сталося в Кіргізьському степу, то є в Новопетровській кріпості, де подібна річ для грамотного чоловіка, як приміром — я, має велику ціну: а головне — що її не завсіди можна добути навіть за добрі гроші.

Коли вам доведеться розтолкувати свою потребу вірменину-маркитану, який має зносини з Астраханом, то все таки ви не скорше як через місяць — літом, а зімою — через п'ять місяців, дістанете препоганий **ножик**, і розуміється не дешевше, як за монету, себ-то за рубля сріблом. А буває й так, — і це дуже часто, — що замість нетерпеливо вами дожданої річі, він вас ущасливить або московською “бязю”, або шматком верблюжого сукна, або, врешті, кислим — як він говорить — дамським

“чихирем”. А на ваше питання, чому він вам не привіз того, що вам треба, він вам обовязково відповість, — що “ми люди торговельні, люди неграмотні, — всього не затямиш”. І що ж ви скажете йому на такий поважний аргумент, полаєте, — він усміхнеться, — а ви все таки останетеся без **ножика**. Тепер ясно, чому в Новопетровській кріпості втрата **ножика** — історична подія. Та Бог з ним — і з кріпостю, і з **ножем**, і маркитаном: скоро дасть Біг, я вирвуся з отсеї безграничної тюрми і тоді подібна пригода не матиме місця у **моєму** **дневнику**.

13 юня. Нині вже другий день, як я зшив собі й справно обрізав шиток на те, щоби записувати, що зо мною й біля мене діятиметься. Тепер щойно дев'ята година: ранок минув, як звичайно, без усякої цікавої пригоди: побачимо, на чому вечір скінчиться. Тимчасом зівсім нема що записати, а писати хочеться, і пера застругані. По милости писаря, я ще не відчуваю своєї втрати. А писати все таки ні-про-що. Сатана-ж так шепче до уха: пиши про що попало: брешти, скільки душа забагне: хто там тебе провірить! Та ж у публичних **дневниках** брешуть, а не то в такому приватному.

Коли б я свій **дневник** готовив до друку, то — може б мене і підвів лукавий ворог правди, так я, як сказав наш поет:

Пишу не для мгновенной славы,
Для развлеченья, для забавы,
Для милых искренных друзей,
Для памяти минувших дней.

Треба-би мені почати свій день-ник з часу, як мене висвячено на солдата, се б то з 1847 р.

Був-би грубезний і прескучний сшиток. Згадуючи тих минулих десять сумних літ, я радуюся сердечно, що мені не прийшло тоді на думку постаратися о записний зшиток. Що-би я записав у йому?

Правда, протягом тих десяти літ я даром бачив те, що не всякому доведеться й за гроші побачити:

Та як я глядів на все те? так, як арештант глядить з закратованого вікна вязниці на веселий поїзд весільний.

Сама згадка про те, що минуло і що я за той час бачив, наводить на мене жах: а що ж було-би, як би я записав ту мрачну декорацію і ті простацькі особи, з котрих мені довелося відограти отсю понуру, монотонну, десятилітню драму! Минаймо, минаймо мою минувшість, лукава моя пам'яті!... Не трівожмо серця люблячого приятеля недостойною згадкою, забудьмо і простім темним мучителям нашим, як простив милосердний Чоловіколюбєць своїм лютих розпинателям. Звернемся до того, що світле й тихе, як наш український вечір осінний, та запишемо все, що бачив і чув і все, що серце перекаже.

ВІД КОМАРІВ ПОПАВ НА ЧМЕЛІВ

26 юня. Нині під вечір показався на городі комарі. Щоби увільнитися від цих докучливих комах, я пішов на ніч до кріпості. Та ба! неможлима Немезида переслідує мене на кожному кроці. Втікаючи від комарів, я попав на чмелів... Переходячи з належним поважан-

ням по-при офіцерську офіцину, я почув нову для мене пісню, що так починається:

**Коврики на коврики
І шатрики на шатрики.**

Дальше вже не міг я нічого розібрати, бо співак взяв занадто густим басом, а до того п'яний Кампіоні, інженерний офіцер і очайдух - п'яниця, вибігши, не скажу чого, на майдан, як узрів мене, так і заходився виявити мені маленьку прислугу і протекцію, познайомлюючи з ново прибувшими офіцерами "лихими ребятами", як він виразився. Він вхопив мене за рукав і потяг в коридор. Що лиш приїзжі, "лихі ребята", сиділи й лежали на розстеленій повсти в самих тільки червоних сорочках. Жива сцена з "Двоємужиці", кн. Шаховского. Перед ними пишалася величезна піввідерна пляшка з горілкою. Я, щоби не доповняти цього кружка волжских розбишаків, вирвався з обійм свого протектора та пустився на-втікача на майдан. А протектор мій за мною! Вибіг та й ну гукати на чергового по роті підофіцера, і звелів йому завести мене на головну стражницю за те, що я ніби-то зневажив особу офіцера. Приказ офіцера був точно виконаний: як вибили зорю, вартовий дежурний об'явив комендантові, що приведено нового арештанта. Комендант сказав на те: "Нехай проспить". Таким чином, втікаючи від кровопійців - комарів, попався я на мордовання блощицям та блохам. І як ту після того не вірити в прочуття? Нині новий дежурний вартовий вияснив комендантові темну пригоду, і мене ласкаво визволили

від невмолимих інквізиторів.

— Записуючи до дневника цю в моїм становищі зівсім звичайну трагікомічну пригоду, я в глибині душі прощаю моїм гонителям і тільки молю Всевишнього Господа, щоб швидше визволив від сих півчоловіків.

“ЗДЕСЬ РУССКИЙ ДУХЪ, ЗДЕСЬ РУСЬЮ ПАХНЕТЬ”

О 10-ій годині вранці “Князь Пожарский” кинув якор коло побережжя міста Самари. З далека ся першої гільдії крамарівна дуже і дуже немальовнича. Я вийшов на беріг і пішов поглянути зблизька на цю чепурну молоду крамариху, і купити коти. На вулиці здивав я И. Явленського, і ми пустилися разом на оглядини. Місто рівне, гладке, набілене, нафарбоване, одноманітне, аж до нудоти. Живий представник царствування Миколи.

Як з цікавості, так і з голоду (було це коло 2 години), казали ми візникові їхати до найлуччої трактієрні, яка є в місті. Він поїхав і завіз нас до найлучшого “закладу” себто трактієрні. Ледве ступили ми на сходи, як оба в один голос сказали: “здесь русскій духъ, здесь Русью пахнетъ”, себто лоем, спалениюю і всяким можливим паскудством. Ми відважилися однако, замовити собі котлети, та ба! не стало терпеливості діддатися цих котлетів. Явленській кинув прислужникови коповика, полаяв трошки, на що цей мовчки з усмішкою поклонився, і ми вийшли з закладу. Чудно: найбільша пристань для збіжжя на Волзі, приволжський Новий Орлеан, а нема порядної трактієрні! О, Русе!

АНДРІЙ

Більшу часть безсонних ночей в Новопетровській кріпості провів я, сидячи на ганку в офіцерськiм крилі. Одного разу — це було в зимі о 3-ій годині ночі — сиджу я своїм звичаєм на ганочку, дивлюся, аж зза пекарні шпиталю виходить Андрій. Він тоді був за пекаря хліба — завидну посаду огородника вже я йому виробив. “А що” кажу я: “Андрію, і тобі мабуть не спиться?” — “Та не спиться, матері його ковiнька?, сказав він. Я затремтів, почувши його чисту, непопсовану, рідну вимову. Я попросив його, посидіти трохи зо мною: він згодився нерадо. Розмову почав я, як це й звичайно межі солдатами буває, питанням, з якої він губернії і т. д. Андрій відповів, що він “з губернії Київської, повіта Звенигородського, із села Різаної, ту й коло Лисянки, коли чували”, додав він: а я на те, що не тільки чував, але й сам бував, і в Лисянці і в Різаній і в Русилівці, і всюди. Одним словом, показалося, що ми дуже близькі земляки. “Я сам бачу”, сказав він, “що ми свої, та не знаю, як до вас приступити, бо ви все то з офіцерами то з ляхами то-що. Як тут, думаю, до його підійти? Може воно й сам який-небудь лях, та так тільки ману пускає”. Я почав знов запевняти його, що я справдішній його земляк, і щиро бажав провадити дальше розмову, але ударила третя година, і він пішов топити піч на хліб і на квас.

Так почалася наша особиста знайомість з Андрієм Обеременком. І чим дальше, тим більше спізнавали ми один одного і більше привязувалися до себе. Але

зверхні відносини наші осталися ті самі, як і за першого нашого бачення: він не позваляв собі наверх ані на один крок зблизитися, не було у його ані тіні підлесливости, як другі робили. Підозриваючи в мені, не знаю, для чого, багача-земляка і навіть свояка коменданта, Андрій, на рівні з іншими, давав усьому тому віру, але при других він навіть не кланявся мені, щоби другі не подумали, що він накидається мені на приятеля. Місцем, де ми звичайно бачилися, був згаданий ганок, а порою — ніч, коли все спало, окрім вартівників, котрі перекликалися. Завсідди холодний, навіть суворий вигляд його вказував на чоловіка твердого, байдужного. Але це була тільки маска. Він пристрасно любить маленьких дітей, а це певна ознака серця лагідного, доброго. Я часто, як маляр, любувався, дивлячись, як його темнобронзове вусате лице пестливо тулилось до рожевої щічки дитини. Це була одна, єдина радість в його похмурих, самотнім життю. Я полюбив його не тільки за його простий, благородний характер, але ще й за те, що він за цілі двадцять років бридкого, огидлого солдатського життя не споганив, не понизив свого національного й людського достоїнства. Він остався вірним своїй прекрасній національності. А такий рис облагороднює навіть неблагородного чоловіка. Коли на моім темнім, довголітнім заслання мигали деколи ясні моменти, то ці солодкі хвилини я завдячую йому, мому простому, благородному другові Андрієві Обеременкові.

Пошли ж, Господи, скорий кінець твою бідуванню, мій незрадливий друже! І поможи тобі, Пресвята Мати всіх скорботних, перейти ці безводні пустині, напитися солодкої Дніпрової води й вдихнути в змучені груди живуще повітря нашої прекрасної, любної країни!



Т. Шевченко: Св. Апостол Андрей Первозванный.
(Олівцем).

*Любітеся, брати мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте!*

Т. Шевченко: „Моїм союзникам”.

ЖІНОЧІ ПОСТАТІ В ЖИТТЮ ШЕВЧЕНКА

Шевченко з великою ніжністю і навіть з піетизмом відносився до жінок і створив чудові жіночі по- статті в своїх поемах, віршах, про- зових творах і в малярстві. Одна- че в особистому життї, хоч все мріяв про одруження і заложення власної сім'ї, з якою міг би жи- ти "як в райочку", він не зазнав щастя. Стануло на життєвому шля- ху поета кілька жіночих постатей, кожна з них відмінна одна від од- ної, а всіх їх затемнює світляна хоч трагічна постать Оксани Ко- валенкової, першої ще дитячої любови малого Тараса. Трагічна тїнь її неначе зависла над цілим життєм поета і супроводжала йо- го аж до могили. Займемось по черзі тими постаттями.

Оксана Коваленко

Маленька кучерява дівчинка- ровесниця Тараса, дочка сусідів. Вони ще маленькими вкупі бави- лись і "любилися", а потім одне одного й покохали.

Про ту дитячу любов Шевчен- ко згодом писав:

„Ми вкупочці колись росли,
Маленькими собі любились,
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх...”

Це мабуть Оксана була тією дів- чиною, яка тоді, коли Тарас маю- чи 13 років, пас ягнята за селом і почувався самітним і бездомним, почав гірко плакати. Зненацька з'явилася перед ним Оксана (бо недалеко плоскінь вибирала), об- терла йому сльози чистим поці- лунком. Тоді огорнуло його по- чуття щастя й вони разом погна- ли "чужі ягнята до води".

Оксана стала потім Шевченко- вою Беатріче. Її ім'я він надавав улюбленим героїням своїх поем, а її особиста трагічна доля стала трагедією його серця. У безрадїс- ному життї Оксана була ясною зір- кою, була джерелом яскравих пе- реживань. Їй присв'ятив поет свою поему "Черниця Мар'яна".

Чи правда, Оксано, чужа чорнобрива,
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво — твою красоту,
Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять,
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петруся співать.
І ти не згадаєш... Оксано! Оксано!
А я й досі плачу і досі журюсь,
Виливаю сльози на мою Мар'яну —
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Мар'яну рястом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись щаслива,
І хоч так, як жарти, колишне згадай...”

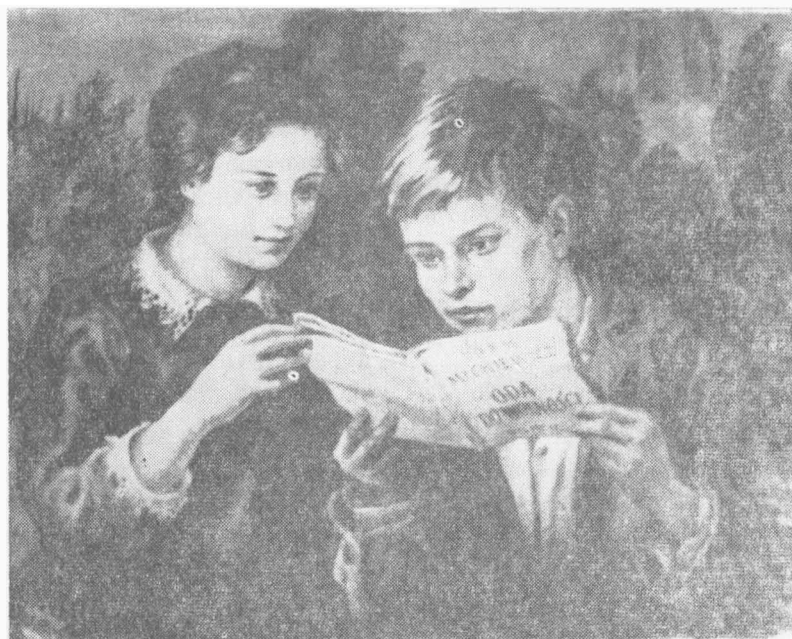
В часі своєї другої подорожі в Україну (у вересні 1845 р.) дові- дався від свого брата Микити про страшну трагедію своєї кучерявої Оксаночки. Її звів прибузда — москаль. Вона мала від нього ди- тину, а потім покинута ним збо- жеволїла. Цю трагедію Шевченко змалював такими словами:

... Помандрувала

Ота Оксаночка в поход
За москалями, та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того! З байстрам вернулась,
Острижена. Було, вночі
Сидить під тинном, мов зозуля,
Та кукає, або кричить,
Або тихесенько співає,
Та ніби коси розплїтає.
А потім знов кудась пішла:
Нїхто не знає, де подїлась.
Занапастилась, одурїла...”



13-літній Шешченко і Оксаночка Ковалівна. (Малюнок В. І. Касіяна).



Т. Шевченко і Дуня Гусіковська у Вільні. (Малюнок В. І. Касіяна).

Дуня Гусіковська

В 1829 р., коли Шевченкові було 15 років, пізнав він у Вільні швачку Дуню (мабуть Дзюню, здрібніла форма від імені Ядвига) Гусіковську, і мав до неї симпатію.

Аж в 1857 році Шевченко у своєму щоденнику записав таке:

“Увісні бачив церкву святої Анни в Вільні та люблю Дуню чорнобриву Гусіковську, що молилась у тій церкві”.

Вона опікувалась хлопцем, працювала його краватки і манішки.

Маша

В 1839 році, коли Шевченкові було 25 років, в ньому залюбила дочка хазяйки німки його приятеля Сошенка, Маша, що в ній був закоханий сам Сошенко. І через неї навіть посварився з Шевченком.

Княжна Варвара Репніна

Під час побуту Шевченка в Яготині в 1843 році в ньому залюбила княжна Варвара Репніна. Вона була очарована його особовістю. Шевченко, що перед його очима стояв ще образ його молодечої любови Оксани Коваленко, не міг відплатитись їй взаємністю, та до того розумів, що їх ділить глибока прірва соціального походження. Шевченко поведився дуже тактовно, написав спеціальну поезію присвячену їй (в російській мові), подарував їй автограф поеми і свій портрет. Вважав її добрим своїм ангелом, висловивши це так: “О добрий ангеле! Ти укріпив захитану в мені недосвідом віру в існування святих на землі”.

Образ княжни, який передали сучасники, такий: “Худа, тоненька з великими виразистими очами.” Мала вона невичерпану життєву енергію і легко всім захоплювалась. “Добра, дотепна, мила і ласкава до людей, вона була провидінням убогих і нещасних, роздавала все, що мала, і приймала найтеплішу участь, хто вдавався до неї за поміччю й порадою”. Серце княжни було вже раз зранене любовю. Вона влюбились була в адютанта свого батька, Боратинського, але деспотична мати княжни не дозволила побратися з ним.

Взаємовідносини Шевченка і княжни Варвари хоч і з болем серця уложились так, як взаємини між двома близькими друзями, як між братом і сестрою. Прощаючись з нею, Шевченко сказав:

“До побачення, сестро!”

Коли 10 січня 1844 року настав час виїзду Шевченка, княжна Варвара “в сльозах кинулась йому на шию, перехрестила йому чоло, і він вибіг із кімнати”.

Покидаючи Яготин, поет мав певність, що залишає тут друга, який не зрадить його в найтяжчі хвилини життя.

Так воно й сталося. Коли Шевченко був засланий, вона часто переписувалась з ним і клопоталася за його звільнення.

Останній раз бачились вони в Москві зимою 1858 року, коли поет повертаючи із заслання відвідав її. Він тоді був з довгою сивючою бородою, прибитий горем і вичерпаний довгим засланням. Що говорили між собою, не відомо. Більше не бачились.



Княжна Варвара Рєпїна (портрет зроблений Т. Шевченком).

Татарочка

Вже на засланні, під час побуту в Оренбурзі при кінці 1849 і на початку 1850 року, коли Шевченкові було 35 років, він мав симпатію в особі надзвичайної краси татарки, що називалася Забарджада. Вона була його подругою й тільки до неї можна віднести написану в Оренбурзі надхнену поезію:

**„І станом гнучким і красою
Пренепорочно молодою
Свої я очі веселю.”**

Агата Ускова

Певну роль в романтичній і схильній до кохання душі поета відіграла жінка команданта Новопетровської кріпості Агата Ускова. В тій кріпості Шевченко пережив, як відомо, найтяжчі роки заслання. В неї поет був закоханий платонічно. Здобувши відразу її симпатію своєю добротою, співчутливістю, Шевченко в її товаристві почав знаходити потрібний йому спокій і переживав теплі й ніжні емоції.

В осени 1854 року (Шевченкові тоді було 40 років) поет писав про неї своєму другові Броніславові Залескому:

“Ця найпрекрасніша жінка для мене — справжня благодать Божя. Це одна, єдина істота, якою я захоплююсь аж до поезії. Отже я більш або менш щасливий, можна сказати, що я цілком щасливий”.

А даліше в листі сказано:

“Я покохав її високою, чистою любов'ю — всім серцем і всією вдячною моєю душею. Не припускай, друже мій, і тині чоگونهбудь порочного в непорочній любові моїй”.

Згодом Шевченко дуже розчарувався в Агаті Усковій.

Катя Піунова

Остання романтична любов, яку пережив Шевченко, була любов до молоденької 15-літньої театральної артистки Каті Піунової. Закохався в ній Шевченко під час свого піврічного перебування у Нижньому Новгороді в поворотній дорозі зі заслання до Петербурга. Там в часі Різдвяних свят 1858 року відвідав його сердечний друг М. Щепкін.

Для нього Шевченко організував в Н. Новгороді виставу “Москаль Чарівник”. Щепкін грав ролю Чупруна, а Катя Піунова грала ролю Тетяни. В українському одязі, повна життя й молодих сил, вона цілковито полонила поета власне як Тетяна зі сцени. Він почав називати її Тетясею, старався зустрічатися з нею частіше і створив в своїй поетичній уяві нову “поему”, новий, як він казав, “над-

хмарний замок”, тобто уявлення про щасливе подружнє життя з тією молоденькою, але далеко не наївною особою.

Катя хитро і спритно використовувала захоплення поета і завдяки йому зробила сценічну кар'єру, бо її заангажували до Ниж-



Катерина Борисівна Піунова.
(Фотографія з пізніших років життя).

ньо-Новгородського театру. Коли поет сватався до неї, вона вдавала, що приймає це сватання, хоч мала вже нареченого — аптекаря Фуса. Це вийшло ского на яв і дуже огірчило поета. Це була остання романтична любов поета, якому було тоді 44 років.

Харита

Харита Довгополенківна, це була гарненька молода дівчина крілачка, що була служницею у Вартоломея Шевченка і яку він лише мигцем бачив. Про бажання оженившись з нею згадав Шевченко зовсім несподівано в листі до Вартоломєя Шевченка. Він писав:

“Чи сьак чи так, а я повинен оженитися, а то проклята нудьга скине мене з світу”.

Передбачуючи сам негативні наслідки того сватання, він писав до В. Шевченка:

“Ще ось що: може Харита скаже, що вона вбога сирота, а я багатий та гордий, то скажи їй, що в мене багато дечого нема, а часом і чистої сорочки: а гордості та пихи я ще в моєї матері позичив, у мужички, у безталанної кріпачки. Навчи ж її і врозуми, що вона безталанною зо мною не буде”.

Від вересня 1859 до кінця червня 1860 року ввесь час у кожному листі писав Шевченко про Харитю, довідувався, чи вона за нього піде. Те сватання теж закінчилося безуспішно, бо Харита проста дівчина, та ще й грубіянка, як писав про неї В. Шевченко, завела романси з писарем, за якого потім і вийшла заміж.

Ликера

Остання любов Шевченка, це молода дівчина Ликера Полусмакова, що була покоївкою в сім'ї Карташевських, де він її пізнав і з першого погляду влюбився в неї.

Портрет її залишив нам майстер жіночих портретів Тургенев. Він так її описав: “Молода, свіжа, трохи неотесана, не дуже гарна, але по своєму приваблива, з чудовим руським волоссям і з тою чи то гордовитою, чи то спокійною натурою, що властива її племені”.

З описом Тургенева сходяться описи й інших осіб.

Сам Шевченко, посватавшись до Ликери, писав до В. Шевченка

в листі з 22 серпня 1860 р. так:

“Будуще подружжя моє зоветься Ликера, кріпачка, сирота, така сама наймичка, як і Харита, тільки розумніша одним — письменна і по-московськи не говорить. Вона землячка наша з-під Ніжена.

“Тутешні землячки і земляки наші (а надто панночки) як почувли, що мені Бог таке добро по-



Ликера Іванівна Полусмакова.
(Фотографія)

став, то ще трошки подурнішали. Гвалтом голосять “не до пари і не до пари!” Нехай їм здається, що не до пари, а я добре знаю, що до пари”.

Як згодом виявилось, земляки й землячки таки мали рацію. Ликера була проста, легкодушна дівчина, яку поет просто відеалізував у своїй поетичній уяві. Про це Олександра Кулішева, що безперечно приязно відносилася до Шевченка, пише так:

“Боже мій! Як він засліплений!
Поет і проза! Він створив собі
ідеал і не хоче поглянути (на Ликеру)
простими очима, а нам так
боляче за нього”.

Роман Шевченка з Ликерею тривав всього 45 днів і заручини були зірвані після того, як Шевченко дістав від Ликери брутального листа. Шевченко глибоко пережив цю останню свою любов і можна гадати, що вона у великій мірі причинилася до його передчасної смерті.

Шевченко ціле своє життя прожив за родинним життям. Він мріяв про малий родинний райочок, а довелося прожити свій вік в самотині. Незадовго до своєї смерті в дні 4 листопада 1860 року він написав такого вірша, що відзеркалює його особисту трагедію:

„Якби з ким сісти, хліба з'їсти,
Промовить слово, то воно б,
Хоч і як-небудь, на сім світі,
А все б таки ялось жилось.
Та ба! Нема з ким! Світ широкий,
Людей чимало на землі...
А доведеться самотиним
В холодній хаті кривобокій,
Або під тином простягтись.
Або... Ні, треба одружитись,
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одуріти
В самотині...”

Невідома жіноча постать

Ланцюг жіночих постатей, що оточували за життя особу поета, годиться замкнути широко — золотим звеном невідомої досі постаті — жінки в глибокій жалобі, що під час панахиди над покійним Шевченком в церкві св. Рождества у Києві на Подолі протиснулася до труни і поклала на неї терновий вінок. Шляхотний і сердечний жест тієї невідомої жінки, що неначе в імені всього жіноцтва, яке так високо цинив і глибоко любив любов'ю свого великого серця геніальний поет, дякувала йому за ту пошану і любов і неначе перепрошувала за той біль, що йому спричинили ті жінки, які в простоті своїй його не розуміли і не вміли оцінити.

Схиляючи наші голови перед могилою поета на Канівській горі, схилім їх і перед тією невідомою жінкою в глибокій жалобі, що поклала на труну поета терновий вінець.

Це дуже гарна і вдячна тема для поета, письменника чи мистця. Для творчої уяви тут багато можливостей.

С. Волинець

Для душі, яка відчуває й любить усе високо-прекрасне в природі й мистецтві, конче потрібно, коли натішиться сею чарівною гармонією, душевного спочинку, а такого солодкого спочинку може зазнати втомлене серце тільки в крузі дітей і доброї люблячої жінки.

Т. Шевченко: „Артист”.

Що за чудове, дивне створіння непорочна жінка! Се найблискуційша перла у вінку творіння.

Т. Шевченко: „Листи до Бр. Залеського, 1854. 10. 2”.

Чи не покинуть нам небого

Останній вірш написаний Шевченком.

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходиться риштувать
Вози в далеку дорогу? —
На той світ, друже мій, до Бога
Почимчикуєм спочивать. . .
Втомилися і підготались,
І розуму таки набрались, —
То й буде з нас! Ходімо спать,
Ходімо в хату спочивать. . .
Весела хата, щоб ти знала!

Ой не йдімо, не ходімо, —
Рано, друже, рано!
Походимо, посидимо,
На сей світ поглянем.
Поглянемо, моя доле. . .
Бач, який широкий,
І широкий та веселий,
Ясний та глибокий!
Походимо ж, моя зоре!
Зійдемо на гору —
Спочинемо. . . А тим часом
Твої сестри-зорі
Безвічні, попід небом
Попливуть, засяють. . .
Підождімо ж, моя сестро,
Дружино святая!
Та нескверними устами
Помолилось Богу,
Та й рушимо тихесенько
В далеку дорогу. . .
Над Летою бездонною
Та каламутною
Благослови мене, друже,
Славою святою!. . .

А поки те, да се, да оне,
Ходімо просто - навпростець

До Ескулапа на ралець,
Чи не одурить він Харона
І Парку — прялку?. . . І тоді,
Поки б химерив мудрий дід,
Творили б, лежа, епопею —
Парили б скрізь понад землею,
Та все б гексаметри плели,
Та на горище б однесли
Мишам на снідання. . . А потім
Співали б прозу — та по нотах,
А не якнебудь. . . Друже мій!
О, мій сопутниче святий!
Поки огонь не захолюнув,
Ходімо лучче до Харона.

Через Лету бездонную
Та каламутную
Перепливе, перенесем
І славу святую,
Безвічну, молодую. . .
Або — цур їй, друже!
І без неї обійдуся —
Та як буду здужать,

То над самим Флегетоном,
Або над Стіксом, у раю,
Неначе над Дніпром широким,
В гаю, предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу,
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралю, посажу:
Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили — гори на степах
І веселенько заспіваєм. . .

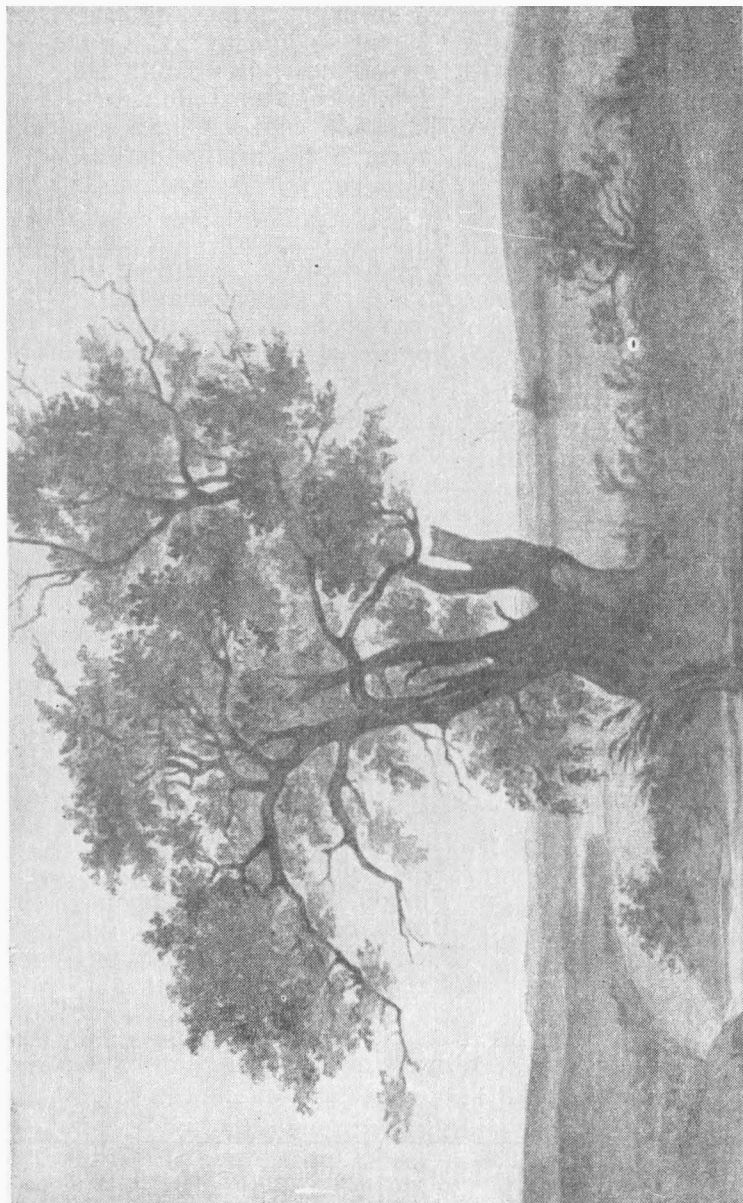
14-15 лютого 1861
Петербург.

Взагалі в життю середня дорога найкраща дорога, та в мистецтві, в науці й взагалі в духовій діяльності середня дорога ні до чого, крім передчасної могили, не доводить.

Т. Шевченко „Артист”.

Краще мовчати, ніж переливати з пустого в порожнє.

Т. Шевченко: „Дневник — 1858, 25. 1.”.



Т. Шевченко: Джан-гіс-агач („Святе дерево“), аквареля намальована під час заслання.

СМЕРТЬ І ПОХОРОНИ ШЕВЧЕНКА

ОСТАННІЙ ДЕНЬ ЖИТТЯ ПОЕТА

(Розповідь О. М. Лазаревського).

Тарас Григорович почав недобре себе почувати з осені минулого року. 23 листопада, зустрівшись у М. М. Л. з лікарем Е. Я. Барі, він скаржився особливо на біль в грудях. Лікар, вислухавши його, радив Тарасу Григоровичу побергтися. З того часу здоров'я його гіршало з дня на день. Січень і лютий просидів він майже безвихідно в кімнаті, зрідка тільки відвідуючи близьких знайомих. В цей час він продовжував заняття граверування, писав копію з свого

почало дуже боліти в грудях, що не давало йому лягти. Він сидів на ліжку і напружено дихав. "Напиши братові Варфоломію, — сказав він Лазаревському, що мені дуже не добре".

Слідом за тим приїхав п. Барі. Послухавши груди, лікар сказав, що водянка поширилася на легені.

Муки страдальця були невимовні, кожне слово вимагало страшних зусиль. Мушка, покладена на груди, трохи полегшила страждання, і йому прочитали вітальну депешу з Харкова від П. Трунова.



Біля труни Т. Шевченка в Києві.
(Фотографія з 1861 р.).

портрета, що був на виставці, і почав портрет однієї дами: останній сеанс був наприкінці січня: він весело і спокійно працював з 12-ої до 4-ої години.

У суботу, 25 лютого, у день іменин небіжчика, перший відвідав хворого М. М. Л. і застав його у страшних муках. За словами Тараса Григоровича, з ночі у нього

"Спасибі!" тільки міг сказати небіжчик. Потім попросив відчинити квартиру, випив склянку води з лимоном і ліг. Здавалося, він задрімав, всі зійшли до його майстерні. Приблизно о третій годині Тараса Григоровича відвідало ще декілька приятелів. Він сидів на ліжку, кожні 5-10 хвилин питав, коли буде лікар, і висловлював

побажання прийняти опій, щоб забутися сном. Відповідали, що лікар буде о третій годині, проте через кілька хвилин він знов починав нудьгувати, питаючи, чи скоро приїде лікар.

В цей час йому було порівняно краще. Коли залишився у нього сам В. М. Л., Тарас Григорович почав говорити про те, як йому хотілося б побувати на батьківщині і що весною поїде він на Україну. Підбадьорюючи хворого, В. М. Л. запрошував його подорожувати з ним в південні губернії. Тарас Григорович слухав із задоволенням, охоче погоджувався, кажучи, що рідне повітря поверне йому здоров'я. "От, якби додому, там би я, може, одужав".

Кілька разів повторював він, як не хочеться йому вмирати. У цей час п. Барі знов відвідав хворого, знайшов його в задовільному стані і порадив продовжувати приписані засоби. Хворого залишили видимо заспокоєним.

О шостій годині приїхав один з друзів небіжчика з лікарем П. А. Круневичем. Хворий знову був у важкому стані. Він із зусиллям відповідав на запитання лікаря і, здавалося, усвідомлював уже безнадійність свого стану.

На дев'яту годину ранку приїхали знову пп. Барі і Круневич. Вони ще раз вислухали груди хворого, вода продовжувала наповнювати легені. Для полегшення страждань поставили другу мушку. За цим хворий одержав другу вітальну делешу з Полтави: "Батьку! Полтавці поздоровляють лю-

бого кобзаря з іменинами і просять утні, батьку, орле сизий! Полтавська громада".

Послухавши її, хворий сказав: "Спасибі, що не забувають". "Делеша, видно втішила й його. Дружам, що коло нього залишилися, Тарас Григорович сказав: "Чи не засну я, — візьміть вогонь! "Але хвилин через п'ять він обізвався:

"Хто там?" — і коли на поклик його ввійшли, то він попросив повернути п. Барі і сказав йому. "В мене знову починається пароксизм: як би припинити його!" Поклали на руки гірчичники.

О-пів на одинадцять Тараса Григоровича відвідав М. М. Л. з другим приятелем: вони бачили, що хворий сидить на ліжку, не світячи світла. Йому було дуже тяжко. На зауваження М. М. Л., що може, вони йому заважають, Тарас Григорович відповів. "І справді так: мені хочеться говорити, а говорити трудно".

Його залишили самого.

Майже всю ніч провів він, сидячи на ліжку, обпершись об нього руками: біль у грудях не давав йому лягти. Він то засвічував, то гасив свічку, але до людей, що були на низу, не обзивався. О 5-ій годині попросив слугу, якого залишив при ньому М. М. Л., дати чаю і випив склянку з вершками.

"Прибери ж тепер тут, — сказав Тарас Григорович слугі, — а я зйду наниз."

Зійшов Тарас Григорович у майстерню, охнув, упав, і о-пів на шосту нашого рідного поета не стало.



Похорон Т. Шевченка на Чернечій Горі. (Малюнок Іжакевича).

ПРОМОВА П. КУЛІША НАД ТРУНОЮ Т. ШЕВЧЕНКА

Немає з нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася. А все ж, ми через його маємо велике і дороге нам право — оглашати рідним українським словом його сю далеку землю. Такий поет, як Шевченко, не одним українцям рідний. Де б він не вмер — на великому слов'янському мирі, чи в Сербії, чи в Болгарії, чи в Чехах, — всюди був би між своїми. Боявся еси, Тарасе, що вмереш на чужині, між чужими людьми. Одже ні! Посеред рідної великої сім'ї спочинь ти одпочинком вічним. Ні в кого з українців не було такої сім'ї, як у тебе, нікого так, як тебе, на той світ не проводжали. Були в нас на Україні великі воїни, великі правителі, а ти став вище всіх їх, і сім'я рідна в тебе найбільша. Ти бо, Тарасе, вчив нас не людей з цього світу зганяти, не города й села опановувати; ти вчив нас правди животворящої. От за цю-то науку зібралися до тебе усіх язиків люди, як діти до рідного батька: через цю твсю науку став ти всім їм рідний, і проводжають тебе на той світ з плачем і жалем великим. Дякуємо Богу святому, що живемо не в такий вік, що за слово правди людей на хрестах розпинали або на кострах палили. Не в катакомбах, не в вертепах зібралися ми ставити великого чоловіка за його науку праведну: зібралися ми серед білого дня, серед столиці великої, і всією громадою скла-

даємо йому нашу щирю дяку за його животворне слово-

Радуйся же, Тарасе, що спочив ти не на чужині, бо немає для тебе чужини на всій слов'янщині — і не чужі люди тебе ховають, бо всяка добра і розумна душа — тобі рідна. Бажав еси, Тарасе, щоб тебе поховали над Дніпром-Славутою: ти ж бо його любив і малював і голосно прославив. Маємо в Бозі надію, що й це твоє бажання виконаємо. Будеш лежати, Тарасе, на рідній Україні, на узбережжі славного Дніпра, ти ж бо його ім'я з своїм ім'ям навіки з'єднав.

Ще ж ти нам залишив один завіт, Тарасе. Ти говорив свій непорочний музі:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою...

Великий і святий завіт! Будь же, Тарасе, певен, що ми його соблюдемо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив еси. Коли ж не стане в нас снаги твоїм слідом проступати, коли не можна буде нам так, як ти, безтрепетно святу правду глаголити, то лучче ми мовчатимемо, і нехай одні твої великі речі говорять людям вовіки й віки чисту, немішану правду!

РІДНЕ СЛОВО Ф. ХАРТАХАЯ (Виголошене на кладовищі у Петербурзі)

Сумно і страшно вимовить: Тарас Григорович умер!... "Україно, мати наша, де твоя утіха, де витає і що тепер робе? Зомлили ніженьки, що по світу носили, зложились рученьки, що тобі служили, закрились карі очі, що на те-

бе любуючи і сумуючи гляділи, минулися думи і пісні! Перестав твій Тарас сльози лити, стомився, заснути схотів. Матінко наша, Україно, степи наші, могили, Дніпро широкий, небо наше сине! Хто вам пісню заспіває і про вас загадається: ніхто вас так щиро любитиме і за вас душу положить! Тарас Григорович — у труні, снаряжений на той світ! Затих і замовк наш соловейко навіки! Україно, Україно! Де твій син вірний? Мово українська: де твій батько, що тебе так шанував, що через його і тебе ще більше пова-

спи ж тату, поки правда з кривдою силу мірять будуть, поки правда запанує на світі! . .

НАДГРОБНЕ СЛОВО о. МАЦКЕВИЧА В КАНЕВІ

Ніколи, мабуть, Канів не бачив такої сили людей на своїх вузьких вуличках. Тисячі селян облягали собор, у якому надхнений духовий вітійя — о. Мацкевич виголошував своє надгробне слово.

Складене за всіма приписами традиційної реторики звучало воно тим урочистіше, що було сповнене глибокого змісту. За мотто



Копають могилу Шевченкові на Чернечій горі коло Канева.
(Фото з 1861 р.).

жати стали? Надумався, наплакався та й годі сказав: тісно йому було на сім світі, він його і покинув.

Довго тебе, тату, на Україну вижидали, як дощику маєвого ждали — тепер перестануть! Як сонечко ясне, що з-за чорних хмар визирає, показувавсь ти на рідній землі, та не довго в її витав, усе тебе доля на чужину закликала — і очі на чужині закрила, в чужій землі, в чужій труні тіло поховала.

до своєї прекрасної промови о. Мацкевич узяв євангельський текст: “Хай так просвітиться світло ваше перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла й прославляли Отця вашого небесного” (Мат. 5. 16).

**

“. . . Яке ж це світло, про яке говорить Господь і яке повинно просіяти перед людьми? Це світло чисте, непідроблене, не омана, а світло справжнє. . .”

“Ось, браття-християни, перед вами світло, що світило всій Україні, перед вами — Тарас Шевченко!

“Гори канівські, луги й доли українські! Ви бачите перед собою освіченого, рідного мужа, що любив Україну і що його Україна любила взаємно. Від північної столиці Росії і до нашого скромного містечка — чий прах шестує? Кого проводять так далеко

жаль, що не може піднести голосу так, щоб “вся Україна на обох берегах Дніпра” прилучилася в цю хвилину до спільної молитви за Тарасову душу, отець закінчив своє слово апострофою до великого небіжчика і до всієї України:

“Так, в Бозі спочилий брате, — бажання серця Твого сповнилося: Ти хотів жити в Каневі — от і зажив Ти тут до кінця віку. Благо-



Первісний вигляд могили Шевченка. (Фото з 1861 р.).

з такою пошаною? Чи мужа, сповненого бойових заслуг, чи достойника, що прославив себе на полі політичної діяльності, що діяв силою влади і закону? Ні, браття, — це Тарас Шевченко! . . . Хто його не знає? . . .”

“ . . . Ти, древній Бористене, що хизуєшся сивими хвилями своїми, — Дніпре! Ти, кому судилось нарешті на хребтах своїх хвиль принести до нас прах Шевченка, — повідай ти нам про мужа цього — дорогого кожному українцеві Кобзаря! . . .”

**

Закликавши всіх молитися за душу спочилого і висловивши

говій же до граду нашого, Україно: у нас покоїться прах Тараса Шевченка! Тут, на одній з найвищих гір Дніпрових, упокоївся прах його і, як на горі Голготі, що її видно всьому Єрусалимові й Юдеї, — подібно Хресту Господньому водрузиться хрест, що його видно по цей і по той бік нашого славного Дніпра”.

**

Після урочистої Служби Божої тисячні маси українських селян, недавніх кріпаків і кріпачок, широкою райдужно-сорокатою стрічкою довго пливли з розташованого на горі Канева до Дніпрового набережжя, а перед ними пливла

труна того, як вони казали, “чародія”, що “писав людям волю”.

Яскраве проміння в е с н я ного сонця освітлювало цей неповоротний образ-містерію прощання українського народу з своїм національним пророком, а коли цей барвний людський потік залив вузьке набережжя, то глом-рамою стали йому: зліва — сині Дніпрові хвилі, а праворуч — буйна травнева зелень Дніпрових круч.

Оце учора 16-го тільки вивершив батькові Тарасові могилу сажени в дві заввишки, а тепер піду обробляти; добрий люд дуже поміг мені в цьому ділі; з канівським людом начав робить могилу, а закінчив з пекарцями й хмілянами (поміщичими кріпаками), — одні за 7 верст від Канева, а другі за 14 верст, і робили щиріше, ніж канівське міщанство. Боже мій! як би мені хотілось капелиночку подя-



Могила Т. Шевченка в Каневі (перед большевицькою окупацією).

Надвечір над “хатою-домовиною” Шевченка виросла велика могила, а її вкрили сотні малих сільських віночків, сплетених руками українських молодиць і дівчат.

На могилі поставлено простий дубовий хрест.

(П. Зайцев — „Життя Тараса Шевченка” — уривок).

ПОМИНКИ ПО Т. ШЕВЧЕНКОВІ В КАНЕВІ

(З листа Г. Честахівського до Ф. Черненка з 17 червня 1861 р.).

кувати їх на прощання — зварить їм обід на вічне поминання батька Тараса; це ж у нас обичай старинного заповіту, і народ наш дуже за його придержується. Дуже б гарно було, бо батька України поховали, а людові не дали ні шматочка хліба в поминок, тільки своя громада та поли випили по чарці, трошки перекусили печеної риби з хлібом, а потім Шевченки сім'єю зварили капусту й локшини два горшки, то ж все для своїх п'ятнадцяти чоловіків, та тим і закінчили. А потім роз'їхалися по куточках, як горобці по стріхах,

тільки я один остався і кожен день вештаюсь по Тарасовій горі, хоть дернину або дві викопаю, та положу йому на широкі груди і якось легше на серці.

От для сих сиріт я дуже бажав би од усього серця зварити обід коло Тарасової хатини і пом'янути з щирим нашим людом його велику да люблящу душу, нехай

би вони згадували, що колись-то було, як приїхав батько Тарас з далекої дороги у свою господу панувать між ними. Вони всі називають його батьком Тарасом, рятувавши їх волю, а гору, на котрій поховали — Тарасовою горою, замість прежнього названня Чернечою.

1 V - 16
X

34

X О люди! люди небораки!
Нащо здились вам царя?
Нащо здились вам перся?
Видит ^{наші} люди, люди небораки!

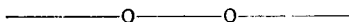
Взвонили, звонили, и шумели,
и стили и солода. И হবে
Тяжело хо куда и мели
Торжеству прыму неподмогут.
А в, и томи тьма вь кони,
Иду та камельо идучи.
Дивлюсь я на ии ти вь вь вь
Идут задритати дивьта.
А дедь, / судь вь вь вь вь вь /
Вам ии вь вь вь вь вь вь.
Мове у конюзу зь вь вь
Пужу зь доду, Девят тьм и вь вь?
И де та правда? Торе! Торе!
Имного до вь вь вь вь вь
Имуть, / по вь вь вь вь вь вь /
Имуть до вь вь вь вь вь вь вь
Имуть того вь, вь вь вь вь вь вь
И вь вь вь вь вь вь вь вь вь вь?
Имуть до вь вь вь вь вь вь вь?
Имуть до вь вь вь вь вь вь вь вь,
Имуть до вь вь вь вь вь вь вь вь,
Имуть до вь вь вь вь вь вь вь вь.

3. Новітк

Автограф поезії Т. Шевченка: „О люди! люди небораки! (3 листопада 1860 р. 3 „Більшої книжечки“)

З М І С Т :

	Стор.
С. Волинець: Шевченко — опікунчий дух нації	1
Т. Шевченко: Мені тринадцятий минало	4
Т. Шевченко: Юродивий	5
Т. Шевченко: Мені однаково, Огні горять, У Великдень на соломі .	6
М. Шлемкевич: Тарас Шевченко	7
Т. Шевченко: Іржавець	13
Оксана Іваненко: Тарасові шляхи (уривок з повісті)	15
Політичні поеми Шевченка (за проф. О. Цісиком)	21
Д. Красицький: Дитинство Тараса (уривки з повісті)	47
В. Маслій: До біографії Т. Шевченка	57
Т. Шевченко: Думи мої, думи мої	60
С. В.: Т. Шевченко як художник	63
Павло Маценко: Т. Шевченко в українській музиці	87
Т. Шевченко: Садок вишневий коло хати	96
Т. Шевченко: Музика (уривок з повісті)	97
Короткий літопис життя і творчості Т. Шевченка	103
Тарас Шевченко, якого мало знаємо	134
Т. Шевченко: Причинна (уривок з поеми)	135
Т. Шевченко: Світе ясний	135
Т. Шевченко: Дневник (уривки з Дневника)	136
С. Волинець: Жіночі постаті в життю Шевченка	140
Т. Шевченко: Чи не покинуть нам небого	147
Смерть і похорони Т. Шевченка	149



Текст поем і поезій Тараса Шевченка поміщених в цьому збірнику взято в більшості з 4-томового „Кобзаря”, зредагованого проф. Л. Білецьким і виданого Видавництвом „Тризуб” і УВАН у Канаді. Прозові тексти взято з Ляйпцігського видання Творів Т. Шевченка, зредагованих Б. Лепким. Короткі віршові і прозові цитати взято з „Шевченкової Криниці”, зредагованої В. Дорошенком.

Матеріали в цій книжці зредагував С. Волинець.

КНИЖКИ

ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

- „КОБЗАР”** в 4-ох томах, за редакцією проф. Л. Білецького. Багато ілюстрований рисунками і малюнками поета, 6 з них у кольорах. Статті й пояснення до головніших поем та їх історичне значення, біографія поета. Видання Видавничої Спілки Тризуб і УВАН у Вінніпегу. Всі чотири томи обіймають 2,000 стор. друку. Видання люксове. Кожний том в полотняній оправі. Ціна за чотири томи \$25.00
- „КОБЗАР”** за редакцією д-ра Василя Сімовича з поясненнями і примітками. Друге справлене видання за редакцією проф. Ярослава Рудницького. Видання УВАН — Інститут Шевченкознавства і КПУК. Вийшов з друку 1960 р. у Вінніпегу. Стор. 431. В дорогій полотняній оправі. Ціна \$7.50
- „КОБЗАР”** — ювілейне видання 1860—1960. З наголосами. Видання УВАН — Говерля Нью - Йорк - Вінніпег, 1960. Стор. 244. Ціна \$2.50
- „КОБЗАР”** — вибір популярних віршів. Видання „Культури й Освіти” у Вінніпегу. Вийшов з друку 1944 р. В оправі. Стор. 192. Ціна \$1.75
- МАЛИЙ „КОБЗАР”** — маленького формату. Видавництво „Заграва”. Вийшов в Фельдкірх - Форарльберг в Німеччині 1946 р. Стор. 128. Ціна50
- TARAS SHEVCHENKO** tre national poet of Ukraine by D. Doroshenko. introduction by Prof. Geo. W. Simpson. Pages 58.35
- TARAS SHEVCHENKO AND WEST EUROPEAN LITERATURE** by Jurij Bojko. Translated from Ukrainian by Victor Swoboda. Pblished by The Association of Ukrainians in Great Britan., London, 1956, pages 64.40
- ЖИТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА** — Павло Зайцев. Видання Наукового Товариства ім. Шевченка. Мюнхен, 1955, стор. 400. Ціна \$5.00
- „КОБЗАР”** із „Основи” 1861 р. Перше книжкове видання з нагоди сторіччя за редакцією Яр. Рудницького. Стор. 172. Вінніпег, 1961. Кишенкового формату в полотняній оправі. Стор. 144. Ціна \$2.50
- T. SHEVCHENKO: The Kobzar of Ukraine.** Translated by Dr. A. Hunter, Second Edition. UVAN — Howerla. New York — Winnipeg 1961. Pages 144. Price \$2.00
- ВЕЛИК ШЕВЧЕНКА НА БОЛГАРСЬКУ ПОЕЗИЮ.** Видання УВАН. Вінніпег, 1956 .50
- W. K. MATTHEWS — TARAS SHEVCHENKO, The Man and the Symbol.** Second edition. Illustrated. UVAN, Winnipeg, 1961. Price.50
- ВРУЮЧИЙ ШЕВЧЕНКО,** Леонід Білецький. Видання УВАН, Вінніпег, 1949. Ціна .50
- ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ЯГОТИНІ,** Леонід Білецький. Видання УВАН, Вінніпег, 1949. Ціна \$1.00
- НАИБЛИЖЧІ ЗАВДАННЯ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА,** Яр. Рудницький. Видання УВАН. Вінніпег, 1958. Ціна50
- ШЕВЧЕНКІЯНА НА ЗАХОДІ,** Яр. Рудницький. Вид. УВАН, Вінніпег, 1959. Ціна \$1.50
- БЕРНС І ШЕВЧЕНКО,** Яр. Рудницький. Видання УВАН, Вінніпег, 1959. Ціна50

- РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ПІД ПРАПОРОМ ШЕВЧЕНКА**, проф. Д. Дорошен-ко. Видання УВАН, Вінніпег, 1949. Ціна **.50**
- ШЕВЧЕНКО І ФРАНКО**, М. І. Мандрика. Видання УВАН, Вінніпег, 1957. Ціна **.50**
- ІДЕЙНІ ОСНОВИ ШЕВЧЕНКОВОГО ГАМАЛІЇ**, Вол. Жіла. Видання УВАН, Вінніпег, 1958. Ціна **.50**
- ШЛЯХ ВЕЛЕТНЯ** — ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка. Переказала Наталя Лівницька-Холодна. Видвництво Михайла Борецького. Зєдинєні Дєржави Америки 1955, стор. 143. Ціна **\$3.50**
- СЛОВНИК ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ** — Митрополит Іларіон. Граматично-стилістичний Словник Шевченкової Мови. Інститут Дослідів Волині. Вінніпег, 1961, стор. 256. Ціна **\$2.00**
- ПОКЛІН ШЕВЧЕНКОВІ** — матеріали для святкування сотих роковин смерти Тараса Шевченка (деклямації, інсценізації, реферати. Видання Учительської Громади у Філяделфії, 1961. Стор. 126. Ціна **\$1.50**
- ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО** — матеріали для вшанування пам'яті Тараса Шевченка. Упорядкували — проф. Яр Славутич і проф. Сергій Яременко: реферат, поезії Шевченка для деклямування, ноти на Шевченкові поезії різних композиторів і „Заповіт” К. Стеценка. Видання Союзу Українців Самостійників, Едмонтон, 1961. **\$1.00**
- ПЕРШИЙ „КОБЗАР” ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1840 р.** За редакцією Константина Біди. Видання — Словянські Студії — Оттавський університет. Стор. 114. **\$3.00**
- З ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**, видання „Українського Голосу”, 1961 р., стор. 156. **\$1.00**

Замовляйте їх в Книгарні „Українського Голосу”

Адреса:

UKRAINIAN VOICE

P. O. Box 3629, Sta. B., Winnipeg 4, Manitoba, Canada.